

# EIGEN SCHOON

EN

# DE BRABANDER

MAANDSCHRIFT

VAN HET

GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIG

GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT



XLVI\* Jg., Nr. 11-12

BRUSSEL

NOV.-DEC. 1963

# GESCHIED- & OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT

(V.Z.W.O. opgericht in 1926; bijl. bij het Belg. Staatsblad van 30-10-1937, nr. 1672)

Stichter: Dr. Jan Lindemans.

Voorzitter van de Raad van Beheer: Dr. J. Verbesselt, Ransbeekstraat 79, Neder-Over-Heembeek.

Hoofdredakteur: Dr. L. de Man, de Limburg-Stirumlaan 274, Wemmel.

## UITGAVEN

*Te bestellen, indien niet anders aangeduid, mits voorafbetaling van het bedrag + verzendingskosten op*

**POSTREKENING 5170.40**

*van het*

**Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant Brussel.**

### I. Eigen Schoon en De Brabander.

Prijs van het jaarabonnement: Voor de leden: 130 F — In de boekhandel: 180 F.

De volgende jaargangen zijn nog volledig te verkrijgen: XXVII (1944), XXVIII (1945), XXXIX (1946), XXX (1947): elk 70 F; XXXI (1948), XXXII (1949), XXXIII (1950), XXXIV (1951), XXXV (1952), XXXVI (1953), XXXVII (1954), XXXVIII (1955), XXXIX (1956), XL (1957), XLI (1958), XLII (1959), XLIII (1960), XLIV (1961), XLV (1962), elk 130 F.

### II. Monografieën van Brabantse Gemeenten.

Afzonderlijke afleveringen van onvolledige jaargangen, zover de voorraad strekt: 20 F; dubbele afleveringen: 40 F.

Dr. Jan LINDEMANS, *Geschiedenis van Opwijk*, 304 blz., ill. (1937-39), 240 F (voor de leden: 180 F).

Dr. A. SCIOT en Dr. V. VERSTEGEN O.F.M., *Geschiedenis van Attenrode-wever*, 130 blz., ill. (1947), 60 F (voor de leden: 40 F).

Fr. BORGERS, *Geschiedenis van Geetbets*, 276 blz., ill. (1949), ing. 135 F (voor de leden: 90 F).

C. THEYS, *Geschiedenis van Dworp*, 404 blz. ill. (1948), ing. 160 F, gebonden 195 F (voor de leden: 110 en 130 F). - Idem, *Geschiedenis van Kapelle-op-de-Bos*, 272 blz., ill. (1954), 180 F (voor de leden: 120 F). — en J. GEYSELS, *Geschiedenis van Linkebeek*, 270 blz., ill. 300 F (voor de leden: 200 F). — *De geschiedenis van Alseberg*, 540 blz., ill. 250 F.

Jan VERBESSELT, *Het ontstaan, de ontwikkeling en de instellingen van Overijse*, (1955), 144 blz., 120 F (voor de leden: 80 F).

Jan VERBESSELT, *Het Domein van de Abdij van Nijvel in West-Brabant* (1957), 241 blz., ill., 280 F (voor de leden: 210 F).

### III. Streekmonografieën en andere Geschiedkundige Studiën.

Jan VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*. Deel I, 200 F (te bestellen bij de schrijver, mits storting van het bedrag op p. rek. nr. 420.475, J. Verbesselt, Neder-over Heembeek).

A. SUYKENS, *Franse Revolutie en Boerenkrijg in Klein Brabant*, 249 blz., ill. — 150 F (voor de leden: 100 F).

J. LINDEMANS, *De heerlijke rechten in 't Land van Asse*, 28 blz.: 30 F (ledenprijs: 20 F).

Prof. Dr. C. LEÛRS, *De vorstelijke heuvel van Koudenberg*, 68 blz.: 60 F (ledenprijs: 40 F).

Jan VERBESSELT, *Het ontstaan en de ontwikkeling van de stad V voorde*. — 40 F, voor de leden: 30 F. - Idem, *Het ontstaan en de ontwikkeling van de parochie Tervuren*, 40 F, voor de leden: 30 F. - Idem, *Oude cijzen, munten en maten*. — 40 F, voor de leden: 30 F. - Idem, *Amelgem*, 40 F, voor de leden: 30 F. - Idem, *Mansionarii, Meiseniers of Kossaten, Meiseniersrechten*, 30 F, voor de leden: 20 F. - Idem, *Oppida in Brabant*, 10 F.

J. MERTENS, *St.-Verone's graf te Leefdaal*. — 40 F, voor de leden: 30 F.

P. LINDEMANS, *De pachthoven van St.-Mertens-Lennik*. — 20 F.

Mr. Dr. A. SCHILLINGS, *Rechtens, misdaden en straffen te Leuven*: 60 F (ledenprijs: 40 F).

A. MEULEMANS, *Leuvense Ambachten*: 1. *De Hoveniers, Fruiteniers en Mandenmakers*; 2. *De Barbiërs en Chirurgen*. — 3. *De Oudekleerkopers*. — elk nummer 60 F, voor de leden: 40 F.

Em. TORFS, *Het Stevenisme in West-Brabant*. — 90 F, voor de leden 60 F (uitverkocht).

## De kapel te Ledeberg

(Vervolg van blz. 308)

### De Paters Minderbroeders-Recolletten op Ledeberg (± 1635-1797)

Vanwaar ze kwamen, is tot nog toe niet uitgemaakt. Was het uit Gent, zoals de groep Recolletten die zich in dezelfde periode te Ninove nederzette, tot grote ergernis van de abt van Sint-Cornelis? Kwamen ze nedergestreken uit Halle, Diest, Brussel of uit Leuven? Misschien kunnen plaatselijke kloosterarchivariissen of grasduiners in kloosterarchieven een antwoord geven op deze vraag, aan de hand van een reeks familienamen van paters die we uit diverse bronnen konden achterhalen. Al is onze kronologische lijst op verre na niet volledig, toch kan zij voldoende zijn om uit te vissen van welk stadsklooster de Ledebergse residentie een dochterstichting was. De enkelvoudige data gaan terug op het jaar waarin ze in de bronnen voorkomen; staan er twee jaartallen, dan betekent dit dat de paters hier zeker gedurende deze tijd verbleven.

- E.P. Egidius Hautman (a Bruxellis), eerste vicarius (1640-1643)
- E.P. J. Sebille (1642)
- E.P. Gilles de lamotte (1645)
- E.P. Ambrosius Schoonenbergh (1654)
- E.P. Van der Straeten? (1668-1670)
- E.P. Johannes de haeze, vicarius (1686)
- E.P. Judocus Wouwerms, vicarius tot 1730
- E.P. Ludovicus Thuillez, vicarius sinds 1730
- E.P. Jan-Baptist van Opdenbosch, ° 11 nov. 1708, priester gewijd 10 dec. 1731, te Ledeberg aangekomen 3 juli 1736, vicarius sinds 1736 (1736-1787)
- E.P. Michiel Quarteer, ° 5 juni 1724, priester gewijd op 8 juni 1748 en in 1787 reeds 37 te Ledeberg
- E.P. Livinus Bockstal, ° 26 dec. 1735, priester sinds 1 maart 1760 en reeds 24 jaar te Ledeberg in 1787
- E.P. Jan-Baptist de Kinder, ° 14 okt. 1745, priester sinds 19 maart 1768 en in 1787 reeds tien jaar te Ledeberg
- E.P. Willem Wouters (1770)
- E.P. Nicasius Gilles († 1776)
- E.P. Frans Helsen (1796-1815), vicarius, nadien pastoor te Galmaarden, geboren te Zoersel
- E.P. Jan-Baptist van Broekhoven, ° te Geel, 44 jaar oud in 1796
- E.P. Jan-Baptist Hoebrechts, ° te Tienen, 35 jaar oud in 1796
- Broeder Willem Evers (of Evens), ° te Gooik in 1734, 13 jaar te Ledeberg in 1787
- Broeder Frans-Jozef vanden Wijngaerden († 1816).

Deze lijst hebben we op het laatste ogenblik nog kunnen aanvullen met de namen van de eerste vicarii of oversten na

pater Egidius a Bruxellis, zoals ze voorkomen op de kapittel-lijsten van het archief te Weert (46). Het zijn:  
Jacobus de Coudenhove, vicarius in 1656 en 1658  
Carolus de Coudenhove, vicarius in 1660 en 1662  
Laurentius Sprimont, van 1663 tot 1666  
Franciscus de Erquicia, van 1666 tot 1668  
Carolus van den Houte, in 1668  
Joannes Langole, in 1672 tot 1675  
Joannes de Haze, van 1675 tot 1687 en wellicht nog langer.

Een van bovengenoemde vicarii, Carolus van Coudenhove, is een bekend man geweest in de geschiedenis van zijn orde (47). Twee handschriften van hem berusten in het provinciaal archief te Weert: de «Compendiosa descriptio» (1680) en de «Compilatio Chronologica» (1685). Ledeberg wordt in ieder van deze manuscripten maar eenmaal vernoemd, maar de tekst is telkens belangwekkend, te meer omdat de auteur ter plaatse overste is geweest en we hem dus op zijn woord mogen geloven. Vermits echter de korte passus uit de «Compendiosa» haast onveranderd in de «Compilatio» voorkomt, bespreken we uitsluitend de ietwat langere passus uit het laatste werk.

Uit de «Compilatio Chronologica» vernemen we dat Ledeberg of Leedbergh - zoals trouwens ook door Van Gestel - toen als «mons S. Leonardi, vulgo Lenaertsbergh» werd vertaald, ofwel door anderen als «penitentiae mons», de berg van het leed en van de boetvaardigheid. Deze laatste interpretatie zal wel mede zijn ingegeven door de eeuwenlange aanwezigheid van kluizenaars en paters ter plaatse. Ook de beschrijving van de Ledebergse residentie is typisch; ze boet ten andere nog niets van haar waarachtigheid in. Pater Carolus van Coudenhove moet als overste wel sterk door de schoonheid van het landschap zijn

- 
- (46) We danken deze aanvulling aan de vriendelijke medewerking van E.P. Dr. Daniël van Wely, O.F.M., archivaris van het Minderbroedersklooster te Weert (Nederland), alwaar een deel van het archief van de provincie «Germania Inferior» berust. Hij was zo bereidwillig voor ons een paar passussen over te tikken, die betrekking hebben op de Ledebergse Kluis. De eerste uit de «Compendiosa descriptio huius almae provinciae Germaniae Inferioris» (1680), blz. 18; de andere uit de «Compilatio Chronologica», (1685), blz. 227-228. Beide handschriften zijn van dezelfde auteur, pater Carolus Coudenhove en berusten in het Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.
- (47) Over de figuur van pater Carolus Coudenhove vinden we meer bij E.P. Stephanus Schoutens in zijn «Geschiedenis van het voormalig Minderbroedersklooster van Antwerpen» (1908), blz. 322-324; en bij E.P. Servais Dirks in zijn «Histoire littéraire et bibliographique de Frères Mineurs de l'observance de St.-François», blz. 302. We leren er pater Coudenhove kennen als «een ernstig, verdienstelijk man met veel ondervinding», die eerst op dertigjarige leeftijd tot de orde toetrad en vele belangrijke functies in de Nederduitse provincie en daarbuiten bekleedde. Op het einde van zijn leven was hij kroniekschrijver van zijn provincie en overleed te Turnhout op 29 nov. 1690. Zijn verblijf op Ledeberg valt kort na zijn priesterwijding in 1658 en vormt de inzet van een rijkgevoeld leven.

aangegrepen, vermits hij schrijft dat de heuvel een prachtig uitzicht biedt over vele steden en dorpen, over velden, weiden en boomgaarden, en dat de plaats ideaal is voor een beschouwend en boetend leven. Alhoewel de residentie afgezonderd ligt, zoals de H. Vader Franciscus het wenste, toch leven de paters niet volledig teruggetrokken : ze geven catechismus-onderricht, prediken, bezoeken de zieken, troosten de bedrukten, onderwijzen de onwetenden en horen biecht.

De «*Compilatio*» bevestigt dat de Ledebergse Kluis van het Brusselse convent afhing, wat tevens een aanwijzing kan zijn om eruit af te leiden dat ze er ook een stichting van was. De schrijver beweert dat de heuvel reeds lang vóór de komst van de Minderbroeders door kluizenaars werd bewoond; maar dat graaf en gravin de Coupigny de plaats aan de paters Minderbroeders afstonden op aandringen van pater Egidius a Bruxellis, eertijds de generale definator van de Nederduitse provincie. Pater Egidius, de eerste vicaris te Ledeberg, voegde aan de aloude kapel een beneden- en een bovenvertrek toe, samen met enkele cellen in de kapel zelf. Dit is nog een bewijs dat kluizenaars en leden van zeer kleine kloostergemeenschappen vroeger binnen de kapel hun bidcellen hadden. De opvolger van pater Egidius, pater Jacobus van Coudenhove, (waarschijnlijk een familielid van de auteur) vergrootte de nederzetting met een bibliotheek en met een voldoende ruime keuken. Tijdens het bestuur van de daaropvolgende vicarii : Carolus van Coudenhove, de schrijver van «*Compilatio*», van Laurentius Sprimont, Franciscus de Erquicia, Joannes Langole en Joannes de Haze, werden de hovingen beetje bij beetje geëffend en werd de onvruchtbare heuvel stilaan een enigszins bewoonbare plaats voor drie priesters en twee lekebroeders. De kapel die voorheen vuil en verwaarloosd lag, had ondertussen drie altaren gekregen en ook zindelijker ornamenten en benodigdheden. De «*Compilatio*» vermeldt eveneens dat een tand van de H. Apollonia ter plaatse wordt bewaard en dat zij die hem komen vereren, brood offeren, omdat de regel het verbiedt hiervoor geld te aanvaarden. Vooral op de feestdag van de heilige martelares is de toeloop bijzonder groot. Niet alleen uit de nabije gehuchten komen de bedevaarders dan, ook uit verre dorpen stromen ze toe.

Pater Carolus van Coudenhove maakt ook gewag van het proces dat oprees tussen de abdij van Ninove en de gravin de Coupigny, naar aanleiding van het verschijnen van de Minderbroeders op Ledeberg. Straks zeggen we daarover een woordje meer. De «*Compilatio*» geeft ten andere geen details. De twist is thans geluwd, staat er, maar God weet of hij niet eenmaal weer opvlamt ! Ondertussen kunnen de paters naar willekeur door de heren van Pamel-Ledeberg worden verdreven; ze leven er als vreemdelingen of pelgrims. Ze hangen af van de gardiaan van het Minderbroedersklooster te Brussel, terwijl de vicarius door het provinciaal kapittel wordt benoemd. Toch gebeurt het

niet zelden dat een vicarius aanblijft of verwijderd wordt door de tussenkost van de wereldlijke heren.

Ten slotte wijst de auteur nog op het feit dat het arme Ledeberg niet ontsnapte aan de verwoestingen van de jongste oorlog. Heiligschennende Franssen hebben zelfs kapelbehoeften geroofd en niets gespaard. Vermits dit deel van het werk in 1681 afgesloten werd, veronderstellen we dat het hier gaat om een van de vele oorlogen van de Zonnekoning, wiens legers onze streek op het einde van de zeventiende eeuw zo sterk hebben geteisterd. En met deze treurige noot besluit pater Carolus van Coudenhove zijn korte schets over de residentie van de Minderbroeders te Ledeberg.

Hoeveel paters er doorgaans te Ledeberg verblijf hielden, is niet met volle zekerheid bekend. Telkens nochtans als er over de residentie wordt gesproken, gaat het om drie à vier kloosterlingen. Wanneer de abt van Ninove zich ± 1645 over hen uitlaat, spreekt hij over drie of vier - hij schijnt het zelf niet zo goed te weten. In 1730 vraagt de provinciale Magister Philibertus Maes aan graaf de Mastaing, heer van Pamel en eigenaar van Kluis en kapel, of de zieke vicarius mag vervangen worden door een nieuwe. En hij voegt eraan toe dat deze maatregel noodzakelijk is «tot de regeeringe van synè aldaer woonende religieusen». Dit meervoud laat ons toe te besluiten dat er toen ook een viertal resideerden. Wanneer de overste J.B. van Opdenbosch in 1787 de namen optekent van alle paters, noemt hij er vier en één broeder. In 1797 zijn er slechts drie paters en één broeder. Uit dit alles leiden we af dat de stichting gedurende meer dan 160 jaar drie tot vier priesters telde.

De aanwezigheid van de Recolletten op Ledeberg heeft, naar ons weten, maar één spoor nagelaten dat tot vandaag doorloopt: de benaming «de Kluis» voor de woning die de paters naast de kapel betrokken. Dit schijnt ook de officiële betiteling te zijn geweest, vermits het zoekgeraakte aantekenboek van de Recolletten als opschrift had: «Liber notabilium Ermitorii Ledebergensis» (48). Nooit werd de benaming «klooster» gebruikt, omdat de residentie geen klooster mocht worden. Dàt had de abdijsch van de Raad van Brabant of van de plaatselijke heer kunnen bekomen.

De oudste vermeldingen van het verblijf der paters alhier komen voor in de rekeningen van het Hof te Zuivene, dat nog binnen de Ledebergse omschrijving ligt. In een bundel, die ongeveer twintig rekeningen bevat, lopende over een periode van 1541 tot 1700, liggen er hier en daar losse briefjes die gewagen van uitbetalingen en leveringen van de pachter van het hof aan de Recolletten. Ze gaan haast alle terug op de jaren 1641 tot 1654 (49). Vermits de paters geen gronden in eigendom had-

---

(48) R.A.B., Schepengriffie Pamel, nr. 6524.

(49) R.A.B., id., nr. 9835.

den, waren ze aangewezen op de milddadigheid van het volk. Sinds het begin van de Ledebergse stichting heeft Jonker Jacques Quarré, eigenaar van het hof, aan de monniken een jaarlijkse gift van 12 pattacons toegestaan. Het is de pachter die deze som aan de paters uitbetaalt, in mindering op zijn huur, en hun meteen een kuip boter levert, eveneens op last van zijn heer. Terloops willen we bekennen dat bij ons het vermoeden is gerezen, dat de residentie te Ledeberg een filiale van het moederklooster te Brussel zou kunnen zijn. De Quarrés die tot de oudste vrienden van de Recolletten gerekend moeten worden, vertoefden meestal in Brussel; de stichter van de Kluis, Gillis Hautman, noemt zichzelf eenmaal *Frater Egidius a Bruxellis*; en ook de Coupigny's die een belangrijk aandeel hadden in de vestiging, verbleven doorgaans te Brussel waar ze een huis hadden.

Wat er ook van zij, de oudste vermeldingen in de annalen van het Hof te Zuivene zien eruit als volgt. In 1641 krijgt pachter Wouter Eylenbosch een eerste maal een geschreven verklaring van de hand van pater J. Sebille, dat hij 12 pattacons heeft betaald. - In 1642 ontvangen de paters 28 florijnen en 16 kippen. - Op 26 april 1643 stortte Wouter 6 pond groot «ende dat voer twee scilderijen die Mijnheer carré my heft doen maecken voer paeter gilles hautmans mienebroeder tot Ledeberghe». Het stuk is ondertekend door de schilder Jan Courtois (50). Dit zullen allicht doeken zijn geweest om in de kapel te hangen. - Op 28 aug. 1643 getuigt *Frater Egidius a Bruxellis* dat de pachter hem de 12 pattacons heeft gegeven voor het jaar 1642, «die Mijn Heere Quarré ons gheaffirmeert heeft voor eene aelmoese». De pachter leverde toen ook een kuip boter van 39½ pond. - In een brief van 26 oktober 1644 schrijft Anne Marie ó Malun, de vrouw van Jacques Quarré, aan haar pachter, dat hij de jaarlijkse stortingen moet voortzetten «*iusques à autre ordre et ille vous cerat rabattu à votre compte*». - Op 7 september 1645 is het pater Gilles de lamotte, «*Recollect à L'hermitage de Pamel*», die het kwijtschrift ondertekent. De gift bedroeg toen 28 florijnen 16 stuivers en 40 pond boter «*et ce pour une aumône que le dit seigneur Quare avec Madame sa compaigne nous ont donne iusqu'a leurs rappelle*». - In 1647 maakt griffier Jean de Fraye de rekening van het hof op en noteert dat de Recolletten 12 pattacons en een kuip boter ontvingen (51). In 1651 betaalt Mevrouw aan haar pachter 12 pond terug voor de levering van boter aan de paters. - In 1654

---

(50) Jan Courtois was een Antwerps schilder, leerling van Karel de Ferrara (1617-1618) en van Cornelis van den Bemde (1626-1627). Men vermoedt dat hij omstreeks 1652-1653 gestorven is. (Thieme-Becker: *Künsterlexikon*). Het is natuurlijk niet bepaald zeker dat het om deze Courtois gaat. Misschien kan zijn handtekening oplossing brengen. Het feit dat hij «heft» voor «heeft» schrijft, kan als een gevolg van zijn Antwerps dialect worden verklaard.

(51) R.A.B., Schepengriffie Pamel, nr. 9524.

komt er een post voor van 2 artesische ponden «paye a ledeberch pour de vin lequel Père Ambroise Schoonenbergh at eu audit leberch disant d'avoir ordre de madite dame (52).

Dit alles sterkt ons in de overtuiging dat de Recolletten in 1640 reeds ingeburgerd waren. Er kunnen vroegere tussenkomsten vanwege de Quarrés zijn geweest, maar alle rekeningen uit de jaren 1620-1640 ontbreken. De mogelijkheid is niet uitgesloten dat de paters reeds vóór 1640 neerstreken. Dit vermoeden wordt gestaafd door wat pater J.B. van Opdenbosch tussen 1785-1787 neerschrijft (53). Hij zegt dat de paters toen reeds meer dan 150 jaar op Ledeberg werkzaam zijn, wat ons terugvoert tot de periode 1630-1636. We steunden ons vooral op deze uitspraak om 1635 als stichtingsdatum vooruit te zetten. Dit klopt ten andere met wat de abt van Ninove in het beneficiënboek schrijft in de jaren 1645-1650. Er is toen reeds een compromis tot stand gekomen tussen de abdij en de heer. We weten dat er verscheidene jaren zijn voorbijgegaan, vooraleer de Raad van Brabant het geschil, dat gerezen was naar aanleiding van het verschijnen van de paters op Ledeberg, heeft beslecht. Welnu, de abt spreekt van «aliquod annis» wanneer hij het heeft over de duur van hun verblijf aldaar. Deze 'verscheidene jaren' zullen, gezien de lange aansleep van het geding, wel van 10 tot 15 oplopen, zoniet meer.

Meteen zijn we reeds begonnen met een gedeeltelijk antwoord op de vraag, hoe de abt van Ninove deze «indringers» heeft ontvangen. Zeker niet met open armen, al moet er onmiddellijk worden aan toegevoegd dat het dagboek van de abt er niet eens van gewaagt, terwijl we vaststellen dat hij tegen de infiltratie van de Gentse Recolletten in Ninove gedurende 50 jaar met man en macht te keer gaat. In zijn dagboek komen meer dan tien passussen over de stand van dit proces voor. Het werd aanhangig gemaakt te Rome, Brussel, Gent en Mechelen, en ten langen laatste door de abdij in 1685 gewonnen. De Ni-noofse Recolletten die zich de pastorele functies in het klooster van de Grijsse Zusters hadden toegeëigend, werden door een uitspraak van de Grote Raad te Mechelen uit Ninove verdreven. Wat de abt een echte triomfkreet ontlokt, terwijl hij de Recolletten als «zeer geduchte tegenstanders en onnutte vrienden» doodverft (54).

De reactie van de abdij tegen de Ledebergse stichting heeft nooit die felheid gekend. In het dagboek van de abt vinden we er geen echo's van op. De enige schriftelijke neerslag ervan is terug te vinden in het boek van de beneficiën, dat in 1643 werd

---

(52) Ibidem.

(53) Pastoriearchief.

(54) R.A.G., Abdijarchief nr. 6, blz. 78. De tekst van abt Ferdinand de Moor luidt als volgt «Triumphus de pp. Recollectis, hostibus formidabilibus, et amicis inutilibus». Een illustratie van de felheid waarmee kloostergemeenschappen elkaar soms bekwamen.



aangevangen, tijdens het bestuur van abt Christiaan Roelofs. Op het ogenblik dat de prelaat een overzicht geeft van de toestand te Ledeberg, is Gilles Hautman, de eerste vicarius alhier, reeds overleden (55). We vernemen er dat de abdij destijds een proces had ingespannen voor de Raad van Brabant, een proces dat lang aansleepte. Al spreekt de schrijver niet over de uitspraak van de Raad, toch laat hij verstaan dat er reeds een vergelijk getroffen is tussen hem en de gravin. Men schijnt erover akkoord dat de paters mogen blijven. Ze mogen er echter geen klooster stichten, en kunnen door de gravin naar willekeur worden verdreven. Dat deze afloop de abt geen voldoening heeft geschonken, wordt geïllustreerd door zijn laatste woorden. Hij maakt er misbaar over dat de paters te Ledeberg, ook na de dood van Gilles Hautman, meer en meer pastorele functies gaan uitoefenen: dat ze door het celebreren van goddelijke diensten, door hun godsdienstondericht en door hun prediking het volk van de parochiekerk wegtrekken. Iets dat hun Provinciaal moet toegeven, merkt de prelaat schamper op.

Naderhand vangen we in het abdijsarchief nergens nog een weergalm op van de oude ruzie, al schrijven de achtereenvolgende abten nog een paar memorieboeken vol met allerlei belangwekkende gegevens. Mogen we hieruit afleiden dat ze vrede hebben genomen met het verblijf van de Recolletten in de Kluis? We zijn die mening toegedaan. Aan de ene kant verlichtte het de taak der Pamelse pastoors en was de financiële schade zeker gering, vermits dopen, huwelijken en begrafenissen toch in de dorpskerk moesten plaatsvinden; aan de andere kant was de abdij ontslagen van iedere bezoldiging en bleef haar aandeel in de tienden onveranderd. Er zijn nochtans ook positieve gegevens om aan te nemen dat de tijd de verhouding tussen de parochiegeestelijkheid en de Recolletten normaliseerde. Zo weten we dat de paters uit de Kluis door de Pamelse pastoor werden gevraagd om bij te springen ter gelegenheid van de jaargetijden (56). Ook de kerkregisters uit de 18e eeuw leveren ons het bewijs dat er samenwerking was. We treffen er namen aan van pasgeborenen die door Ledebergse monniken werden gedoopt «ex speciali commissione», en er zijn zelfs een paar huwelijken die door hen worden ingezegend.

Menselijkerwijze gezien is het wel begrijpelijk dat de abdij in den beginne het ontstaan van nieuwe kloosterhuizen binnen haar patronaatsgebied met lede ogen aanzag en zich zelfs beijverde om van de gevestigde machten de bevestiging te verkrijgen van haar geestelijk rechtsgebied. Aan de andere kant moet nog sterker worden onderstreept dat, vooral in deze periode van de Contra-Reformatie, de vestiging van een strenge kloosterorde een zegen moet zijn geweest voor de plaatselijke bevolking. De Lede-

---

(55) R.A.G., Abdijsarchief nr. 10, blz. 91.

(56) Dr. G. Renson in E.S.Br., XLVe jg., nr. 3-4, blz. 141.

bergse Recolletten van de strenge regel bezaten geen gronden, geen molens, geen steenbakkerijen, geen cijnsgoederen, geen tiendengebied. Ze leefden uit de hand van hun gelovigen en vooral van de mildheid van de heer en de pachters van het gehucht. Het is daarom een eer voor Ledeberg en een bewijs van de goedgeefsheid van de parochianen, wanneer de paters het in deze voorwaarden meer dan 160 jaar hebben kunnen bolwerken. Dat hadden ze vast niet gekund zonder de actieve steun van de bevolking (57).

De Pamelse schepengriffie liet ons het bewijs na dat de Recolletten er een notitieboek op nahielden. Naar aanleiding van een betwisting over het betalen van de miswijn en het was, werden er door de kapelmeesters en door de gemeentelijke overheden enkele passussen uit gekopieerd. Ze hebben haast alle betrekking op die betaling. De titel van het excerpt luidt: «E librum notabilium Ermitorii Ledeberghensis» of: uit het memorieboek van de Ledebergse Kluis (58). Volgende uittreksels komen erin voor: De ontvanger van de gravin betaalt miswijn en was uit de jaarlijkse inkomsten van de kapel. - Op het feest van de H. Appollonia en op de derde zondag na Pinksteren wordt aan de vicarius (rector) van de Kluis de tand van de H. Apollonia overhandigd. Hij wordt ter verering tentoongesteld, en te dezer gelegenheid wordt er een omhaling gedaan tot het herstel van de kapel. De ontvanger betaalt de miswijn en de was (59). - Een derde excerpt slaat terug op een notitie van 1671, toen de gravin de inkomsten van de kosterie aan Filips de Regnaucourt gaf, de veertienjarige zoon van de Pamelse baljuw, Karel de Regnaucourt. Dit hield meteen voor Filips de verplichting in jaarlijks aan de kapel 28 pocula vini, 10 pond wit was en 10 pond geel was te leveren. - Maar hij of zijn vader? - schijnt lelijk in gebreke te zijn gebleven (60).

In 1686 is er een openlijk geschil tussen de graaf de Coupigny en Sieur Filips de Regnaucourt «bedienende de Cléricature vande Cappelle van Ledebergh». De graaf beweert terecht dat Filips al de miswijn en al de was, die in de kapel wordt verbrand, moet betalen. Voor de baljuw Christoffel Grinnano en pater Johannes de haeye, vicarius, belooft Sieur Filips voortaan aan de paters «ofte hunnen geestelijken vaeder aldaer» ieder

---

(57) De jaarlijkse opbrengst van de giften (graan, varkensvlees, boter, koolzaad, vlas en hop) bedroeg in normale jaren ongeveer 1200 florijnen, getuigt men ± 1785 (Pastoriearchief).

(58) R.A.B., Schepengriffie Pamel, nr. 6524.

(59) Deze tekst over de verering van de Apollonia dateert van 1662 en wijst erop dat deze bedevaart oud is. Het is best mogelijk dat de Recolletten deze devotie hier hebben ingevoerd.

(60) Filips de Regnaucourt werd gedoopt te Pamel op 2 juli 1657. Hij was de zoon van Karel en Anna-Marie de Banst uit Ninove. Zijn meter was Anna de Croy, gravin van Coupigny. Vermits de kosterie en de kosteriegoederen van de heer afhingen, kon de meter ze aan haar petekind schenken.

jaar 20 gulden te betalen. Omwille van de achterstallen verplicht hij zich daarenboven vóór Lichtmis 1687, een vierendeel wijn te leveren en al de was te betalen die tot dan toe op krediet te Ninove werd gekocht, «waarmede 't voors. geschil comt te cesserem. - Het laatste excerpt slaat opnieuw terug op de betalingen voor was en miswijn, en dagtekent van het jaar 1767. Er staat heel laconisch dat er werd voldaan tot 1764, maar dat er de volgende jaren geen uitkering is geweest. Wie de kosterie op dat ogenblik bezat, is ons niet bekend.

Gedurig stellen we dus vast dat de heren van Pamel en Ledeberg een belangrijke rol spelen in de geschiedenis van de kapel. Niet alleen zijn ze sinds eeuwen de eigenaars van de gronden waarop kapel en Kluis zijn gebouwd; ze begeven ook de kosterie, worden als «overmomboir» bestempeld van de kapel en hebben een belangrijk aandeel gehad in de stichting van de Kluis. Komt daar nog bij dat hun toestemming wordt gevraagd bij de benoeming van een nieuwe vicarius ter plaatse en waarschijnlijk ook bij het aanvullen van de religieuze gemeenschap. Aldus in 1730, wanneer de Provinciaal aan de graaf om de toelating verzoekt de oude doodzieke vicarius Judocus Wouwemans te mogen vervangen door pater Ludovicus Thuillez. Wat de graaf toestaat (61).

Omstreeks de jaren 1785-1787 krijgen we een algemene kijk op de bedrijvigheden van de Recolletten, wellicht naar aanleiding van de hervormingen van Jozef II (62). In een officieel stuk, voorzien van het papieren zegel van de Kluis, getuigt vicarius J.B. van Opdenbosch dat de paters van de residentie te Ledeberg geen beneficiën, goederen, erven, huizen of gebouwen bezitten, dat ze te allen tijde geweigerd hebben zulke goederen in ontvangst te nemen en dat er in de kapel geen fundaties bestaan die hun raken. Hun residentie hoort toe aan Henri d'Ongnyes, Prins van Grimbergen. Naast de vicarius zijn er nog drie andere paters en een tertiarius. Ze oefenen te Ledeberg pastorele functies uit, helpen de pastoors uit de omgeving en leven enkel van de aalmoezen van de bevolking. We veronderstellen dat dit een antwoord moet zijn op een bestuurlijke enquête, vermits er o.a. in voorkomt «datter geen van de Artikelen waarvan het formulier annex aen het placcaert handelt, hun en regardeert», en omdat de vicarius het document eindigt met de woorden: «In teeken der waerheyt, heb ik deze.... met de gehoorzaamheyt ende getrouwighheyt de welke wij schuldig zijn aen den keijzer onzen souvereyn, onderteeckent, 14 april 1787 (63).

---

(61) Pastoriearchief.

(62) R.A.B., Kerkelijk Archief, nr. 15.492 en Pastoriearchief (klad).

(63) Naar alle waarschijnlijkheid gaat het h'ér om een antwoord op een ordonnantie van 22 mei 1786, die aan seculiere en religiere geestelijkheid inlichtingen vraagt omtrent hun goederen, renten, obligaties en inkomsten (Ordonnances des Pays-Bas Autrichiens, Deel 12, blz. 496).

Het klad van dit stuk berust in het pastorijsarchief en is interessant omwille van een aantal details die in de officiële versie wegvielen. We lezen er de namen van de paters, hun leeftijd, de tijd die ze reeds te Ledeberg doorbrachten en de datum van hun professie en van hun wijding. Schrijver legt er de nadruk op dat de thuiswachters tijdens de eerste mis in de parochiekerk, in de winter onmogelijk nog op tijd konden komen in de tweede mis aldaar. Daarbij is er te Ledeberg een bloeiend pensioonaat, opgericht door de prins van Grimbergen. Het is de leerlingen onmogelijk 's zondags de verre afstand naar de parochiekerk af te leggen om er mis te horen en er het godsdienstondericht bij te wonen. Een oratio pro domo dus om de zondagmis te Ledeberg te wettigen (64). Want op alle zon- en feestdagen wordt er een negenurenmis opgedragen, die talrijk wordt bijgewoond. De paters horen biecht, reiken de H. Communie uit en prediken tijdens deze mis. 's Namiddags is er godsdienstondericht én voor de kinderen én voor de volwassenen, van 14,30 u. tot 15,30 u. Daarna is er lof.

Ook op de weekdays komen er veel mensen naar de mis en te biechten, zelfs uit Ninove. Het zijn de kloosterlingen die meestal de stervenden op Ledeberg bijstaan. Iedere zondag doet een pater dienst als coadjutor te Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek. Tot voor kort was zulks ook te Neigem het geval, maar pater Quarteer is epilepticus geworden en de oude vicarius J.B. van Opdenbosch (79 jaar) kan alleen in de kapel nog behulpzaam zijn. Komt hierbij nog dat de paters in 14 parochies bijspringen op bepaalde feestdagen, ook in Ninove.

De actiestraal van de kloosterlingen is dus niet te onderschatten. Het feit nu dat de schrijver tweemaal Ninove apart vernoemt, zal wel zijn reden hebben. Waarschijnlijk houdt dit verband met het pensioonaat van Ledeberg, waar te allen tijde vele Ninoofse burgerkinderen hebben gestudeerd. Dit zal de trek naar de kapel wel ten goede zijn gekomen. Verder moeten de Recolletten al vroeg naam hebben gemaakt als biechtvaders. Daarvan vangen we reeds een echo op in 1665, toen het tot herhaalde wrijvingen was gekomen tussen een aantal Grijze Zusters en de abt van Ninove die hen allen tot Norbertinessen wil omvormen. Een drietal zusters die in oppositie staan en niet willen te biechten gaan bij de biechtvader hun door de abt aangewezen, mogen - door toedoen van de pastoor van Meerbeke - voor eenmaal hun geweten in orde maken bij de paters te Ledeberg (65).

En er is ook het getuigenis van de Eerw. Moeder van het Klooster van Bethaniën, dat pater Van der Straeten van haar 108 Rijns gulden kreeg «voor een courtoisie van 3 jaar». Hij had

---

(64) De school telde toen ongeveer 200 leerlingen

(65) R.A.B., Schepengriffie Pamel, nr. 9524.

de biecht van de religieuzen gehoord van 1668 tot 1670 (66). Omdat op de rugzijde van het document «Pamel» staat en omdat het in een Pamelse bundel ligt tussen andere kwijtschriften die op de Recolletten of op het Hof te Zuivene betrekking hebben, vermoeden we dat het hier om een monnik van de Kluis gaat.

Ten slotte nog een woord over de rol die een paar leden van de familie Lindemans in de geschiedenis van de kapel hebben gespeeld. Er is vooreerst de kostschooldirecteur Petrus Lindemans, die haast veertig jaar lang orgelist was in de kapel en deze taak op een uitstekende wijze heeft vervuld van ± 1710 tot 1750 (67). Zijn zoon, die hem als directeur opvolgde, was tevens de «geestelijke vader» van de Recolletten. We vermoeden dat deze term zoveel betekende als raadsman, hoofd der kapelmeesters en beheerder van hun gelden. Misschien bekleedde zijn vader insgelijks deze vertrouwensfunctie. Hem treffen we in deze functie aan in 1776, bij de dood van Jan Leemans, een ongehuwde knecht in het Gasthuishof. Pachter Arnoldus Peeter van den Heuvel laat de dertigdaagse missen op Ledeberg celebreren, en het is Ignatius Frans Lindemans die «als geestelijken vaeder der Eerw. paeters minnebroers tot Ledeberghe» de 11 gulden 11 stuivers in ontvangst neemt en het kwijtschrift ondertekent (68). Zonder enige twijfel zal het ook deze Lindemans zijn geweest die, in zijn functie van geestelijke vader, later de inboedel van de kapel opkoopt, wanneer hij door de Fransen openbaar wordt geveild.

#### De recolletten uit Ledeberg verdreven (1796-1798)

De episode die het verblijf van de Recolletten alhier afsluit, werd in dit tijdschrift reeds behandeld door E.H. Vennekens, te zamen met het verdwijnen van twee andere kleine kloostergemeenschappen uit het Payottenland: Ter Muilem te Liedekerke en Klein-Bijgaarden te Sint-Pieters-Leeuw (69). Om niet te schaden aan de overzichtelijkheid van ons artikel en ook om een paar nieuwe vondsten in een klaarder daglicht te plaatsen, zien we ons verplicht terug te komen op de belangwekkendste gegevens uit de studie van E.H. Vennekens. Op het ogenblik dat we op hem beroep doen, citeren we zijn naam met dankbaarheid: eer aan wie eer toekomt!

Zoals dit voor zovele kloosters het geval was, betekende de Franse inval ook het einde van de residentie der Ledebergsche

---

(66) R.A.B., Abdijarchief, nr. 6, blz. 19.

(67) R.A.B., Parochieregisters: «3 martii (1750) obiit Petrus Lindemans maritus Annae Rogghe, qui officium ludimagisterii in Ledebergh circiter quadraginta annis laudabiliter implevit».

(68) R.A.B., Schepengriffie Pamel, nr. 6524.

(69) F. Vennekens, Eigen Schoon en De Brabander, okt. 1928: «De laatste dagen van Klein-Bijgaarden, Ter Muylen en de Ledebergsche Kluis».

Recolletten. Op 26 juni 1794 behalen de Franse legers een definitieve overwinning op de Oostenrijkers te Neerwinden en op 1 oktober 1795 wordt ons land een Franse provincie. Vooral van 1796 af verschijnt een reeks van onpopulaire verordeningen die leiden tot de Boerenkrijg in 1798. Ons interesseert hier in 't bijzonder de houding van de Franse overheid ten opzichte van het geloof en de geestelijkheid: men beijverde zich om de Franse godsdienstwetgeving bij ons toe te passen, men dwong de priesters tot de eed van haat aan het koninkdom, kerken en kapellen werden gesloten, de religieuze orden ontbonden en hun goederen openbaar verkocht. Dit gold ook voor de Kluis.

De wet van 15 fructidor van het jaar IV (1 sept. 1796) is pas een maand verschenen of daar staat citoyen Allard, commissaris van de Nationale Domeinen, te Ledeberg om proces-verbaal op te maken, in uitvoering van artikel 2 van bovengenoemde wet die alle kloostergemeenschappen in de Nederlanden ophief (70). Men schreef toen 2 vendémiaire van het jaar V (30 sept. 1796). Van 9 uur 's morgens tot 4 uur 's namiddags blijft Allard op Ledeberg om de paters te ondervragen en de nodige vaststellingen te doen. Het proces-verbaal bevat de identificatie van de kloosterlingen en de datum van hun professie. De Kluis werd toen bewoond door pater Frans Helsen uit Zoersel, vicarius, 35 jaar; pater Jan-Baptist van Broekhoven uit Geel, 44 jaar; pater Jan-Baptist Hoebreghts uit Tienen, 35 jaar; en ten slotte broeder Willem Evens uit Gooik, 63 jaar oud. Verder wordt nog aangestipt dat geen enkel pater de Kluis heeft verlaten «en vertu de l'Arrêté du 6 prairial an 3», dat er geen registers werden gevonden (waarschijnlijk pachtboeken), dat de inkomsten van de gemeenschap op 500 F worden geraamd, dat huis en hof een oppervlakte van ongeveer drie dagwand hebben, dat de paters alle ontvangsten van verpachte goederen van die dag af moeten stopzetten (71). Ten slotte is de commissaris de kapel gaan inspecteren en heeft hij de inventaris ervan opgemaakt. Voorlopig blijft alles ter plaatse, maar de paters zijn er verantwoordelijk voor. Ze tekenen alle stukken van het proces-verbaal en broeder Evens zet een kruisje.

Een maand nadien (1 brumaire van het jaar V) arriveert Allard opnieuw te Ledeberg. Nu is hij vergezeld van een gerechtelijk officier uit Sint-Martens-Lennik, toen hoofdplaats van het kanton. Het is citoyen Godts. Ze hebben de lijst mede van de kapelbenodigdheden die onder de hamer moeten komen: 10 koperen kandelaars, een koperen wijwatervat en wierookvat, twee koperen kelken, vier tinnen ampullen en dito teljoor, een zil-

---

(70) R.A.B., Kerkelijk Archief, nr. 15.493.

(71) Echte pachtgoederen bezaten de paters niet. Het moet zonder twi-  
fel hier gaan om de kosteriegoederen. Ook de inkomsten (500 F)  
komen voort van de «biens affermés», van verpachte gronden. Hier  
geldt wel dezelfde commentaar.

veren ampul om de H. Olie in te bewaren (72), een oude koorkap met zwaar goudbrokaat, 13 zijden kazuifels van verschillende kleur en met gouddraad versierd, 3 alben en een kleinere voor misdienaar, 12 kelkdoekjes, een gebroedeerd moeseliene doekje voor de zegen met het H. Sacrament, twee koperen altaarschellen, een oud orgel buiten gebruik en 5 altaarvoorhangsels van verschillende kleur. Belangrijke kapelmeubelen als predikstoel, altaren, muurbeschotten en biechtstoelen werden dus niet geveild.

Allard heeft ook «bons» mee voor de Recolletten. Want voor de leden van de afgeschafte kloostergemeenschappen voorziet art. 11 van de wet van fructidor bons, uitbetaalbaar bij het bestuur van de Nationale Domeinen. Voor de paters loopt de waarde ervan op tot 15.000 F, voor de broeder tot 4.000 F. Wanneer de commissaris tot de uitreiking van de bons wil overgaan, weigeren de kloosterlingen deze te aanvaarden. Vicarius Fr. Helsen, en na hem de twee andere paters, verklaren eenvoudig dat het tegen hun kloosterregel indruist eigenaar te worden. Broeder Evens is minder kategoriek: hij zou de vergoeding aanvaarden indien de waarde in baar geld werd uitgekeerd! En in een later toegevoegde voetnoot lezen we dat hij een maand nadien (10 frimaire) toch naar Brussel is getogen om zijn bon in ontvangst te nemen. In ditzelfde proces-verbaal staat geschreven dat Kluis en hof niet de eigendom van de monniken zijn, maar dat ze er het vruchtgebruik van hebben dank zij een mondelinge toelating van de eigenaar, graaf de Merode. Een noot wijst erop dat alhoewel de Merode uitgeweken is - hij toch opnieuw in het bezit van zijn goed werd gesteld. Hij werd dus blijkbaar niet als uitwijkeling, en dus vijand van het regime, beschouwd.

Hoe evolueerde de toestand gedurende de volgende maanden? Hier ontleen we aan E.H. Vennekens enkele elementen over het verdere verloop van deze kritieke periode. Vijf dagen na het laatste bezoek van Allard heeft het kantonnaal bestuur reeds een bewaker voor de Kluis aangeduid, wat laat vermoeden dat de paters eruit verdreven werden. - Op 9 maart 1797 (19 ventôse V) krijgen de Pamelaars de toelating de kapel tijdelijk te gebruiken, nadat de kapelbenodigdheden verkocht zullen zijn en nadat men de directe toegang tussen Kluis en kapel zal hebben dichtgemetseld (73). Op 15 april wordt het vroeger opgesomde kapelmeubilair verkocht aan «citoyen Lindemans» voor de belachelijke som van 47,15 F (74). Op 7 juni wordt de

---

(72) Dit gewijde vat moet later geschrapt zijn, want we vinden het niet terug op de lijst van de verkochte voorwerpen bij E.H. Vennekens.

(73) Thans bestaat deze toegang nog.

(74) Het lijkt haast geen twijfel dat de koper Fr. Ign. Lindemans was, ofwel in opdracht van de Recolletten, ofwel in zijn functie van «geestelijke vader». Het pleit ook voor de faire houding van de plaatselijke bevolking, dat alles tegen zo'n minieme prijs kon wor-

Kluis opnieuw ter beschikking van de Merode gesteld, maar op 4 september komen er hevige republikeinen aan het bewind, die reeds de volgende dag de goederen van de uitwijkelingen in beslag namen. - Het departementaal bestuur besluit op 13 mei 1798 dat de inwoners van de Kluis zonder uitstel moesten vertrekken. Dit bevel werd tien dagen nadien ten uitvoer gebracht. - Op 5 juli werd de Kluis door de Franse Republiek aan citoyen Lindemans verhuurd. Tot hier een samenvatting van enkele punten uit F. Vennekens' artikel.

Zeer lang is de kapel niet gesloten geweest. Na het Concordaat gaan de kerken weer open. De Recolletten schijnen dus tweemaal uit de Kluis te zijn verjaagd: eerst gedurende een eerder korte periode in 1796 en nadien van 12 mei 1798 tot en met de toepassing van het Concordaat, dat op 15 augustus 1801 werd getekend. Al met al drie en een half jaar.

Na het Concordaat zijn de paters vast niet allen in de Kluis teruggekeerd. Toch is het best mogelijk dat twee ervan gedurende de beloken tijd in Ledeberg of in de omgeving hebben verbleven. Want pater J.B. Hoebreghts vinden we in 1825 terug als pastoor te Strijtem, op een half uur gaans van de Kluis (75); en pater Frans Helsen wordt op Ledeberg zelf tot onderpastoor benoemd en verblijft er tot ± 1815, het jaar dat hij pastoor wordt te Galmaarden (76). Misschien was dit een bevordering die hij te danken had aan het feit dat hij in 1796 geen bon had aanvaard. Inderdaad, voor hem alleen is er later (26 oktober 1814) op de lijst van Allard aan toegevoegd: «certificat de non acceptation de bon délivré le 26 oct. 1814 (77).

Van de derde pater J.B. van Broekhoven hebben we geen spoor meer teruggevonden. Wel wordt nog de dood vermeld in de parochieregisters van broeder Frans-Jozef van den Wijngaerden in 1816. Was hij de laatste vertegenwoordiger van de Ledebergse stichting?

We besluiten dus hieruit dat de paters Helsen en Hoebreghts in de beloken tijd in de streek zijn gebleven. Hebben ze er in 't geheim de H. Mis opgedragen, kinderen gedoopt en

---

den ingekocht. Het ziet ernaar uit, dat er misschien wel veel kijkers zijn geweest, doch slechts één bieder.

(75) Pastoriearchief.

Reeds in 1807 was pastoor Hoebreghts in Strijtem en vulde het doopregister in. Hij stierf er op 25 november 1831. Een oud zwart kruis tegen de koormuur herinnert aan zijn herderschap aldaar (ons vriendelijk medegedeeld door E.H. F. Magnus, pastoor te Strijtem).

(76) Een kladschrift van een brief van Burgemeester Claus d.d. van 7 juli 1815 luidt in het Nederlands: «onderpastoor Helsen is tot pastoor benoemd te Galmaarden... de inwoners van Ledeberg zijn teneergeslagen alsof ze geen herder meer hadden... zijn verblijfplaats was op het gehucht Ledeberg...». Een andere tekst van dezelfde d.d. 18 februari 1819: «un des dits pères qui continuat à résider dans le même local (c'était monsieur Helsen) fut nommé vicaire de la paroisse jusqu'à ce qu'il fut nommé à la cure de Gamerache...». (Pastoriearchief)

(77) R.A.B., Kerkelijk Archief, nr. 15.493.



de gelovigen gesterkt door hun aanwezigheid en hun woord? Het getuigenis van burgemeester Claus met betrekking tot pater Fr. Helsen kan in die zin worden verklaard: «un des dits pères qui continuat à résider dans le même local...». Ook hun benoeming na die tijd in de hun zo bekende streek.

Hoe het ook zij, we kunnen de periode van het verblijf van de Recolletten afsluiten met het heengaan van hun laatste vertegenwoordiger in 1815. Dit verlengt de tijd van hun aanwezigheid alhier tot ongeveer 180 jaar (van ± 1635 tot 1815). En we geloven vast dat ze een heilzame invloed hebben uitgeoefend niet alleen op Ledeberg, maar ook in de veertien omliggende parochies waar ze door de pastoors werden gevraagd op de dagen dat de volkstoeloop groot was.

### Ledeberg vecht voor de officiële erkenning van zijn kapel (1800-1825)

We hebben wel geschreven dat de kapel na het sluiten van het Concordaat werd geopend, maar het sleept tot 28 september 1825 aan, vooraleer ze officieel wordt erkend en de bedienende kapelaan door gemeente en Staat wordt bezoldigd. De nieuwe wetgeving eist immers de goedkeuring door het Franse bestuur van iedere openbare bidplaats, en ook tijdens het Hollandse bewind blijft deze regeling van kracht. In zijn briefwisseling met Brussel zal de Pamelse burgemeester dan ook nooit gewagen van het feit dat er missen in de kapel worden opgedragen; in zijn correspondentie met het Aartsbisdom durft hij dat wél bekennen.

De strijd om de erkenning heeft niet alleen jaren geduurd, hij heeft ook meer dan eens de gemeente in beroering gebracht, de gemoederen nu en dan opgehitst en de spanningen tussen Ledeberg en Pamel toegespitst. Herhaaldelijk wordt de gemeenteraad samengeroepen om te beraadslagen en moties goed te keuren; een reeks van brieven gaat de weg op naar Mechelen of naar Brussel; massa's handtekeningen worden ingezameld om de aanvraag kracht bij te zetten; deken Fransman van Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek wordt onder de arm genomen om zich uit te spreken voor de noodzaak van de heropening; burgemeester Claus dreigt met een gebeurlijk schisma of spreekt moedeloos van «domme boerenruzies» of van de pastoor «et sa cabale», wanneer de dorpspolitiek zijn tussenkomsten vergiftigt. De hardnekkige houding van de Ledebergse gemeenschap ligt wel het krachtigst geformuleerd in een slagzin, die ook latere generaties nog wel eens aanhalen: «En we komen van onze(n) berg niet af!». Waarmee bedoeld werd dat men, ten teken van protest, niet naar de zondagmis te Pamel zou gaan, indien de mogelijkheid daartoe in de kapel zelf niet werd geschapen.

Hoe men ook staat tegenover de inhoud van deze strijdleuze, feit is dat ze getuigenis aflegde van de verontwaardiging en mede van het zelfbewustzijn van de Ledebergenaars. Ver-

ontwaardiging omdat ze voor de gebeurlijkheid stonden dat hun kapel niet zou worden erkend, zodat ze moesten terugkeren tot de toestanden van vóór 1635. Wat meteen betekende dat ze allen de zondagmis te Pamel zouden moeten bijwonen en verstoken bleven van alle voordelen, waarmee ze gedurende 160 jaar Recolletten-aanwezigheid vertrouwd waren geraakt. Met andere woorden, het gevaar was groot dat men de klok zou terugzetten. Aan de andere kant vangen we in die slagzin ook een echo op van hun bewuste trots. Hun trots op de twee jaarmarkten (78), hun eeuwenoude school, hun bloeiend pensionaat, hun mooie open Dries, hun hoge beukenheuvel en hun Kluis. Hun trots ook op de eersterangsrol die Ledeberg eens had gespeeld en op de vaststelling dat hun dorpskern zich heelwat sterker had ontwikkeld gedurende de twee laatste eeuwen dan het Pamelse centrum.

De strijdperiode begint met de publicatie van het keizerlijk besluit van 30 september 1807 (79). Het pastoriearchief bewaart een bundel kladschriften of kopieën van brieven, die door de opeenvolgende burgemeesters naar Brussel of Mechelen werden gestuurd om de geestelijke en wereldlijke gezagdragers te winnen voor de instandhouding van de kapel. Alle samen geven ze een betrekkelijk volledig beeld van de inspanningen die de gemeentelijke overheden en de notabelen van Ledeberg zich hebben getroost om genoegdoening te verkrijgen. Het gaat natuurlijk niet, deze archiefstukken hier in extenso te bespreken, al ligt er soms wel wat te rapen voor wie zich interesseert voor de «petite histoire» van de toenmalige dorpsgemeenschap. Wij lichten er slechts de belangrijkste gegevens uit.

Een eerste vaststelling is dat pater Fr. Helsen - en misschien ook pater J.B. Hoebreghts, die slechts in 1807 in de doopregisters van Strijtem opduikt als dienstdoend pastoor - na het Concordaat geen moeilijkheden heeft ondervonden, tot wanneer het decreet van 30 september 1807 verschijnt (80). We lezen im-

---

(78) De jaarmarkten werden gehouden donderdag na Pinksteren en op 10 november (Gemeentearchief).

(79) Dit keizerlijk decreet verhoogt het aantal «succursale-kerken tot laste der openbaere schatkist» en voor het hele Keizerrijk, van 24.000 tot 30.000. Voor het Aartsbisdom Mechelen betekent dit een mogelijke erkenning van 76 kerken of kapellen. De kapel van Ledeberg schijnt niet tot deze eerste reeks van officieel erkende succursalen te hebben behoord. Daarom werpt men zich op het tweede deel van de wet, die de oprichting voorziet van nieuwe kapellen in grote gemeenten. Hiertoe moet de gemeenteraad worden samengeropen, moeten de bisschop en de prefect en de «ministre des cultes» gunstig advies uitbrengen. Dat dit alles niet zo vlug van stapel liep, bewijst de geschiedenis van de erkenning. De bezoldiging van de kapelannen van zulke kapellen viel ten laste van de gemeente (Bulletin des lois, 1807, nr. 2810).

(80) E.H. Jan-Baptist Hoebreghts getuigt in 1825 van zichzelf dat hij «in syne suppressie» te Ledeberg woonde, maar thans pastoor te Strijtem is. We besluiten hieruit dat hij na de afschaffing van zijn

mers in de brieven van burgemeester Jan van Overstraeten in november 1808 dat de kapel «quoiqu'ouverte jusqu'à présent, n'a été que tolérée et non autorisée» en dat «par suite du décret impérial du 30 septembre 1807, elle devrait être définitivement fermée, si les soussignés ne s'empressaient à vous faire connaître le désir pour le maintien de cette chapelle...». Zoals u ziet, dateren de oudste reacties van de gemeenteraad van 1808 en 1809. Na 1812 zullen de onderhandelingen met Brussel een tijdlang worden onderbroken omwille van de oorlogsomstandigheden; maar van 1815 wordt de actie opnieuw levendiger en na tien jaar geschrijf volgt in 1825 de officiële erkenning.

De argumenten die burgemeesters en notabelen samenbrachten om hun verzoek tot erkenning kracht bij te zetten, zijn steeds dezelfde. Er wordt gewezen op de centrale ligging van de kapel in de gemeente, op de aanwezigheid van priesters ter plaatse «sinds onheuglijke tijden», op de excentrische positie van de dorpskerk, op de onmogelijkheid voor bejaarden en kinderen de zondagmis aldaar bij te wonen, op de onbegaanbaarheid van de wegen in de winter (maar wegen die naar de kapel leiden zijn goed, beweert men), op de verdubbeling van het aantal woningen in de omgeving van de Dries, op de goede staat van kapelaanswoning en kapel, en op de aanwezigheid de noodzakelijke rekvisieten voor de kerkelijke diensten.

Volgende elementen lijken ons de belangrijkste uit het tijdvak 1807-1814. Op 24 maart 1808 is er een eerste feit: de inwoners van Ledeberg hebben erin toegestemd jaarlijks 300 F te betalen voor de bezoldiging van de kapelaan. Er is toen ook een verzoek uitgegaan om de officiële erkenning van de kapel te verkrijgen. Naar aanleiding hiervan geeft de prefect van het Dijledepartement op 4 nov. 1808 de toelating om de gemeenteraad samen te roepen, ten einde een geldige reden tot de wederopenstelling uit te brengen. Deze zitting greep plaats op 28 november en de argumentatie van de raad vindt men terug in bovenstaande alinea. Verslagen worden gestuurd naar de prefect en naar de vicarissen-generaal. Op 25 mei 1809 verbinden een honderdtal ondertekenaars zich tot het betalen van 500 F voor de bezoldiging van een kapelaan; ze willen ook instaan voor het onderhoud van kapel en Kluis en zorgen voor al het nodige meubilair. Uit het verslag van de gemeenteraadszitting van 21 juni 1809 blijkt, dat deze 500 F ten laste zullen vallen van alle inwoners der gemeente, wat ook voor de bezoldiging van de pastoor gebeurt, zegt de raad. In april 1812 blijkt dat de burgemeester bij alle dorpelingen aan huis is geweest om hun persoonlijk oordeel over de instandhouding te kennen (onderzoek de commodo et incommodo). Niemand was tegen de heropening, schrijft hij, met uitzondering van één die beweerde dat de kapel te klein was !

---

orde en van de Kluisstichting, op Ledeberg bleef wonen tot en met zijn benoeming te Strijtem.

Hiermee werd de actie onder het Napoleontische bewind afgesloten. Indien we de latere burgemeester Henri Claus mogen geloven, stonden de besprekingen zo, dat een gunstige afloop mocht worden verwacht. Maar de politieke peripetieën van de jaren 1812-1814, die aanleiding gaven tot de val van Napoleon en tot de vorming van het Verenigd Koninkrijk, waren er oorzaak van dat de definitieve uitspraak toen niet viel. We herhalen hier nogmaals dat E.H. Fr. Helsen gedurende deze kritieke periode op Ledeberg bleef wonen, en dat de diensten in de kapel hun gewoon verloop kenden. Het is slechts na 1813 of 1814 dat de Kluis een hele tijd onbewoond moet zijn geweest, nadat de gewezen Recollet tot pastoor te Galmaarden werd benoemd. Sinds 1810 - zoniet vroeger - behoorde hij reeds als «onderpastoor» tot de parochiale geestelijkheid.

Onder Willem I wordt de strijd om de erkenning met verdubbelde ijver voortgezet. Thans is het burgemeester H. Claus die zich voor de wagen spant en zich ontpopt als een enthousiast verdediger van de Ledebergse belangen. Hij moet een actief en vinnig man zijn geweest. Zijn tussenkomsten zijn niet alleen zeer talrijk, ze getuigen ook van veel sentiment en soms van ressentiment. Van 1815 af, tot aan zijn dood in 1821, staat hij op de bres, al schijnt de dorpspolitiek hem soms te ontmoedigen, wanneer hij het heeft over «une cabale de paysans» en over «une commune ingrate». Het resultaat van zijn inspanningen zal hij zelf niet meer beleven. Het is zijn opvolger Judocus-Jan van Bellinghen die op 17 juni 1822 de laatste gemeenteraadszitting die aan deze zaak wordt gewijd, presideert. Het is op grond van de beslissingen en voorstellen die in deze zitting werden goedgekeurd, dat Willem I op 28 september 1825 de kapel uiteindelijk officieel erkent. De kapelaan ontvangt een jaarlijkse bezoldiging van 240 gulden. Zoals blijkt uit de inleidende tekst van dit besluit, heeft de Aartsbisschop bij Willem I al zijn invloed aangewend om de toestand van een hele reeks gesloten of niet erkende kapellen te regulariseren.

Pas is dit Koninklijk Besluit verschenen, of de pastoor van Strijtem, de oud-Recollet J.B. Hoebreghts, overhandigt aan Petrus Austreus, «proost tot Ledebergh», de gewijde vaten en de kerkgewaden die eigendom van de kapel waren: een grote en een kleine vergulde kelk, een kazuifel, twee dalmatieken, stolen, manipels en een velum «in goud geborduert». Dit was de laatste echo van het verblijf der Recolletten alhier. Men schreef toen 12 oktober 1825 (81).

---

(81) In datzelfde jaar stierf te Ledeberg, in het latere kostershuis op de Kapellewei, de stevenistische priester Alex. van Vaerenberch, een vriend van Ph. Winnepenninckx, oud-pastoor van Leerbeek en leider van de Stevenisten in West-Brabant. Nadat Van Vaerenberch wegens stevenistische propaganda was gearresteerd, werd Ledeberg hem als verplichte verblijfplaats aangewezen. Hij was afkomstig van Meerbeke.

Hoelang is de kapel zonder bedienaar geweest na het vertrek van Fr. Helsen naar Galmaarden in 1814? Ten hoogste van 1814 tot 1818. Want in 1818 is er in de briefwisseling tussen Winand Goelens, ontvanger en beheerder van de goederen van de heer de Merode, en burgemeester Claus, sprake van de klacht van de kapelaan over de slechte staat van de Kluis. De naam van deze priester konden we niet achterhalen. Na hem komt Petrus Austreus, een eerste maal vernoemd in 1822, en te Ledeberg gestorven op 24 juni 1828, in de ouderdom van 76 jaar.

Misschien is het ook interessant te weten, waar de kapelgoederen gebleven zijn. Want sinds de troebele jaren van het Frans Bewind worden ze nergens meer vernoemd, ook niet in de kerkrekeningen. Een los blad in een gemeentelijk register geeft wellicht een antwoord op deze vraag. Bedoeld stuk moet geschreven zijn tussen 1801 en 1804. Om het te begrijpen moeten we iets weten over de wetten van 4 ventôse en 9 fructidor van het jaar IX. Deze wetten scheppen voor de hospitalen en de armbesturen de mogelijkheid om de goederen van afgeschafte corporaties en beneficies (kapellen) in te palmen, indien deze gronden tot dan toe niet aan het bestuur van de Nationale Domeinen waren overgedragen. Op grond van deze wetten verzoekt het armbestuur van Pamel, met burgemeester A.P. Geeroms als voorzitter, om de kapelgoederen te mogen in beslag nemen, «vu que le bureau de bienfaisance se trouve dans une pénurie de fonds». De aanvraag is gericht tot de prefect van het Dijledepartement. Het gaat hier werkelijk om verdoken gehouden bezit, vermits de burgemeester schrijft: «nous avons découvert 4 bonniers 48 verges de terres qui appartenoient à des corporations et bénéfices supprimés et dont la république n'est pas en possession». Er volgt een lijst van acht stukken land «provenant de la bénéfice de la chapelle de Ledebergh» en van twee percelen die aan de kanunniken van Anderlecht hadden toebehoord.

De reacties moeten nogal scherp zijn geweest in Pamel en Ledeberg. Het antwoord van de vertrouwensman bij wie men te rade is gegaan, laat vermoeden dat het vanwege de burgemeester veeleer uit domheid is aangevraagd. De raadsman - we lezen Mr. Nuewens - schrijft op de keerzijde: «J'avais toujours tenu le plus grand secret sur cet objet, mais le maire qui est un imbécile, sans parler à personne, s'est adressé au receveur de Hall, qui a pris note des biens en question, alors le maire s'est adressé à moi. Je lui ai répondu qu'il avait tout gâté et que c'était trop tard; il n'y aurait qu'un moyen, ce serait de faire passer l'hermitage pour une chapelle castralle». Heeft men dit laatste middel om het ergste te voorkomen aangewend en heeft het resultaten opgeleverd? Of werden de kapelgoederen bij de eigendommen van de C.O.O. gevoegd, zoals door het bestuur werd aangevraagd? Of werden ze eenvoudigweg verkocht door

het bestuur van de Nationale Domeinen? Wat er ook gebeurd is, de kapel heeft geen eigen gronden meer.

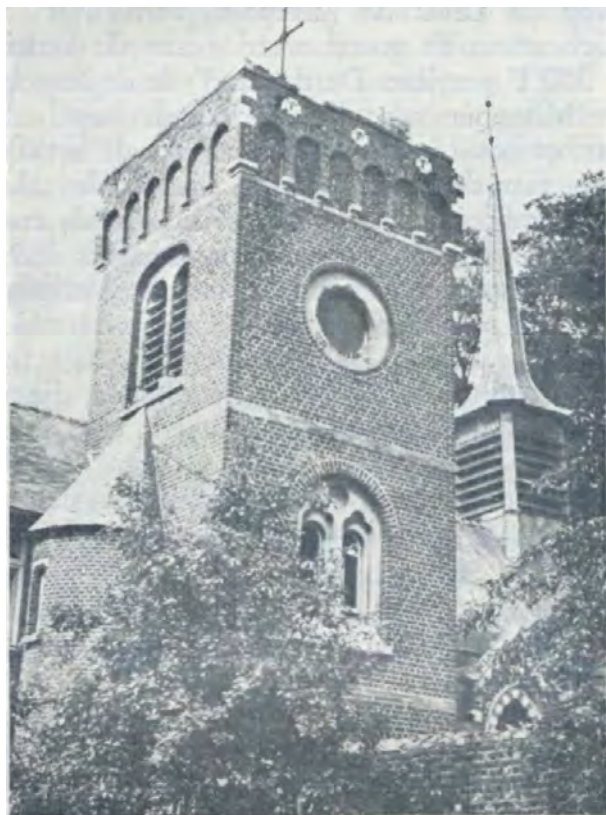
Een laatste vraag: was men te Pamel tegen het behoud van de kapel? Zeker niet tegen het behoud zonder meer. Getuigt burgemeester Claus niet dat vele Pamelaars zijn verzoek steunen, en bewijst het onderzoek de *commodo et incommodo* niet dat er niemand principieel tegen is? Was er dan geen tegenwerking? Jawel, maar slechts na 1814, en dat om toevallige motieven. Zo gingen vele Pamelaars niet akkoord met het feit dat de bezoldiging van de kapelaan door alle inwoners van de gemeente moest worden gedragen. Kwam daarbij nog dat de pastoor in 1815 en ook later nog alleen stond. De Pamelaars die sinds jaar en dag aan twee dagelijkse missen gewoon waren, eisten allereerst een onderpastoor voor hun kerk. Daarenboven werd algemeen gevreesd dat, indien de kapel officieel werd erkend, de functie van onderpastoor te Pamel ipso facto zou wegvallen. Een tijd lang is dat ten andere zo geweest. Wanneer de burgemeesters naar het Aartsbisdom schrijven om te interveniëren voor de kapel, zullen ze er steeds onmiddellijk aan toevoegen, dat het benoemen van een kapelaan op Ledeberg geen reden kan of mag zijn om kerk en pastoor te beroven van de diensten van een onderpastoor. Dat gevaar schijnt niet denkbeeldig te zijn geweest. Er wordt daarom te veel aan gedacht. Verder zal de dorpspolitiek wel een woordje hebben meegepraat om de spanningen op te drijven. Wat niet belet heeft dat er in de gemeenteraad steeds een ruime meerderheid is geweest om alle acties die voor de kapel werden ondernomen, goed te keuren.

#### De laatste 140 jaar

Er rest ons nog een vluchtige schets te maken van de geschiedenis van Kapel en Kluis gedurende de laatste anderhalve eeuw. Terwijl we voor de reeds behandelde tijdvakken alle gegevens hebben verzameld en benut die ons in handen vielen, lassen we in dit deel alleen dat in, wat het meest geschikt lijkt om de grote lijnen van deze historische bijdrage verder door te trekken. Veel is er ten andere niet, dat de algemene stand van zaken sinds 1825 grondig wijzigt. Tenzij dan naar het einde van deze periode toe: het gedeeltelijk zelfstandig worden van de kapel tegenover de moederkerk, een feit dat zich in 1958 voordoet.

Sedert het heengaan van de Recolletten droeg de bedienaar van de kapel de titel van onderpastoor. Wel wordt hij nog een enkele maal «proost», «rector» of «kapelaan» genoemd, maar deze benaming was niet officieel. Zoals o.a. blijkt uit de tekst van het Kon. Besluit van 1837, was hij voor Staat en Aartsbisdom de tweede onderpastoor van de gemeente en werd als zodanig ook bezoldigd. Het is slechts op 15 dec. 1925 dat hem de titel en de wedde van kapelaan officieel worden toegekend. De functie van tweede onderpastoor viel hierdoor vanzelf weg. Deze toestand bleef tot 1958 bestaan.

Terloops willen we aanstippen dat er in het begin van deze periode - zoals het trouwens de eeuwen door geweest was - geen plechtige diensten in de kapel mochten worden gecelebreerd. Alleen op de grote feestdagen, op de dag van het patroonsfeest (24 mei) en op de dag van de Gedurige Aanbedding mocht er een plechtige mis worden opgedragen. In de loop van de negentiende eeuw wordt het aantal plechtige missen groter, vooral



*Een foto van de beide torentjes van de hedendaagse kapel, van de zuidzijde genomen (Eigend. Jos. Borloo).*

dank zij de tussenkomst van pastoor Van Mollem. 's Zondags was er slechts één mis, de hoogmis werd in de kerk gedaan. In 1928 kwam hierin verandering, want sindsdien kreeg Ledeberg zijn hoogmis. Huwelijks- en begrafenismissen grepen plaats in de parochiekerk, en ook alle dopelingen werden erheen gebracht. Met dit eeuwenoude recht van de parochiekerk werd in 1958 gebroken, toen E.H. Louis van de Gucht tot gedelegeerd pastoor werd benoemd te Ledeberg. Van dit jaar af begint een nieuw tijdperk in de geschiedenis van de kapel. En wellicht is het de eerste stap naar de volledige zelfstandigheid.

Laten we er even aan herinneren dat kapel en Kluis, sinds hun oprichting, eigendom waren van de heren van Pamel en Ledeberg, zoals ook de beboste gronden eromheen. Destijds hadden de Recolletten de gebouwen gratis mogen betrekken. Op 31

juli 1815, nadat de Fransen verdreven waren, werd een akte verleden tussen Winand Goelens, beheerder van de goederen van graaf de Merode, en burgemeester H. Claus. De graaf stemde erin toe dat de kapel opnieuw als openbare bidplaats werd opgesteld en dat de onderpastoor de Kluis bewoonde. Hij vroeg slechts een kleine vergoeding en bekwam van de gemeente de verzekering dat ze het onderhoud van kapel en Kluis op zich zou nemen. De dochter van de graaf, die getrouwd was met de Franse hertog de Lévis de Mirepoix, vernieuwt in 1894 dit kontrakt. Gebouwen en grond worden aan de kerkfabriek verhuurd voor 250 F per jaar. De dochter van de hertog, Charlotte de Lévis de Mirepoix, schenkt in 1923 de kapel, de Kluis en een deel van het bos (1 ha 65 a 89 ca) aan de kerkfabriek. Ook de gebouwen van de meisjesschool, die na de schoolwet van 1879 was opgetrokken en later werd uitgebreid, en de woning van de Eerw. Zusters van Vorselaar die er sinds 1891 zijn neergestreken, werden door de hertogin aan de Vereniging van de parochiale werken van het dekenaat Sint-Kwintens-Lennik weggeschonken (44 a 8 ca). De schenking was het resultaat van de bemoeiingen van pastoor H. van Eyndhoven, die als kapelaan te Ledeberg en als pastoor te Pamel steeds met de eigenaars in contact is gebleven en onverpoosd voor deze overdracht heeft geijverd. Hierdoor werd een einde gemaakt aan een eeuwenoude toestand en komt de oorspronkelijke burchtkapel in handen van de kerkfabriek.

Het spreekt haast vanzelf dat de kleine kapel in de loop van de voorbije anderhalve eeuw wijzigingen onderging. De bouw, en ook een plan van  $\pm$  1860 dat in de Kluis berust, bewijzen dat het oudste deel slechts kwam tot vlak achter de twee ronde pilaren in de middenbeuk. Wat meteen betekent dat de kapel in de tijd der Recolletten een diepte had van ten hoogste 10 m, het koor niet meegerekend. Thans is de lengte haast verdubbeld. De beide zijmuren waren vroeger haast meterdik. Als gevolg van de verbouwingen in de loop van de negentiende en de twintigste eeuwen, is alleen een deel van de linkermuur gaaf gebleven. De smalle rechterzijbeuk, de kruisbeuk, de toren, de ruimte onder de hoogzaal en daarachter de lage plaats die men in de volksmond de «keuken» (82) noemt, hebben het inwendig en uitwendig aspect van de oude kapel grondig gewijzigd en vervormd.

De oudste door ons opgetekende verbouwing dagtekent uit de tijd der Recolletten. We leiden dit af uit het feit dat A. Wauters in zijn «Histoire des Environs de Bruxelles» vermeldt, dat het jaartal 1794 destijds in een cirkelvormige omlijsting voorkwam aan de toegang tot het koor. Het is mogelijk dat

---

(82) De Kluis kwam vroeger tot achter de kapel. Een zaal ervan - waarschijnlijk de keuken - werd omstreeks 1870 aan de kapel toegevoegd. De volkse benaming voor dit deel is zeer typisch.



het koor toen werd uitgebouwd, want de muren ervan zijn niet zo oud en zo dik als de vroegere zijmuren. Een andere verandering greep plaats in 1828, toen men het hoogzaal dat dreigde in te vallen, vernieuwde. In 1845-46 volgde een nieuwe vergroting en werd ook een nieuw Onze-Lieve-Vrouwebeeld aangekocht. In 1855 koopt men een nieuw orgel en omstreeks de jaren 1870-71 wordt de kapel opnieuw vergroot. Tijdens het onderpastoraat van J. Haeck wordt aan de rechterzijde van het koor de «annex» opgetrokken, waarin de leerlingen van het meisjesspensionaat voortaan plaatsnamen. Voordien waren ze op het hoogzaal gelogeed. Ten slotte werden in 1918 de rechterzijbeuk en de toren gebouwd. Met andere woorden: de oorspronkelijke kapel werd zo sterk vergroot en vervormd, dat alleen de oude middenbeuk met de renaissance-moultures op de zoldering, een stuk van de linkermuur, het altaar en het middenste torentje ongeschonden bleven. Spijtig genoeg hebben deze achtereenvolgende veranderingen geschaad aan de eenheid en meteen aan de esthetische schoonheid van de constructie.

Ook de Kluis heeft veranderingen ondergaan sedert de Recolletten haar verlaten hebben. Zonder twijfel zijn er tijdens het Franse Bewind weinig of geen herstellingen geweest. Wel beweert de burgemeester in zijn briefwisseling met het Aartsbisdom of met Brussel dat de woning in goede staat is, maar het was om een goede zaak te dienen. In 1818 klaagt de eerste onderpastoor na Fr. Helsen er reeds over, dat er dringende reparaties aan de Kluis nodig zijn, wat de beheerder van de grafelijke goederen moet toegeven. In 1828 is de toestand zo erbarmelijk dat men tot een verbouwing dient over te gaan. Het is begrijpelijk dat het gebouw toen ook verkleind werd: vroeger bedroeg het aantal paters en broeders soms 5 à 6, thans wordt de Kluis alleen door één priester bewoond. Zoals we vernemen uit een kontrakt tussen burgemeester Elias de Vidts en Winand Goelens, is het de noordzijde die wordt afgebroken: «een deel van het gebouw genaemt de cluyse, staende in de noordseyde en bedrijgende in te vallen». De afbraak moest dienen om het resterende deel te herstellen en met een soliede muur af te sluiten. Ook de keldertrap en de ingang werden toen verplaatst. Alles werd uitgevoerd op kosten van de gemeente. Het verdwenen deel van het oude complex stond waar thans het muurtje staat dat het hof afsluit en waarin de toegang tot voorhofje en Kluis is. Op de kaart van Popp staat dit gebouw dat ook aan het koor grensde, nog getekend, al was het toen reeds afgebroken.

Van volgende priesters weten we met zekerheid dat ze, sinds de officiële erkenning, de kapel hebben bediend, alhoewel we moeten toegeven dat een paar data wel voor verbetering vatbaar kunnen zijn: EE. HH. Petrus Austreus (1822-1828), L. Hellinckx (1828-1829), Jan-Baptist de Rijcke (1829-1843), Jozef van den Bossche (1843-1858), De Dobbeleir (1858-1875).

Emmanuel Sannen (1875-1881), Hendrik van Eyndhoven (1881-1891), Emmanuel Lamal (1891-1897), Jac. Haeck (1897-1912), Lodewijk Bervoets (1912-1914), Frans de Roeck (1914-1926), Isidoor Tielemans (1926-1929), Frans Gullentops (1929-1938), Emiel de Vos (1938-1942), Frans van der Borcht (1942-1958). Met E.H. Louis van de Ghucht begint de nieuwe fase in de kerkelijke geschiedenis van Ledeberg.

De eerste koster die we te Ledeberg terugvonden sinds het heengaan van de paters is Petrus Antonius Lindemans, grootvader van de Heren Jan en Paul Lindemans. Hij werd aangesteld op 12 maart 1829. Lang zal hij deze functie wel niet hebben uitgeoefend, want in 1840 wordt hij hoofdonderwijzer te Opwijk en directeur van het Pensionaat aldaar (83). Na hem worden nog vermeld Leopold Braeckmans, Victor de Beenhouwer en Felix de Beenhouwer, die in 1901 op rust gaat. Nadien fungeerde Johannes van de Perre (1901-1948), die door zijn zoon Jozef werd opgevolgd. Vóór de aankoop van het nieuwe orgel in 1855 moet er een tijd geweest zijn dat de kerkzangen niet door orgel- of harmoniummuziek werden begeleid. Men sprak toen van «stomme muziek». We herinneren er nog even aan, dat het oude orgel dat buiten gebruik was, in 1796 door de Fransen werd verkocht.

### Slotakkoord

Op de kruin van de «Lebergberg», zoals het volk hem noemt, beginnen de hoge beuken dunnetjes te staan. Het zijn de laatste levende getuigen van de oude heerlijkheid Pamel-Ledeberg. De eerste beuk aan de westkant, de trotse wachter op het hoogste punt van de heuvel, is verleden jaar neergelegd. De tijd dat de kinderen - zelfs uit de omliggende dorpen - beukenootjes kwamen rapen op de Kapellewei om ze in snoeren op te steken, komt niet meer terug. Het Pensionaat, dat sinds lang zijn deuren sloöt, staat vervallen. Mejuffer Marie Lecoyer, de laatste directrice, doet haar romantische wandelingen niet meer. En de rij van haar kostschooljuffrouwen is al lang uit het gewone dorpsbeeld verdwenen. De Kroon is geen afspanning meer en de sjezen van de Ninovieters die er vroeger stopten, zijn alleen nog herinneringen aan een langvervlogen tijd. De Driesput of de Drinkborre is dichtgegooid. Van een jaarmarkt is er, na een korte opflakking, geen spraak meer. De roemrijkste zonen van Ledeberg zijn uitgezwermd. En Karel van de Woestijne, die ook enkele jaren op de Dries woonde, wandelt de berg niet meer af om de hoogmis te Pamel bij te wonen.

En toch is Ledeberg verjongd. Rondom de Dries en er

---

(83) Dr. Jan Lindemans, Oude Brabantse Geslachten, nr. 25: Lindemans.

achter langsheen de straten staan de huizen verdriedubbeld, want de tijd staat hier evenmin stil als elders. Alle wegen rondom de Dries zijn vernieuwd en lopen slingerend het paradijselijke Brabant in. Alle dagen van het schooljaar zwermen de kleine meisjes van heel Pamel naar de zusterschool toe, die sinds 1891 haar lokalen om de tien jaar zag aangroeien. Het zangkoor «Ludwig», één van de beste uit West-Brabant, floreert. En ten slotte zag Ledeberg zijn oude droom in 1958 verwezenlijkt : geen volledige afhankelijkheid meer te zijn van de oude moederparochie. De eerste stap in deze evolutie is gezet. We wensen de nieuwe parochie veel heil (84).

G. VAN HERREWEGHEN

---

(84) In het Belgisch Staatsblad van 21 mei 1963, blz. 5401, verscheen de officiële goedkeuring van de oprichting van de hulpparochie Ledeberg, waardoor de kapelanie vanzelfsprekend vervalt: «Bij koninklijk besluit van 17 april 1963 is de wijk der kapelanie te Ledeberg, gemeente Pamel, opgericht tot hulpparochie, onder de aanroeping van de Heilige Apollonia». Hierin werden ook de grenzen ervan uitgestippeld en vastgelegd. Op 14 juli werd de officiële erkenning plechtig gevierd. In aanwezigheid van geestelijke en wereldlijke overheden werd E.H. L. van Ghucht geïnstalleerd als pastoor van de nieuwe hulpparochie.

---

## UIT OUDE PAPIEREN :

### MESSEN

Jaarlijks kocht pastoor Frans Jozef van der Elst, een Brusselaar, pastoor van Buizingen en landdeken van St.-Pieters-Leeuw (1744-1773), zeventien dozijn messen, bestaande uit: «couteaux de poche pour hommes, couteaux à une pièce (met één lemmet?), couteaux à deux pièces, garnis de cuivre».

Men vraagt zich af voor wie of wat die messen bestemd waren. Dreef hij er handel mee of waren het geschenken bij bepaalde gelegenheden? Weet iemand er soms wat op?

C. THEYS

## « Het Schip » te Tienen wordt gesloopt

Het gebouw waarvan hierbij de foto, zal in de komende maanden gesloopt worden en dan zal één der meest typische gebouwen van de stad Tienen tot het verleden behoren.

Wat ons aanzet over dit gebouw te schrijven? Zijn ligging, zijn bouw, zijn bewoners en de rol die het in het Tiense volksleven heeft vervuld.

De voorgevel staat parallel met de oude staatsweg Brussel-Luik, die tot vóór een twintigtal jaren doorheen de stad liep en sedertdien vervangen werd door de omleidingsweg, aangelegd op de oude stadswallen vanaf de Suikerfabriek tot waar de vestingen de Leuvensesteenweg ontmoeten.

De straat waarvan men op de afbeelding de nauwe ingang ziet is van ouds de meest geschikte verbinding tussen de wegen Luik-Brussel en de wegen van Tienen naar Hoei en Namen. Om de toegang tot deze straat te verbreden moet het gebouw thans verdwijnen.

Deze straat tot op heden in de volksmond «de Beulenstraat» genoemd (waarschijnlijk woonde er ook vroeger de stadsbeul) heet officieel, sedert meer dan vijftig jaren, de Reizigersstraat. Deze naam (of zo ongeveer: «Reysenstraat») droeg ze reeds van in zeer oude tijden en dit juist om de hierboven aangehaalde redenen.

Tegenover «Het Schip» staan nu nog de overblijfselen van het passantengasthuis van «Sint Laurentius», een inrichting voor die reizigers die op bedevaart togen onder belofte of gedwongen door gerechtelijke uitspraak naar Rome of Sint-Jacob van Compostella, of andere ver afgelegen oorden. Het was dus niet wat wij hedendaags een gasthuis met ziekenverpleging noemen, maar wel een gebouw waar reizende passanten onderdak en voedsel konden verkrijgen mits voorlegging van een bewijs afgeleverd door de geestelijke overheid of door de rechtbank die hen op bedevaart gezonden had.

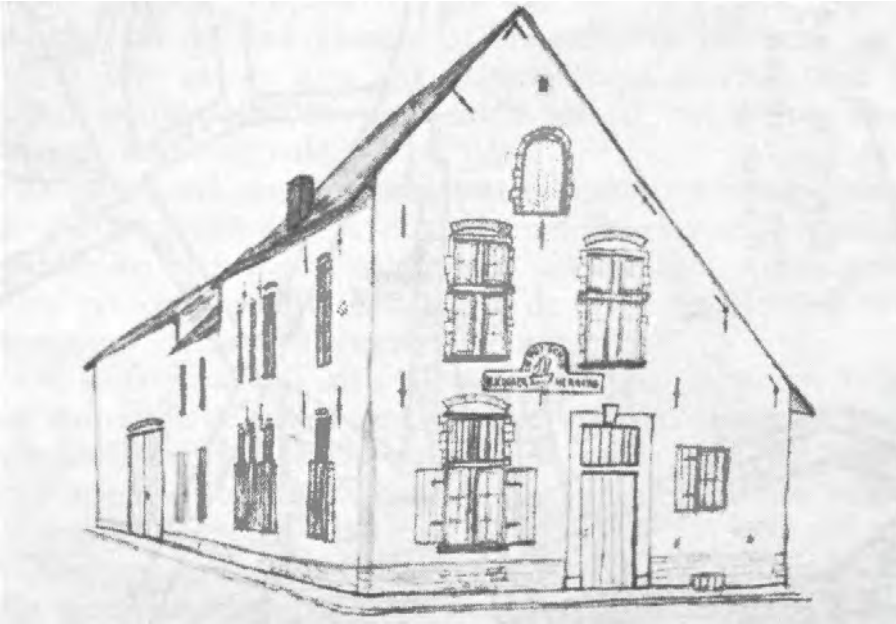
De sierlijke trapgevel werd in 1925 met een cementlaag bestreken; alleen de schone gevelsteen met het jaartal 1638 herinnert nog aan zijn groots verleden.

Door de ligging van dit gasthuis en de nabijheid van deze grote wegen was dus deze plaats een zeer belangrijk knooppunt. Een andere bijzonderheid nog, het betrekkelijk groot plein tussen deze twee gebouwen gelegen was, tot 1875, doorsneden door de rivier de Gete, die nu nog rechts naast «Het Schip» onder een gewelfsel verdwijnt.

Deze plaats was ook van 1526 tot 1578 de aanlegplaats voor kleine vrachtboten die voeren langs de bevaarbaar gemaakte Gete langs Zoutleeuw naar Diest, de plaats kreeg hierdoor dan ook de benaming «aan 't schip».

Op een stadsplan van Tienen van omstreeks 1650 kan men op de plaats waar nu «Het Schip» staat niet ontwaren of er





Wedersamenstelling aan de hand van littekens. Zo zag «Hét Schip» er uit vóór de veranderingen van 1870.



«Het Schip» in januari 1963.

voordien reeds een gebouw stond, vermoedelijk wel maar dit kan bij de verwoesting van Tienen in 1635 wel vernield geweest zijn. In ieder geval weten wij dat, in 1557, een vroegere inwoner van Halen, Wouter Puttaers, toelating kreeg, mits betaling van drie cijns gulden aan de stadskas, «syn teecken In den Haen vuyt te hanghen» en dat hij er een herberg en winkel opende. Het gebouw bleef deze benaming dragen tot in de 19e eeuw, veranderde toen van benaming en werd «In het Schip» met op het uithangbord een prachtige driemaster. De nieuwe eigenaar wilde dus aan het feit herinneren dat daar ter plaatse vroeger schepen aanlegden.

En dat schip kreeg navolgers: een honderdtal meter verder (nu nr. 135) opende een bediende (1890) van de stilaan groeiende Suikerfabriek een herberg en daar we volop in de verfransing zijn kreeg het huis als uithangbord «Au Bateau à Vapeur». Het gebouw draagt nu nog een mooie gevelsteen met het jaartal 1618.

Keren wij nu terug tot «Het Schip». De architectuur ervan is zeer vreemd, het is het enige gebouw in Tienen dat dergelijke zonderlinge bouwlijn vertoont. Deuren en vensters staan nergens in de as van het gebouw. De daknok staat evenmin in het midden. Het laaghangende dak naar de Gete toe overdekt een opkamertje (nu keuken) en eronder een betrekkelijk diepe kelder; erboven ligt een klein kamertje met slechts één venstertje, dat zichtbaar is langs de straatkant. Langs binnen, juist tegen de ingang deur, is de toegang naar de kelder, en daarnaast met twee treden op, de deur naar het opkamertje. Langs de zijgevel zijn de twee eerste benedenvensters van de gelagkamer met daarachter de twee volgende vensters van een plaats waar voorheen zeker die personen ontvangen werden die omdat zij van betere stand waren, niet in de gewone gelagkamer wilden verblijven.

Op de verdieping zijn slechts twee kamers waarvan er één twee vensters heeft langs de straatkant en de andere één venster langs de zijgevel, en dat waren gastenkamers want men logeerde hier «te voet en te peerd».

Langs de Gete heeft het opkamertje eveneens twee vensters van het formaat als dit van de voorgevel. Achter dit opkamertje is een plaatsje dat men slechts kan bereiken langs het opkamertje met drie zeer hoge treden af, dat ligt dus ongeveer 80 cm lager dan de gelijkvloerse kamers. Hierin werkte de vorige medeëigenaar als zadelmaker. De tweeëntachtigjarige moeder van de huidige eigenaar vertelde mij dat in de verlenging van dit opkamertje en werkhuis, voorheen de koestal lag die men omstreeks 1870, ten tijde van haar moeder afbrak om hem achteraan, dwars op de as van het gebouw te herbouwen. Naar mijn bescheiden mening is het nog bestaande lager gelegen plaatsje een overblijfsel van deze stal, die waarschijnlijk een potstal was.

Tot in 1914 was «Het Schip» eveneens een landbouwuiting, waarvan de labeurgronden te Hakendover lagen.

Willen wij nu even het leven nagaan in dit huis, zoals ik het gekend heb van 1920 tot 1940.

De herberg-afspanning was eigendom en werd uitgebaat door de weduwe Kinnaer, geboren Justine Respen, tezamen met haar twee ongehuwde zoons en de gehuwde dochter waarvan de echtgenoot algemeen vertegenwoordiger was der landbouwmachines «Melotte».

In gans de streek was «Het Schip» bekend, maar meestal sprak men van «bij Tinne Kinaster» (volkse vervorming van de naam Kinnaer) of kortweg van «Ma Tin». De twee zoons droegen onderscheidelijk de naam van Armand en Rikske, de dochter was Marikke van Tin en nu nog heet de huidige eigenaar, Mr. René Touback, Renéke van Tin.

Herberg-Afspanning! Nog zie ik in verbeelding op dinsdag, de Tiense marktdag, omstreeks 1924, de paardekribbe voor de deur staan en de ontelbare karren, wagens en tilbury's afspannen in de belendende straten. De paarden werden ondergebracht in de stallingen, maar als deze vol waren, werd de haver uitgegoten in de kribbe voor de deur en de hennen konden zich daar mede te goed doen aan de gemorste haver of naar hartelust wroeten in de talrijke verse paardenvijgen. Na de middag, na het sluiten van de markt, kwam Louis, een andere zoon van Ma Tin, die onder Bost woonde, met zijn «Kurrekes» (biggen) in een kudde bijeengedreven langs de straten afgezakt, om zijn diertjes onder te brengen «In het Schip» voor voortverkoop in de loop van volgende dagen.

De boeren en veekooplieden die goede zaken gemaakt hadden, bleven bij Tinne middagmalen, brood met gebakken hesp en eieren, de schalen gooide Tinne vanuit de keukendeur de straat op, tot genoeg van de hennen, want ze kon ze even goed het venster uit in de Gete werpen.

En dan was het daar een gewoel en getier. De kooplieden handelden er zaken af of regelden er hun betalingen, de paardenmakkelijons konden er over hun hobby spreken, want Armand was een zeer bevoegd en bekwaam paardenverzorger, de biggen van Louis werden er soms twee tot driemaal verhandeld en met Rikske kon men over hanengevechten of over de duiven praten. Ook kaartspelen was een bijzondere bezigheid van boeren en kooplieden, maar Anker en Zon, of «het bollekkie» (dobbelen) en de «leerkesman» die waren er niet toegelaten.

Tegen de avond trokken ze dan huiswaarts, de veekoopman Lamme van Eliksem (Guillaume) een vent als een boom, ongeveer 140 kg, werd dan door enkele mannen in zijn tilbury geholpen en viel dadelijk in slaap; zijn zwarte pony kreeg een slag op het kruis en dit was het sein, om zijn baas veilig naar huis te voeren 10 km ver. Als de overweg te Grimde gesloten



was, bleef het paardje rustig wachten en hernam zo haast de weg terug vrij was zijn drafje!

Het Schip was ook het lokaal van «De Handige Ringstokers», dit was zo iets wat wij nu een ruiterskring zouden noemen. Enkele stedelingen (meestal boeren uit de stad), maar veelal hereboeren uit het omliggende waren er lid van en hun bijzonderste aktiviteit was het zgn. ringsteken, maar in werkelijkheid was hun doel een viertal keren per jaar een flinke smulpartij te houden.

Hoe zag er nu zo'n ringsteking uit? Langs de straat werden, op een tiental meter van elkander, een vijftiental palen in de grond geplant, 2,5 m hoog; aan het boveinde kwam een metalen stang van 60 cm die winkelhaak aan de paal hing. Op het uiteinde van deze stang was een soort doos, langs boven open, om de ringen in te zetten en langs onder open met twee gebogen veren waarop de ring rustte, zodanig dat gans de opening van de ring zichtbaar was; als men er een ring uittrok gleed de volgende in de plaats.

Nu kwam het er op aan, voor de ringsteker, zijn paard mennend met linkerhand en knieën, in de opgeheven rechterhand de degen recht voor zich uit in draf langs de palen te rijden, zijn degen doorheen de ringopening te steken en alzo de ring uit zijn zit te trekken. Op de degen zat eveneens een veer om te beletten dat de ringen zouden vallen. Zo gemakkelijk was het evenwel niet, want de metalen draagarm zat niet vast, zohaast men het metaal raakte sloeg hij achteruit, men moest dus goed «üeze» (richten) en met de punt van de degen doorheen de ringopening gaan om hem te kunnen uittrekken.

Naar gelang het aantal veroverde ringen werden de prijzen toegekend.

Ook vrouwen mochten mededingen en deze die niet te paard konden rijden mochten het zittend en mennend in een tilbury proberen.

Bij Tinne was ook «Het Spel» gevestigd, dit was een vereniging van mensen uit de buurt die zorgden voor het inrichten van de feestelijkheden gedurende de wijkkermis die doorging vanaf de zondag vóór Sint-Laurentius. Men denke hier even terug aan wat ik bij de aanvang schreef over het gasthuis. Zoals het past voor een vereniging die haar lokaal had in «Het Schip» noemden de leden zich «De Schipbreukelingen».

In de week vóór de kermis kwam Joost uit Avendoren (tentverhuurder) zijn verplaatsbare danstent optimmeren op de binnenkoer van «Het Schip». Dat was reeds een feest voor de jeugd uit de buurt die Joos kwam helpen, maar in werkelijkheid in de weg kwam lopen zodat de eigenaar ze als ze het te bont maakten wegjoeg, maar een paar ogenblikken later oogluikend toekeek als ze een voor een terug binnenkwamen.

Zaterdagavond was er dan uitstap met muziek, serenade aan de jonggehuwden, de gouden bruiloften en de ereleden en daarna afdrinken van een vat bier.

Zondagmiddag opnieuw uitstap met muziek naar de naburige straten en herbergbezoek. De «keuteljacht» (kinderen) danste hand aan hand voor de muziek op.

Zondagavond was het dan «sollendans», dit wil zeggen dat iedereen vrij binnenmocht in de danstent, maar behalve de leden van het spel moest iedereen 10 cm betalen aan de «rondhaler» vóór het begin van elke dans. Zo'n stuk van 10 cm heette «een sol» in tegenstelling met 5 cm dat men «e salleke» of «e stakske» noemde. Burgers uit de wijk of herbergbazen brachten dan hun «antrei», dit wil zeggen: ze gaven als steun voor het spel 20 of 50 frank. Dan rinkelde van bij de kas een bel en de muzikanten wisten dat ze de «brabeson» moesten spelen. De eerste stortingen ging dat betrekkelijk plechtstatig, maar dra maakten de koppels lustig gebruik van de brabeson om een half dansje voorniet te doen. De maandagavond was er geen sollendans maar wel «bal antrei» dan moest iedereen, behalve de leden, een bepaald inkomgeld betalen en was de dans vrij.

Op donderdagnamiddag hield men volksspelen, als masklimmen, zaklopen, enz. ook de legendarische Fille Mouskurre (letterlijk «Theofiel Modderig varken») was van de partij voor het vuurspuwen en strooplikken. Als hij dan met de mond een geldstuk gevonden had op de bodem van een kom stroop, en zijn aangezicht oprichtte, kreeg hij er een partij pluimen in die hem deden gelijken op een wildeman. Na zijn vertoning leurde Mouskurre dan met «Roomse nákkes» (soort dikke hazelnoten) en riep dan gestadig «E goei gelas nuite, nuite gelèk amandele, ze moete e weg of ich sméét ze e weg».

De laatste zondag, «aatvoat» (uitvaart), nogmaals sollendans en de daarop volgende maandagavond vergadering van het spel om het restant van het onverkochte bier (op het bal) af te drinken en dan was het uitverkoop van «leege portemonnees».

In de andere herbergen van de wijk werden gedurende de kermis wedstrijden ingericht op «Het Struifspel», de «Vogelpik» of de «Windkarabijn».

Er waren nog andere zaken die «Het Schip» deden floren. Twee tot driemaal per jaar werden te Tienen grote wedstrijden ingericht voor het toekennen van premiën tot verbetering van het paardenras. Dan kwamen de kwekers en «hengsteboeren» uit het omliggende naar «Het Schip» om door Armand, het toilet te laten maken van hun paarden. De te lang behaarde, maar korte stompstaarten werden met strospiertjes doorvlochten om het machtige kruis van de sterke Brabanders te doen uitkomen. Ook de manen werden kort geschoren of met ge-

kleurde papierenbloemen bijgewerkt, de hoeven werden met zwarte vernis bestreken en dat alles gebeurde op straat voor de deur van Het Schip.

Armand van Tin was, zoals ik reeds zei, de meest gewaardeerde paardendresseur uit gans de streek. Hij kon de moeilijkste en lastigste paarden mak krijgen. Dat laatste is geen fantazie. In de jaren 1922-23 was een tuffende automobiel nog een merkwaardigheid waarvoor wij kwajongens nog buitengelopen kwamen om hem te zien. Deze rijdende monsters deden bijna dagelijks paarden op hol slaan en ontelbare keren heb ik medegemaakt dat hollende paarden uit de wijk Aendoren kwamen afgestormd; dan liepen wij binnen bij Tinne, roepend «Armand péare loepe» en Armand kwam buiten, liep recht naar de aanstormende paarden, greep al medelopend de paarden bij hun neusgaten en enkele meters verder stonden ze rillend stil. Zonder er ooit voor beloond geweest te zijn of zonder eerbetuigingen, zal Armand heel wat mensenlevens gered hebben.

Al wat ik hier neerschrijf heb ik twintig jaren medebeleefd. Al dat beweeglijk gedoe bracht leven in de brouwerij en nering «In het Schip». Ook kwamen droeve dagen die langzamerhand het leven van deze herberg wijzigden. Het afsterven van Ma Tin omstreeks 1932, het overlijden van Armand in 1938 en dan de oorlog in 1940. Rikske heeft zijn herberg nog kunnen ophouden met fluitjesbier tot bij zijn afsterven in 1950.

In 1951 werd het gebouw langs binnen een beetje gemoderniseerd. Er kwam een nieuwe baas en het werd een café zoals er honderden zijn te Tienen, maar het uithangbord bleef «In het Schip», één der weinige Vlaamse uithangborden te Tienen.

Eerlang zal het gesloopt worden; ik ben blij indien mijn bijdrage de herinnering aan Het Schip wakker houdt.

ROBERT MORREN

## Begankenis en Broederschap van St.-Hubertus te Buizingen (1)

De verering van de H. Hubertus is één van de oudste en meest volkse van onze gewesten. Bij de zeventig kerken zijn thans in ons land aan deze heilige toegewijd. Algemeen wordt aangenomen, dat van in de XIVe en XVe eeuw overal broederschappen van St.-Huibrecht werden opgericht. In Brabant dienen, buiten Buizingen, vermeld: Brussel (O.-L.-Vrouw-van-de-Zavel) en de kapel van het Godshuis der H. Drievuldigheid, Sint-Ulrikskapelle, Elewijt, Leefdaal, O.-L.-Vrouw-Lombeek, Ter-vuren, Wakkerzeel, Asse-ter-Heide ....

Hubertus werd omstreeks het jaar 655 geboren uit het hertogelijk geslacht van Aquitanië, een streek in Oud-Gallië, ongeveer het Garonne-gebied, Frankrijk. Na een woelige jeugd kwam hij tot inkeer. De legende vertelt, dat hij op een Goede Vrijdag op jacht zijnde in de Ardennen, plotseling vóór een reebok stond, die een kruis tussen de horens droeg. Hubertus begreep het teken, viel op de knieën en liet zich dopen (2). Hij werd een vrome leerling van de H. Lambertus, bisschop van Maastricht. In 705 volgde hij deze, na diens dood, als bisschop op. Zijn bisdom omvatte de Ardennen en een groot gedeelte van Brabant en de Kempen. Hij overleed op 30 mei 727 en zijn stoffelijk overschot werd te Luik in de St.-Pieterskerk bijgezet. Op 3-11-743 werd het ongeschonden ontgraven, ter openbare verering uitgesteld en in 825 overgebracht naar het klooster van Audain, thans het stadje Saint-Hubert in de provincie Luxemburg, waar de verering uitbreiding nam en een grote toeloop van pelgrims ontstond.

St.-Huibrecht is de schutsheilige van de jagers en tegen de hondsdolheid. Deze dieren werden met de Hubertussleutel gebrand, de gezonde honden op de kop, de zieke in de wonde. Genoemde sleutel houdt verband met een andere legende, volgens welke de heilige dit voorwerp te Rome ontving uit de handen van de H. Petrus zelf, die daarvoor uit de hemel was gekomen... De stoel kreeg hij van een engel. Bij personen die door een razende hond zijn gebeten, wordt de stoel van St.-Hubertus opgelegd.

- 
- (1) Hoofdzakelijk uit het pastoreel archief, mij vriendelijk bezorgd door onderpastoor J. Steens, aan wie ik hier mijn hartelijkste dank betuig.
- (2) In de heiligenlevens is er veel legendarisch. Als de vrome man of vrouw wat saai door het leven was gegaan, bracht de hagiograaf er wat spanning in met een dramatisch hoogtepunt uit een andere biografie. Zo ontdekten de bollandisten bv. dat de goede Sint-Hubertus nooit jager was geweest, maar dat de hele episode van het hert met het kruis tussen het gewei, ergens in de middeleeuwen was gestolen uit het leven van een Klein-Aziatische heilige. Ze wisten niet goed raad meer, toen ook deze Aziatische sint ten onrechte met het herten-drama bleek getooid (Bollandisten wegen waarde van heiligenkronen, in 'De Volkskrant', 30.5.1963).

Op de bedevaartplaatsen worden of werden, vnl. op 3 november, feestdag van de heilige, gewijde broodjes, vaantjes, kruisjes, medailles, ringen, jachthorentjes tot vrijwaring tegen ziekten en kwalen, hoofdzakelijk hondsdolheid, verkrijgbaar gesteld.

In het archief van de Drossaard van Brabant, R.A.B., treft



*De oude kerk van Buizingen, gesloopt in 1903. Het schip was 14,40 m lang bij 7,50 m breed; het koor 7,30 m lang bij 4,30 m breed. De details van de tekening zijn juist, de verhoudingen minder (Archief pastorie).*

men gevallen van personen aan die met medailles van St.-Huybrecht het land afliepen. In 1776 een Brixie Dupont en in 1787 een Hubert Legrand, die ze naar Saint-Hubert in de Ardennen gingen halen. Louis Joly uit Hoeilaart was 76 jaar oud en arm. Om zijn huishuur te kunnen betalen ging hij bedelen «hebbende te dyen eynde met hem een vlege (blikken) busse ende eenige ringen ende cruysen die hij seght te sijn van St.-Huybrecht». Op 11.4.1774 werd hij te Gooik aangehouden (RAB., Dross. nr. 170).

Wanneer de begankenis te Buizingen een aanvang nam is niet bekend. Het eerste spoor is van 1638, toen aan «Philip Coppens ende Jan op die Beecke van brieven van aflaet van Sinte Heubrecht» 1 gulden en 3 st. betaald werd. In elk geval zal de bedevaart heel wat ouder zijn dan de broederschap, die

pas in 1767 werd opgericht, als blijkt uit de aanhef van een register berustende op de pastorie en waarvan verder nog sprake is.

Over het gebruik van voornoemde sleutel staat er in het «kort begrip van het leven van den H. Hubertus», 16 bladzijden, waarvan er in 1768 door J. van Doren te Brussel voor 8 g. 9 st. en «item deselve gebrocheert so in gemarbert als in blauw papier met ingesette plaete van denselven heyligen» voor 2 g. 8 st. werden geleverd, een belangrijk hoofdstuk over het «gebruyck van den sleutel van den H. Hubertus». «De jacht- of blaeshoornen van ijzer, gemeynelijck genoempt den sleutel van den H. Hubertus, aengeraeckt aen den H. Stool en gewijt onder de gewoonelijcke gebeden, hebben de kracht van de gediertens, die er mede geteeckent zijn, te bewaeren van rasernije, en te genesen die de welcke door rasende beesten gebeten zijn geweest, of is 't dat sij er, naer soo geteeckent geweest te zijn komen van de sterven, zij sterven gerustelijck en stil sonder andere eenig leet te doen, men mag sig van dien sleutel niet bedienen voor de menschen. Siet hier hoe hij moet gebruyckt worden. Soo haest als ge sult mercken dat het gedier dat ge wilt helpen, sal hebben gebeten geweest door een ander rasendt, soo sulde den gesijden sleutel in het vuer heet maecken, en sult hem heel gloyende printen op de wonde self (is 't dit gemackelyck kan geschieden) soo niet op het voorhoofd tot het levende vleesch. Dit gedaen sijde soo sulde godtvruchtelijck lesen ten tijde van vijf of negen achtervolgende dagen, volgens uw devotie vijf Onzen Vaders en vijf Weest gegroeten ter eeren Godts en sijne Glorieuse Moeder, en den H. Hubertus, ende sult er op iederen der gesijde dagen voor al eer het ied geeten heeft, geven een stuck gewijd brood : ick segge, soo haest : om dieswille dat de ondervindinge leert, dat er met uyt te stellen perijckel is. Het sal wel gedaen sijn, is 't dat men de gebete beest 't sij hondt oft ander, ten tijde van de negen geseyde dagen gesloten houdt, uyt vrees dat het venijn door eenige ongeregelde agitatie, gelijk de jacht of ander evercitie sig nog meer verwijdt. Al hetgene dat de mensen geven uit devotie, met den gewijden sleutel te gebruycken moet wedergesonden worden tot de kerck, waer de reliquien rusten van den H. Hubertus».

Zoals in alle bedevaartplaatsen, was er te Buizingen ook een vaantje of een plaat. Aan J. M. Bisschop te Brussel werd op 10.6.1767 acht pattacons betaald «om de plaete van St Huybrecht ggraveert te hebben voor de kercke van Buysinge». Of die plaat nog bestaat konden we niet achterhalen. Ze is een mooie koperets, 20,5 cm op 17 cm. Elk jaar werden er voor een veertigtal guldens ringen en medailles gekocht.

Niklaas van Mons uit Brussel leverde op 9.11.1771 een « crucifix door hem gemaectt verbeldende St Huybrecht op de jacht in een bosch, alles gesneden, voor 34 g 14 st. » In 1856 werd het beeld (welk ?) van de heilige hersteld.

In 1807 deden twee paters, van Gucht en Bertau, dienst op de St. Huibrechtsdagen, wat erop wijst dat de begankenis toen vrij belangrijk moet geweest zijn.

In 1767, bij gelegenheid van de oprichting van de Broederschap van de H. Hubertus, werden de relieken van de heilige plechtig ingehaald door pastoor van der Elst (1744-1792), die deze plechtigheid beschrijft als volgt: « In het inhaalen der Reliquien van St Huybrecht wasser een calvacade van cleyne kinderen, ider kint had eenen langen geschilderden stock, waerboven op was een dick grauw pampier geschildert, waer int middel stont geschildert een teeken van de jagers oft van bisschopelijcke gewaed ider met sijn opschrift als in dit bladt; daer waeren altijdt twee kinderen die het zelfste hadden en onder d een stont den text in Latijn en op d ander int Vlaemsch.



Dit beeldeken heeft geraakt aan de reliquie  
van den H. **HUBERTUS**.

*Prentje uit 1858 (Archief pastorie).  
Reproductie van de koperplaat van bisschop hierboven vermeld.*

De gulde broeders, die de calvacade vergezelden hadden ider een lange witte stock in d'handt met boven een vaentje van St Huybrecht van een half groot bladt verciert met claetgoudt.



De jonckheyt ginck voorop te peert met trompett en timbal.

Voor de Relequien was een jonckxken die presenteerde den heere grave de Sart als heer van de parochie ; hij was gecleedt even eens als den heere grave met een langen rietstock in dhandt ; hem volgden alle sijne knechten ; de arme kinderen waren gekleedt met de livrije van dheer de Sart, twelck voor hun was en gelaeten hebbe. Sijnen eersten knecht draeghde sijn capot, alles eveneens gelijk den heer grave gonck. Dit heeft hem wonder aengestaen. Naer middag heeft de geheele cavalcade sich gepresenteert op sijn casteel tot Huysinghen daer et wel beschoncken es geweest en noch drij pistolen drinckgelt gecregen hebben ». De heer de Sart was eigenlijk Filip Rogier Jozef van Varick, graaf van Sart, grootbaljuw van Waals-Brabant, gehuwd met Maria-Theresia, dochter van graaf van Cobenzl, gevolmachtigd minister van Keizerin Maria-Theresia.

Hier volgen dan de voornaamste opschriften : « Voor den Stool : Hij heeft hem met een cleedt van Luyster bekleed ; voor den weyten ( weitas ) : nieuwe terf in de maele ; voor den horen : de horens der rechtvaardigen zullen verheven worden ; van de trompetten ofte waldhorens : den heere met 't geclanck der trompetten ; van den mijter : op sijnen mijter stond een gouden croone ; eenen jager en boven sijn hoofd een oog : geweldig jager voor den Heere ; de honden omringende eenen hert : veele honden hebben mij omringd. Ist dat ze iet doodelijckx drincken, dat en sal hen niet hinderen ; eenen hert met een cruys tusschen de horens : De stemmen des Heeren bevrijdende de herten ; de jaegers netten : Gij sult mij trecken uyt den strick. Verlos mij van den strick des jaegers ; Zij hebben koorden uytgespannen tot een net. De staf : besiet wie desen stock toebehoort ; pijlen en boge : Dit is een pijl des heeren saligheyt ; een lance ofte pijpke : In den glans van uw blinckende lance », alles getrokken uit de H. Schrift.

Er waren ook boekjes en prentjes, gedrukt door J. van Doren, in de Bergstraat te Brussel, o.m. vier boeken aflaet tot d'instellinghe der broederschap 3 g. 10 st. ; Plat voor den bant met twee lintjens vergult op snee en plat 5 g. ; Item a 6 handen perquamant 1 g 8 st. ; 500 beldekens in groot 4° a 4 schellingen 7 g. ; 29 beeldekens op cleyne mediaene 14 st. alsook noch 500 in groot 4°, 7 g. Op 28.10.1768 werden « gedrukt en geleverd .... 960 aflaeten van den H. Hubertus frans en Vlaems 14 g.

In verband met die prentjes staat er in een nota te lezen : Dat de beeldekens die in de kerck van Buysinghen te bekomen zijn, altemaal ter eeren van den H. Hubertus gewijdt zijn, die men ten zijnen huuse uit devotie tot desen Heyligen kan bewaeren. Item dat de ringen en medaillien 'tsij van goudt, silver of koper, allemael in de Abdye van den H. Hubertus gewijdt zijn en door den stoel geheyligt. De hoornekens die desgelijck gewijdt en geheyligt zijn, werden tot sijnder eere gedraegen, omdat den



H. Hubertus eertijds tot de jacht genegen, nog hedendaags de jaegers grootelyckx gunstig is.

In 1829 werden door drukker van der Borgh uit Brussel 200 grote « affichen », op zijn papier, van de H. Hubertus geleverd, evenals goud- en zilver- en gelustreert papier, deze laatste denkelyk om het altaar of het beeld te « paleren ». In 1835 werden er weer 300 van zulke aanplakbrieven gedrukt voor 30 F. Bij die gelegenheid ook nog 100 aanplakbrieven voor de gedurige aanbedding.



*Beeld van de H. Hubertus te Buizingen. Stond oorspronkelyk boven de deur van de oude kerk, gesloopt in 1903. Staat nu nabij de zijingang van de huidige kerk (Foto J. J. Steens, 1963).*

Uit het midden der 19de eeuw berust er op de pastorie nog een aanplakbrief over de « feestdag van den H. Hubertus, bijzonderen patroon tegen de razernij en woedende ziekten, plegtiglyk gevierd in de kerk van Buysinghen, alwaer met grooten toeloop van troost der geloovigen, bezogt wordt een merkweerdig Relikwie van dien beroemden Heyligen ».

Paus Klemens XIII had, behalve de aflaten en geestelyke gunsten toegestaan aan de Broederschap van die heilige, voor eeuwig verleend een volle aflat op de feestdag van de heilige, mits biecht en kommunie in de kerk en er enige tijd te bidden voor de « eendragt der christene vorsten, uytroeying der ketterijen en verheffing van onze Moeder de Heylige Kerk ».

De aartsbisschop van Mechelen had 40 dagen aflat verleend op de feestdag van de heilige, alsmede op de vierde zondag na Pasen, gedachtenisfeestdag van de verheffing van zijn H. relikwiën. Op de feestdag, 3 november, wordt te 6 uur een mis gezongen, te 10 uur de plechtige hoogmis met sermoen, daarna de Vespers en lof. De andere dagen van het Oktaaf, mis te 8 uur, te halfzes lof, behalve zondags (te 2 uur).

Telkens werd het altaar op bijzondere wijze « gepaleerd » en de « reliekkasse » uitgesteld. In 1808 trok de pastoor voor dat alles 50 gulden. In 1819 werd een nieuw vaandel voor de Broederschap bekostigd. (A. P.)

Vroeger kon men gewijde St.-Hubertusbroodjes in de kerk zelf bekomen. In 1803 leverde bakker Servais van Halle die broodjes. Later was het bakker Mangelschots van St.-Pieters-



*Oud processievaandel van de Broederschap van de H. Hubertus te Buitzingen (Foto J. Steeno, 1963).*

Leeuw en in 1841 werden er 231 te Buizingen zelf gebakken.

Van de verering van de H. Hubertus blijft er te Buizingen alleen nog het ten andere in de streek algemeen gebruik over van het nuchter nutten van gewijd brood op St.-Hubertusdag. De bakkers laten dat brood, onder verschillende vorm, in de kerk na de mis met hele manden wijden.

Menselijke instellingen ontstaan, groeien, bloeien en verwelken. Onder pastoor Rampen werd de Broederschap wederopgericht als blijkt uit een tweede register van deze vereniging : « Het Broederschap van den H. Hubertus opgerecht in de Parochiaele kerke van Buysingen door Clemens den XIII, Paus van Roomen, Goedgekeurd door Joannes Henricus, Aertsbisschop van Mechelen, Besorgt door Franciscus Josephus van der Elst, Pastoor en Landdeken van Ste-Pieters-Leeuw Anno 1767 (werd) vernieuwt in het jaer 1826, onder 't bestuur van den Eerweerdigen Heer Dionysius Rampen, gebortig van Geet-Betz, pastoor van Buysingen sedert den 18 Meert 1812 ». Petrus Daij was toen proost van de Broederschap.

« Noteert. Alle de Broeders ende Zusters de welke naer hunne dood eene uytvaart tot laeffenis hun 'er ziele zouden willen hebben, zullen gehouden zijn op den dag hunner inschrijving te betaelen ZES SCHELLINGEN ende zoo haest als hunne dood zal geadverteert worden, zal dezelve publiekelijk in de kerke kenbaer gemaakt worden ende hunne ziele in de gebeden der Broeders en Zusters gerecommandeert worden, ende alsdan zal men met luyder stemme lesen vijf onzen vaders en vijf weest gegroeten.

Men za! ter tijde der Misse den DIES IRÆ zingen en naer het eyndigen der zelve zal men aen de Baere, dewelke ten dien eynde in het midden der kerke zal uytgesteld worden, nogtans zonder keersen, gaen ; en den Pastoor ofte Priester die de Misse zal gezongen hebben, zal aldaer met luyder stemme den NON INTRES IN JUDICIUM beginnen ende daer naer den LIBERAME DOMINE zingen, ende ten tijde van den Pater noster de bare met geweyd water besproeyen en met wierook berooken gelijk men gewoon is te doen.

Den Pastoor zal hiervoor uyt de kasse des Broederschap trekken 24 stuyvers en den koster 12 st., den welken ook 's avonds te vooren deeze uytvaart met het geluyd van twee klokken zal moeten aenkondigen.

Die der Broeders of Zusters de welke vier keersen rond de Baere zouden willen hebben zullen gehouden zijn, van in plaats van ses schellingen, acht schellingen te betaelen.

Een de geene die het geheel OFFICIUM DEFUNCTORUM voor de Misse willen gezongen hebben, zullen in het geheel tien schellingen en eenen stuyver moeten betaelen ».

De belangrijkheid en de spreiding van de St.-Hubertusverering te Buizingen kan nagegaan worden aan de hand van het aantal leden en hun plaats van herkomst. Hierna zijn die plaatsen aangewezen met het aantal dat er tussen het oprichtingsjaar van

de broederschap 1767 en 1870, toen deze denkelijk stilaan verslapte, ingeschreven werd: Alseberg 23 leden, Anderlecht 20, Bassilly 2, Beersel 27, Beert 10, Bellingen 2, Bever 1, Bierk 6, Bogaarden 14, Bornival 2, Bousval 1, Brussel 27, Buizingen 215, Denderwindeke 1, Drogenbos 7, Cambron St.-Vincent 1, Dworp 45, Ecaussines 3, Eingen 11, Eizingen (nu verenigd met Buizingen) 63, Elingen 11, Elsene 1, Essenbeek (Halle) 11, Gaasbeek 1, Galmaarden 5, Gooik 1, Graty 1, Halle 273, Haren 1, Haut-Ittre 3, Heikruis 19, Hennuyères 2, Herfelingen 9, Herne 6, Homwegen (Dendermonde) 1, Hoves 1, Huissignies 1, Huizingen 10, Ittre 12, Kasteelbrakel 25, Kester 5, Klabbeek 2, Leerbeek 1, Lembeek 36, Lettelingen 11, Lillois 1, Linkebeek 2, Lot 2, Malderen 1, Mariemont 4, Marke 6, Mechelen 2, Molenbeek 1, Neufville 1, Nijvel 4, Ninove 2, Oetingen 4, Oostkerke (nu Oisquercq, ter plaatse Oskerk uitgesproken) 3, Ophain 12, Horrues 6, Oudenaken 5, Pamel 1, Pepingen 12, Petit-Rœulx 4, Quenast 8, Ronquières 5, Roosbeek (Rebecq) 8, Ruisbroek 14, Seneffe 2, Silly 4, St.-Genesius-Rode 30, St.-Kwintens-Lennik 5, St.-Laureis-Berchem 3, St.-Martens-Lennik 2, St.-Pieters-Kapelle 1, St.-Pieters-Leeuw 97, St.-Renelde 24, 's Gravenbrakel 10, Steenkerke 3, Thesis-Castiau 1, Tollenbeek 2, Tubeke 79, Ukkel 10, Virginal 1, Vlezenbeke 44, Vorst 6, Waterloo 5, Willebroek 1, Wisbeek 4, Woutersbrakel 18, Zinnik 5.

Onder de leden staat ook vermeld: R. D. Josephus Judo, gebortig van Brussel, pastoor van Buysingen sedert 28.7.1828, is ingeschreven op 7.5.1829 en heeft betaeld voor den lijkdienst met de keersen aen het Baer en de vigilien (tot 1860).

In 1898 moest de Broederschap andermaal worden vernieuwd. In een derde register leest men dat (dit gebeurde) « in het jaar 1898 (8 mei) onder 't bestier van den Z. E. H. Emilius Gerardus Vertommen gebortig van Putte (Mechelen) woonachtig van O. L. Vrouw-Waver, gewezen onderpastoor van Essenbeek (Halle), pastoor van Buysingen sedert 28.2.1898. Aanmerking. Diegene welke betalen 30 centiemen jaarlijks hebben recht op eene mis na hunne dood alsook der eeuwigdurende leden. Die welke maar 10 centiemen betalen hebben geen recht op eene mis maar zijn alleenlijk lid van het Broederschap ».

Voor dit derde tijdperk werden maar 84 leden ingeschreven tot omstreeks 1913 en nog wordt dit aantal maar bekomen doordat al de kinderen van enkele gezinnen ingeschreven werden.

Met de eerste oorlog hield de Broederschap ten slotte voorgoed op te bestaan.

Constant THEYS.

## Het Hof en Klooster te Nieuwenrode in de 12<sup>e</sup> en 13<sup>e</sup> eeuw onder Wolvertem en Meise

### HET ONTSTAAN

Zoals alle abdijen in de 12e en 13e eeuw heeft de abdiij Grimbergen het er op aan gelegd haar geestelijk werk te ondersteunen door de aanwinst van goederen, waarvan de hoeven het kernpunt waren. In de streek, waar de in 1132 opgerichte Norbertijnerabdiij gevestigd was bestonden van ouds meerdere grote hoven. Het is haar moeilijk geweest de hand hierop te leggen door giften of aankoop, daar de meeste ofwel reeds in bezit waren van andere abdijen ofwel in handen waren van toen nog belangrijke plaatselijke riddersgeslachten. Van de eerste heeft ze wel een deel overgenomen, o.a. van de St.-Cornelimunsterabdiij van Aken of St.-Vaast te Atrecht, b.v. het hof te Woelmont te Neder-Heembeek en te Puurs, maar dit was niet voldoende ; van de tweede heeft ze er eveneens overgenomen, b.v. het hof te Amelgem onder Meise, Poddegem onder Grimbergen, Lovegem onder Brussegem, enz. Verder bleef ze in concurrentie met andere nabij gelegen abdijen, zoals Affligem, Dielegem, Groot-Bijgaarden, enz. Zo bleef haar slechts één uitweg over : de ene uitbreiden en andere oprichten. Daartoe had ze de geschikte ruimte in de onmiddellijke omgeving, ten noorden van de abdiij, die nog door zeer uitgestrekte bossen was bezet.

Een typisch voorbeeld van de uitbouw van een nieuw hof is Nieuwenrode, *Novum Sartum* in de oorkonden genoemd. De naam zegt het duidelijk : een nieuw ontgonnen deel, genomen uit het bos. De oudste vermelding, uit 1154, noemt het « *Neuenrothe* » (1). Deze ontbossing kon in 1154 niet oud zijn en hoogstens een halve eeuw opklimmen.

De eerste kern is het dubbelklooster van norbertinessen geweest, zoals voor alle abdijen van naam uit die tijd. Over de oprichting ervan is ons niets bepaalds gebleven. Alleen door G. Van Wemmel, die een *Historia necrologica* van de abdiij schreef in 1661 (2), weten wij dat het vrouwenklooster omstreekt 1140 werd opgericht. De zusters stonden er onder de leiding van een praepositus of proost, een kloosterling van Grimbergen. Zij moeten het er moeilijk gehad hebben. De abdiij heeft getracht het in leven te houden, o.a. door de schenking in 1177 van het *altare de Ruscebruc* (aan de Rupel) door Alardus, bisschop van Kamerijk (3), en het aanhechten van een hof en goederen, maar in feite, gezien ze zelf rechtstreeks de goederen uitbaatte en deze aldus in de gemeenschappelijke kas terechtkwamen, had het vrou-

---

(1) Ag., Cart. I, nr. 39. Cart. II, f° 218.

(2) Ag., handschrift.

(3) Ag., Cart. I, nr. 52.

wenklooster geen eigen dotatiegoed, behalve het altare van Ruisbroek. Aldus aanzag het bestuur van de abdij Grimbergen, in tijden dat het niet zo goed ging, Nieuwenrode soms als een lastpost en werd ze rond 1270 opgeheven ten tijde van abt Gosuinus, aldus notas van abt A. Spira (1543-1568). De overgebleven zusters verspreidden zich in de hoven van de abdij, Amelgem, Eversem, Hasselt, om er samen met de fratres de uitbating te verzorgen (4). Dit is al wat wij over dit vrouwenklooster weten.

Het kan wellicht lakonisch klinken, maar wij hebben de indruk dat de abdij meer bekommerd is geweest met het tijdelijke, het hof, de *curtis* of *curia de Novo Sarto*, dan met het geestelijke. Inderdaad, hierover bezitten wij een vrij uitgebreide reeks oorkonden uit de 12e en 13e eeuw, waardoor wij de groei van het hof duidelijk kunnen volgen. Hetgeen ons hierin het meest heeft verwonderd is het feit dat het hof te Nieuwenrode, onder Meise gelegen, en dat wij steeds uitsluitend aan deze plaats toeschreven, eerder onder Wolvertem moet geplaatst worden, waar het grootste aantal goederen was gelegen, zodat wij eerder als titel van deze bijdrage zouden gegeven hebben: « De goederen van de abdij Grimbergen te Wolvertem ». Feit is nu ook dat het oud klooster en hof op een boogscheut van de grens van Wolvertem lagen en aldus rondom de grens van Wolvertem en Meise waren gevestigd.

De groei van het hof kunnen wij volgen uit de oorkonden. De oudste vermelding is, zoals wij zegden, van 1154 (5). In deze oorkonde wordt niet gezegd dat het een gift is ten voordele van het vrouwenklooster, maar alleen aan de abdij Grimbergen. Dit is o.i. een oorspronkelijke fout van de abdij Grimbergen, en zal zo voortgaan tot in de 14e eeuw, op de uitzondering na van het *altare de Ruscebruc*. Het gaat hier duidelijk om het hof en niet het vrouwenklooster. O.i. is deze oorkonde het begin van het hof. Hierdoor geeft Walterus Berthout, Grimbergensis ecclesie advocatus, ter gelegenheid van de opvolging van abt Theodorus in 1154, een algemene bevestiging van de toenmalige abdijsgoederen. Wij lezen immers dat het hier gaat om reeds vroeger verworven bezittingen, o.a. de Tangemolen, 15 jaar te voren verkregen, dus rond 1139-1140. De vermeldingen, die in de bevestiging van 1154, beginnen alle met de woorden: *circa idem tempus* en *eodem tempore*, zodat wij mogen aannemen dat al de hier vermelde bezittingen van rond 1140 dagtekenen. Dit moet ook het geval zijn geweest met de kern van het hof te Nieuwenrode. Wij lezen inderdaad: *Circa idem tempus Gerardus de Wolverthem, vir ingenuus, allodium suum, tres videlicet mansos in Nuenroth cum decima que ipsius erat usque in Netbeerbem, ecclesie beati Petri Grimbergnais, heredum suorum assensu legitime dedit* ». Gerardus de Wolverthem is een opvolger van Anulfus

---

(4) D.J. Delestré, Grimbergen, ESB., jg. 1928, blz. 141-42.

(5) Ag., Cart. I, nr. 39. - Cart. II, f° 218.

de Wolverthem, de stichter van de abdij Dielegem, heer van Wolvertem, rechtstreeks verwant met de andere tak, de van Sotteghem's, die meestal buiten Wolvertem verbleven en grote interessen hadden in de omgeving van Aalst. De van Wolverthem's en van Sotteghem's, eveneens verwant met de heren van Asse volgens Beda Regaus (6), de ridders van Meise, Beigem en Eppegem, behoren in die tijd tot de voornaamste Brabantse riddersgeslachten, die ook met een Ywanus de Jette of Wolvertem, de graven van Aalst onder hun verwanten tellen.

Niet alleen van *Gerardus de Wolverthem*, maar ook van *Arnoldus de Ascha, ex parte uxoris sue Er., Raso de Westerhem, Willelmus de Eppengem en Walterus de Sottengem* worden in dezelfde bevestiging door Walter Berthoud, giften aan de abdij Grimbergen vermeld, alle gelegen rondom *Nuenroth*. Wij menen daaruit te mogen besluiten dat het hier niet gaat om afzonderlijke giften, maar om een geheel onder de leiding van de families *de Wolverthem - de Sotteghem*. In dit geval gaat het om de kern van de zaak: *Nuenroth*, de stichting van het hof en zeer waarschijnlijk de dotatie van het vrouwenklooster. Wie tot heden dacht dat deze stichting aan de Berthouts kon toegeschreven worden, komt bedrogen uit. Het is het geslacht *de Wolverthem* dat aan de basis ligt en vooral in latere jaren de uitbreiding heeft bevorderd. Dat het een spontane zaak is blijkt uit het feit dat er op geen enkel ogenblik moeilijkheden met de abdij in deze hoek zijn gerezen, waar men in andere plaatsen, zoals b.v. te Wommel, jarenlang geprocest heeft tegen de plaatselijke heren. Nieuwenrode is dus wel degelijk een setichting van uit Wolvertem.

Waaruit bestond het oorspronkelijk domein van Nieuwenrode?

Geraard van Wolvertem schonk rond 1140 drie mansi allodiaal goed, dus familiegoed, vrij van leen of cijnsen, eigensgoed, dat noch van de hertog noch van de Berthouts afhing. De *van Wolverthem's* stonden dus op gelijke voet alhier. Het had een grootte van 36 b. en was landbouwland, vermits het tiende opbracht. Van bostiende was er geen spraak in die tijd. Het vormde één aaneengesloten blok, van Nieuwenrode tot Nerom onder Wolverthem en was gelegen in een vruchtbaar gedeelte van het dorp. Een deel ervan was in leen uitgegeven aan een priester, Alexander geheten. Het was werkelijk familiegoed, vermits Beatrix, zijn zuster, met haar zoon Arnoldus, hun toestemming moesten verlenen. *Dominus Raso de Westerhem*, een verwante en te Wolvertem wonend, gaf eveneens zijn toestemming en zal er nog een mansus of 12 b. bijvoegen op zijn ziekbed gelegen - *egritudine positus*. Dit laatste stuk werd erfelijk gehouden door de vrouw van

(6) *Beda Regaus, Hafflighemum Illustratum*, dl. I, c. 347, c. 454-455:

«*De Wolvershem, qui et Ywanus, nobilibus parentibus natus ex antiqua familia de Wolvershem, hodie Wolverthem... Raso junior de Ascha, cujus nepos Ywanus erat*

zekere Wenemaar. Van de 36 b. kocht de abdij 40 solidi erfcijns terug, die behoorden aan de drie broeders van de zuster van Godescalcus, die samen met zijn broeder Osto mede-erfgenamen waren en aldus verwanten van Geraard van Wolvertem. De ganse stamboom is wel vrij ingewikkeld, maar duidt aan dat de 36 b. wel degelijk patrimoniaal goed van Wolvertem waren. Getuigen hier ook : Walter en Geraard Berthout en Willelmus de Eppengem, een verwante van heer Geraard van Wolvertem.

Naast deze drie mansi had ook *Arnoldus de Ascha* langs zijn vrouw Er(mengardis?) een mansus, dat hij aan de abdij verkocht voor 2 mark. Hier volgt dan de merkwaardige zin : *et ad opus sororum ibidem commemorantium, uxore sua consentienti, in eleemosynam libere obtulit*. Deze tekst is wel het bewijs van onze vroegere bewering :

1) dat de abdij Grimbergen steeds voor eigen rekening heeft gehandeld te Nieuwenrode, immers de 12 b. worden aan de abdij (*prefate ecclesie*) verkocht, maar de opbrengst, 2 mark, wordt aan het vrouwenklooster gegeven. Het geld mochten ze ontvangen, maar niet de goederen ;

2) dat rond 1140 er te Nieuwenrode reeds zusters verbleven ;

3) dat uit de context blijkt dat het hier gaat om de mansus bewoond door de zusters (*ibidem commemorantium*). Dit stuk is het bewijs dat het hier in de vijf vidimusbrieven gaat om het *libillus dotis* of om de stichtingsoorkonden ;

4) Vermits er ook een leenman, de zonen van Nicholaus de Itegem, op dit mansus was, wordt deze vergoed voor 3<sup>1</sup>/<sub>2</sub> mark, die niet aan het klooster, maar aan de abdij Grimbergen worden geschonken, om aldus over een vrij allodiaal goed te kunnen beschikken. Ook het erfrecht van bebouwing, dat aan zekere Arnoldus, een *rusticus* of landbouwer, behoorde, werd voor 2 mark aan Grimbergen gegeven. Het door ons voorgestelde principie : « alle goederen aan de abdij » wordt aldus duidelijk bevestigd.

Uit dit alles blijkt zeer duidelijk dat het hier gaat om de grond zelf, waarop het klooster wordt gevestigd. Het wordt werkelijk vrij gemaakt van alle mogelijke banden.

Om het plechtige karakter van deze oorkonde te bevestigen wordt de akte verleend « *Hec omnia facta et peracta sunt in ecclesia de Wolverthem, hiis presentibus testibus, videlicet Gerardus de Wolverthem — op de eerste plaats —, Wenemaro et Alardo de Beingem, Arnaldo de Itegem, Rasone de Westerhem et aliis quampluribus* ».

In dezelfde oorkonde treedt ook op Willebruus de Eppengem, hoger vernoemd, die voor de zielerust van zijn moeder Alogies, een ander mansus *in Nederhem*, gelegen en palend aan vn. mansi, aan de abdij schenkt.

Ten slotte koopt Walterus de Sottengem, uit de tweede tak van het huis van Wolvertem, twee mansi, in dezelfde buurt gelegen, terug in en schenkt ze aan de abdij. Een mansus daarvan



werd in erfgoed gehouden door een Albertus Luken en een ander in leen door *Rigandus de Lippinlo* en diens broeder. Beide werden ontlast ten voordele van Grimbergen. Getuigen waren nogmaals voor *Weernerus notarius, domini* Walterus Berthout, Wouter en Geraard, zijn broeders.

Wij herhalen het : het gaat hier om een plechtige oorkonde, de oorkonde van een libellus dotis. Maken wij even de rekening : 8 mansi of 96 bunder land, plus de gift van 5½ mark en 40 solidi. Dit al is een zuivere gift door één familie en verwanten. Zulks geschiedt slechts uitzonderlijk en met een welbepaald doel : een stichting.

Dit is dan ook de oorsprong van het klooster en de kern van het hof te Nieuwenrode. Grimbergen dankt het aan het huis van Wolvertem met de toestemming van haar heren, Walter en Geraard Berthoud, wiens aanwezigheid wij niet mogen vergeten te vermelden.

Noteren wij ten slotte dat, alhoewel nergens gesproken wordt van een stichting, die er trouwens reeds was op dat ogenblik, het hier gaat om een gezamenlijke gift, die de stichting moet bevestigen en in stand houden voor latere tijden. Hiervoor hebben de heren van Wolvertem op de eerste plaats gezorgd. Aldus volgden ze het voorbeeld van hun voorvader Onulfus.

Met deze oorkonden wordt, op een paar uitzonderingen na, te Wolvertem een periode afgesloten, waarin de eerste heren van Wolvertem giften doen van vruchtbare gronden in het zuidelijk deel van de gemeente. Eens de ruimte alhier opgebruikt, kijkt men uit naar het noordelijk deel, nog immer bezet door uitgestrekte bossen.

## DE VERDERE UITBREIDING

Er verloopt nu een tijd voor wij nieuwe aanwinsten noteren. Eerst in 1170 volgt een belangrijke gift, deels nog aansluitend bij de eerste reeks, maar reeds deels verwant met de nu volgende. Het gaat er om de gift van *Gillelmus de Eppengem*, die wij reeds in 1140 aantreffen als begiftiger. Op zijn sterfbed — *egrotans et mortem metuens* — schenkt hij « *partem allodii sui, quod ex libere hereditate eatenus tenuerat, mansum videlicet in Netherhem et silvam suam in Ymetha* » (7) met toestemming van zijn vrouw Hildegarde en dochter Elizabeth. Gerardus Berthoud wordt er bij geroepen — *multa me precum instancia conjurante* — opdat deze als *legituus advocatus* van de abdij, de overdracht zou doen. Na de dood van Willelmus de Eppengem, *Gillelmo igitur defuncto et Grimbergis sepulto*, bevestigen de beide Berthout's, Geraard en Wouter, de gift in tegenwoordigheid van hertog Godfried, Daniël van Crainhem, Geraard van Wolvertem en vele andere. « *Actum est hoc ad sepulturam domini Gillelmi* », zo

(7) Ag., Cart. I, nr. 15.

besluit de oorkonde.

Deze is weerom een van de plechtige oorkonden, die alleen voor voornamen personen en giften werden verleend. De oppervlakte van de grond is 12 b., maar deze van het bos van Imde wordt niet vermeld en laat veronderstellen dat het om een uitgestrekt, door elkeen gekend bos gaat. Waar het juist was gelegen weten wij niet. Wij veronderstellen ten noorden van Imde, naar Nerem toe, waar nog in de 18e eeuw vele bossen worden vermeld. De mansus sluit voorzeker aan bij deze vermeld rond 1140.

Men vervolgt de vestiging van het klooster te Nieuwenrode in 1177, door het aanhechten van het *altare de Rusehebruc* door bemiddeling van Alardus, bisschop van Kamerijk, « *ad honorem sancte Dei Genitricis Marie sanctique Johannis Evangeliste ecclesie de Novo Sarto, in usus sororum, ibidem Deo servientium, salvo jure episcopali ... douasse* » (9). Dit is de enige rechtstreekse gift ten voordele van de zusters. Van een klooster wordt er in feite niet gesproken; alleen van de *ecclesia*, toegewijd aan O.L.-Vrouw en Sint-Jan Evangelist. Wie de persona van de kerk van Ruisbroek was wordt niet gezegd; wel lezen wij de namen van drie *personae* onder de getuigen van de gift. Is het één van deze, dan komen wij terecht bij de bisschoppelijke omgeving.

Door deze gift bekomen de *sorores* de inkomsten van de parochie van Ruisbroek aan de Rupel en het bevestigingsrecht van de bedienaar. Van tienden wordt er evenwel niet gesproken.

In de algemene bevestiging van de bezittingen van de abdij Grimbergen door paus Alexander op 7 september 1179 vernemen wij voor het eerst officieel het bestaan van het hof te Nieuwenrode: *curia de Novo Sarto cum omnibus que habetis in parochia de Wolverthem* (10). Deze formulering komt stellig uit de abdij en bewijst klaar dat al wat het hof te Nieuwenrode betreft samenhangt met Wolvertem en niet met Meise, zoals steeds werd vooropgezet. De *curia de Novo Sarto* volgt onmiddellijk na Amelgem, hetgeen beduidt dat zij reeds in 1179 op gelijke voet staat met het voornaamste hof van Grimbergen.

Over de *ecclesia de Rushebruc* wordt gezegd *in usus sororum vestrarum*. Dit beduidt dat Ruisbroek van de abdij afhangt, maar ten gerieve is van de nonnen. Het woord « *vestrarum* » verklaart de toestand nader: het zijn nonnen van de abdij en niet nonnen van een afzonderlijk klooster. Ook dit bevestigt nogmaals onze stelling. De rechtstoestand van de kerk van Nieuwenrode is deze van een *ecclesia*, dus een volwaardige kerk en niet van een appendicium, zoals van Oppem, St.-Brinius-Rode onder Meise wordt

---

(8) Deze Gillelmus wordt verder in de tekst door Geraard en Walter Berthoud « *illustrissimus miles* » genaamd. Zulke uitdrukking komt zelden voor in de 12e-eeuwse oorkonden. Wij weten echter niet op welke wijze hij zich heeft onderscheiden. Tijdens de Grimbergse oorlog aan de zijde van de Berthoud's?

(9) *Ag.*, Cart. I, nr. 5.

(10) *Ag.*, Cart. I, nr. 2. - Cart. II, f° 14

gezegd in dezelfde bulle. Dit statuut dankt de kerk aan de abdij, die ze vanaf haar oprichting rond 1140, onmiddellijk onafhankelijk heeft gemaakt van de moederkerk Meise en door de proost van de nonnengemeenschap liet bedienen. Normaal zouden wij hierover een oorkonde moeten bezitten in het zo volledig Cartularium I, dat reeds in 1224 werd opgesteld. Wij veronderstellen dat een deel van de oudste oorkonden omkwamen in de brand van de abdij in 1142 (11). Behalve de stichtingsoorkonde van 1132, bezitten wij niets vóór 1147.

Rond 1186 hebben wij een bevestigingsbrief van Walterus de Sottengem en zijn broeder Oliverus van een mansus grond, gelegen naast het klooster van Nieuwenrode : *claustrum suo vicinius adjacentem* (merk op dat dit de eerste en laatste vermelding is van het « *claustrum* »), dat bewerkt werd door Lambertus Luscus, de opvolger van Albertus Luscus, vernoemd in de oorkonde van rond 1140. Hij vermeldt daarenboven dat dit een gift was van *pater noster, Walterus, nostraque mater Alaisa, sororibus in Novo Sarto Deo et beate Marie servientibus*; hetgeen niet gezegd werd in de akte van r. 1140. Dit is dus andermaal de bevestiging van onze stelling hiervoor uiteengezet. Van de andere mansus wordt niet gesproken, daar het een leen was. Verder vernemen wij nog dat hun moeder Alaisa voor de zielerust van haar man voordien nog 1 bunder land met de derde schoof ervan, had geschonken. Maar hierover bestond geen zekerheid, daar de ene beweerden (*homines nostri*, dus de leenmannen van Walter en Olivier) dat dit bunder nog steeds aan de van Sottengem's behoorde en de andere aan de nonnen van ouds toekwam — *alii sororum fuisse asserebant* —. In elk geval hoort het van nu af aan de zusters. Diezelfde vrouw Alaisa schonk ook een gedeelte van haar jachtgebied, *que de nostro nemore assumpta est* en dat lag tegenover haar jachtgebied — *sue indagini est apposita* —. Diezelfde schonk ook nog een bunder land gelegen in *de Wolvertemkouter : in cultura de Wolverthem* (12).

Deze akte is vooral interessant omdat er herhaaldelijk gesproken wordt over de *sorores de Novo Sarto*, waarvan in de vroegere stukken van r. 1140 geen gewag werd gemaakt. Bovendien is de slotformule van belang. Hierin wordt verklaard dat de oorkonde verleend werd op het altaar van Nieuwenrode in tegenwoordigheid van abt Simon van Grimbergen (1186-1191 ?), vijf kloosterlingen van Grimbergen en « *totoque sororum conventu assistente*. Vooral de latijnse tekst is interessant : « *in Novo Sarto ... ad altare accessimus et predictam elemosinam, sicut moris*

---

(11) *Chronyke van Nederlant*, uitgave Ch. Piot, Brussel, 1879, a° 1142, «doen verbernde tcloester van Grimberghen». - J. Gramaye : anno 1142 Godefridus II obiit et claustrum Grimbergense concrematum est».

(12) *Ag.*, Cart. I, nr. 56.

*est, in eodem altari cun libro* - d.i. : met de oorkonde in handen — *contulimus* » (13).

In een stuk van 1191 vernemen wij de intrede van een dame Elisabeth in het klooster te Nieuwenrode. D. J. Delestré twijfelde of het niet te Kortenberg was, maar de tekst, bij nader onderzoek, is duidelijk. In deze oorkonde bevestigt hertog Hendrik de gift door *quedam Elizabeth* van haar *allodium in territoriode Cortberke, in vico que dicitur lendlengem* aan de abdij Grimbergen. *Grimbergensi ecclesie, dum inibi recepta est in sororem* (14). *Inibi* slaat rechtstreeks terug op de *ecclesia Grimbergensis*. Waarom zou ze anders deze gift aan Grimbergen hebben gedaan? Dit was toch het gebruik in die tijd dat een dame, die in het klooster treedt, een gift meebracht. Deze dame was ongetwijfeld van edele afkomst, opdat de hertog in persoon hier optrad. Na abt Symon volgt onmiddellijk proost Amelricus van Nieuwenrode als getuige samen met een grote schaar edellieden van de hertog en vijf verwanten van Elisabeth, alle afkomstig uit Strombeek — *Item de strumbecca Paridanus, miles, Willelmus de Aneto, Wichmannus Domeslach, Adam et Willelmus, prefate Elizabeth cognati*.

Uit dit vrij belangrijk allodiaal goed, zoals wij uit registers van rond 1300 vernemen, zal het klooster geen rechtstreeks profijt trekken. Aldaar staat het steeds afzonderlijk onder Kortenberg ingeschreven, dan wanneer b.v. *de curia de Novo Sarto* onder Wolvertem - Meise een geheel blijft vormen.

Uit voorgaande stukken en volgende blijkt dat het klooster zijn beste periode tegemoet gaat.

Van rond dezelfde tijd dagtekent een stuk, waarin gezegd wordt dat *domina Felicitas de Jmmede, nobilis matrona*, zuster van Gerard van Wolvertem, met toestemming van diens zoon Gosuinus, dochters en verwanten een *mansus* heeft gegeven op haar sterfbed — *de hac vita ad Domimum migrans* — aan de abdij Grimbergen *ad usus monialium Deo ibidem servientium* (15); dit is werkelijk *in het geval Nieuwenrode* een gelijke uitdrukking geworden. Gelet dat deze gronden door een zekere Golinus erfelijk werden bewerkt, geeft de abdij hem als schadeloosstelling en voor het verzaken aan zijn rechten 7 mark.

Wanneer wij op dit ogenblik even de rekening maken van wat het vrouwenklooster aan de abdij heeft opgebracht, komen

---

(13) Zonderling is de laatste getuige: *Theodoricus, abbas de Jeth*. Deze was aldaar abt van 1141 tot 1144. De vraag is: wat komt deze hier doen rond 1188. Sommige menen dat de transcriptor zich vergist heeft en Hildebrand had moeten schrijven. Wij menen dat de scriptor zich in volgende zin heeft vergist: abt Theodoricus was wel getuige in de brief van r. 1140 en men heeft hem als herinnering daaraan nogmaals overgebracht in deze van r. 1186.

(14) Ag., Cart. I, nr. 8.

(15) Ag., oorspr. stuk. Cl. I, nr. 4 met zegel van Arnoud Berthoud

wij voor de verrassende som van 10 mansi of 120 b., plus 2 bunder, het bos van Imde en het vrij belangrijk familiegoed van zuster Elisabeth onder Kortenberg.

Nu volgt een periode van stilstand, die duurt tot 1220. De ruimte in het zuiden is uitgeput ; men werpt voortaan de blikken naar het noorden, de bossen, om nieuwe ontginningen te beginnen.

Ondertussen gebeurt er slechts een uitwisseling van gronden. Na herhaaldelijk aandringen van *Adam, quidam de Wolverthem*, die naast het bunder in 1188 door vrouwe Alaisa aan de abdij gegeven, te Wolvertem-dorp een ander stuk uitbaatte, stemt de abdij er in toe dit bunder uit te wisselen voor twee andere bunders te Nieuwenrode gelegen naast het mansus, dat Golinus reeds vroeger vernoemd, uitbaatte samen met Adam vn. De juiste ligging wordt beschreven als gelegen naast de beek *juxta silvam, que dicta est Forest*. Daar dit al vroeger erfgoed van heer Oliverus de Sotteghem was, wordt deze erbij geroepen en bepaalt deze ook de nieuwe rechtstoestanden van de uitgewisselde grond : deze van Grimbergen te Nieuwenrode worden ontlast van alle banden, het bunder onder Wolvertem wordt opnieuw leengoed.

De akte werd verleend *in capella Novi Sarti coram domino Olivero et hominibus, suis feodalibus, Gerardus de Molenwic* (uit Merchtem), *Walterus de Dilbeke* (leenhouder van de goederen van de van Sottegem's te Dilbeek), *Gosuinus de Saventem* (leenhouder van hun goederen te Zaventem), *Willelmus de Forest* (de leenhouder van het zeer uitgestrekte woud van Wolvertem), *Henricus de Linthoud* (houder van het hof te Linthoud onder Brussegem) en *Henricus, plebanus de Wolverthem* (16). Wij hebben deze namen even vernoemd om aan te tonen hoever de bezittingen van deze heren van Wolvertem zich uitstrekten.

De eerste aanwinst van bossen te Nieuwenrode geschiedt in 1218. *Obinus de Beingham, vir nobilis et mater ejus, Bertha de Imde* — dus van de tak van Wolvertem — met toestemming van haar tweede echtgenoot, *Boidinus de Belsele*, en hun kinderen, verkopen ditmaal — dus geen giften meer — 9 bunder bos, allodiaal goed, die zullen gevoegd worden bij het ander jachtgebied van de abdij ten noorden van Nieuwenrode klooster gelegen (17). Daar dit gebied onder de jurisdictie van Walter van Gribergen valt, bekrachtigt deze de verkoop met zijn leenmannen onder Grimbergen.

Een andere aanwinst van bos geschiedt in 1220. *Nobilis vir, Arnoldus de Mense consensu uxoris sue, nobilis mulieris Giselle*, geeft aan de abdij 11 bunder *nemoris, que ipum in silva de Wolverthem contingebant sita prope curtem de Novo Sarto*. Deze 11 bunders bos wisselt de abdij vervolgens uit met 11 andere

---

(16) Ag., Cart. I, nr. 57.

(17) Ag., Cart. I, nr. 29. - Cart. II, f° 93. Zie over dit eerste jachtgebied anno 1186.

Meise toebehorend, dichter bij de curtis van Nieuwenrode gelegen (18).

Terzelfder tijd verkopen *Daniel de Tilia* (van der Linden), *Gerardus de Wildre* (van het hof te Wildert onder Wolvertem) en *Arnoldus de Rodhem* (van Sint-Brixius-Rode) met toestemming van vrouw en kinderen al hun rechten aan de abdij Grimbergen, die zij in de mansus hadden, gelegen nabij de *curtis de Novo Sarto*, nl. de vijfde schoof en 12 deniers, die elk van hen voor zijn deel trok, bezet op de erven in die mansus gelegen, plus 2 kapuinen. Derwijze werd deze mansus vrij van alle lasten ten voordele van Grimbergen. Gelegen onder de jurisdictie van Geraard van Grimbergen, werd de verkoop door hem bekrachtigd.

Hierbij voegen *Henricus de Beingham* 1½ b. land, *Ingelbertus Faber* evenveel en *Beatrix*, zuster *Arnoldus*, *clericus de Lindbosch* een ½ bunder; deze gronden waren gelegen te Singengem onder Meide. Hiervan inde de abdij *ab antiquo tanquam de alodio suo* het vierde deel van de vruchten.

Oorspronkelijk zal ook dit laatste stuk bedoeld zijn geweest om bij de *curtis* van Nieuwenrode gevoegd te worden, maar kort nadien werd het reeds als afzonderlijk goed aangerekend.

Door de aanwinsten van 1218 en 1220 komt het hof te Nieuwenrode centraal te liggen tussen Wolvertem en Meise.

In mei 1221 wordt het geheel nogmaals vergroot door de gift van «*totam silvam, scilicet fundum cum lignis*, d.i. de grond met het hout, dat gelegen was *prope curtem sororum de Novo Sarto et conjuncta silva, ad eandem curtem pertinente*. Dit al blijft allodiaal goed zoals voorheen. De gift werd gedaan door *Lodevicus de Levedale* met toestemming van zijn vrouw *Beatrix*, wiens erfgoed het was in het bos van Wolvertem *ex parte ejusdem Beatricis de silva de Wolverthem*. Dit wordt bevestigd door hertog Hendrik (19).

In een volgende oorkonde van 1224, verleend te Grimbergen door Godfried, deken van het gewest Brussel, lezen wij dat bovenvernoemde Lodewijk van Leefdaal en zijn vrouw *Beatrix* «*allodium cujusdam silve ad 16 bonaria cum fundo*» aan de abdij Grimbergen in 1221 hadden verkocht (20). De vraag is nu: gaat het hier om hetzelfde deel bos als dit vermeld in vorige oorkonde? Gelet op het positieve van voorgaand stuk, waarin geen spraak is van verkoop, maar van een gift en de bevestiging door Hendrik I, zien wij niet in waarom in 1224 de deken moet terugkomen op de zaak. Wij nemen bijgevolg aan dat het hier gaat om een mondelinge overeenkomst te dien tijde, in 1221, die eerst in 1224 werd ditgevoerd wij lezen toch «*peractum in Grimbergis*». Het zijn dus 16 andere bunders bos, naast voorgaande liggende, die er worden bijgevoegd ditmaal mits betaling.

---

(18) *Ag.*, Cart. I, nr. 21.

(19) *Ag.*, Cart. I, nr. 14.

(20) *Ag.*, oorspr., cl. I., fase 6. - Cart. I, nr. 98.

Tezelfder tijd wisselen vn. personen 3 b. land uit met de abdij te *Immeda* gelegen, naast hun goed.

Wij vermoeden dat het hier gaat in beide akten om *het Leefdaalbos*, dat nog heden als dusdanig is gekend.

In maart 1222 gaat de aanwerving van bossen rondom Nieuwenrode voort. *Henricus de Wolverthem*, zoon van Oliverus, verklaart dat *Walterus, castellanus de Grijmbergis cum uxore sua Adelicia*, 30 bunder bos, *sita in nemore de Wolverthem prope curtem de Nuwenrode, juxta silvam ejusdem curtis* - dus onder *Wolvertem* - aan de abdij heeft gegeven opdat aldus een aaneensluiting zou tot stand komen met het deel dat de abdij er reeds bezat. Hierover moeten voordien reeds tussen beide partijen moeilijkheden zijn gerezen, die nu werden bijgelegd. Verder wordt bepaald dat de kastelein van Grimbergen de abdij zou vergoeden voor alle schade, die haar in dit bos zou berokkend worden. Gezien dit bos allodiaal goed van het huis van *Wolvertem* was, wordt het in dezelfde hoedanigheid overgedragen, zonder enige vergoeding voor de rechten, door vn. Hendrik van *Wolvertem* (21).

Leggen wij hier nog even de nadruk op een zinssnede uit deze oorkonde: *silva, que sita est in nemore de Wolverthem*. Deze toont aan dat het woud van *Wolvertem* nog in 1222 zo uitgestrekt was, dat het onderverdeeld werd in bossen. Alleen de aanwinsten van Grimbergen rondom Nieuwenrode bedragen in vier jaar tijd - van 1218 tot 1222 - 66 bunder plus *totam silvam nostram* van Lodewijk van Leefdaal; in het geheel minstens 100 bunder bos.

Op 19 november 1227 hoopt de abdij 33½ bunder cijnsgoed, gelegen te Westrode en Ingelmarsdike onder *Wolvertem* van *Walterus de Sottenghem*, zoon van Oliverus. Hierover handelen wij afzonderlijk samen met de aankoop van een tweede deel cijnsgoed in 1246.

In mei 1230 vervolgt de aankoop van bossen rondom Nieuwenrode. *Walter van Sottegem* verkoopt met toestemming van zijn vrouw *Mabilia* en broeder *Egidius* opnieuw 19 bunder en 3 dagw. bos, eveneens gelegen *in nemore de Wolverthem prope curtim de Novo Sarto*, samen met een stuk land ter grootte van een half bunder, gelegen tussen vn. bos en de *curtis vn.* (22). Ditmaal wordt het geen allodiaal goed, maar cijnsgoed; dit duidt op een zekere evolutie in de toenmalige landeconomie die ingeluid wordt in de akte van 1227. Van elk bunder zal de abdij *jaarlijks* - en dit is een totaal nieuwe uitdrukking tegenover voordien de term «*hereditarie*» - op Sint Martinusdag 1 denier betalen.

Van nu af blijft het een tijd stil in de hoek van Nieuwenrode-*Wolvertem*. De abdij richt haar blikken naar andere hoven,

---

(21) *Ag.*, Cart. I, nr. 58. Cart. II, f° 98.

(22) *Ag.*, Cart. I, nr. 61. Oorspr. cl. I, fase 7 met volledig zegel van *Wouter van Sottegem*.

o.a. Woelmont te Heembeek, Eversem onder Beigem en Segelsem onder Muise, Molenwijk onder Merchtem en de parochie-tienden van vele dorpen.

Voor het jaar 1233 staat in Cartularium II onder Novum Sartum een aanwinst van de *medietas silve Arnoldi de Grimbergis*, aangetekend samen met 2 bunder bos gelegen te *Stridonc* onder Meise. De *medietas silve* slaat op het gehele bosgebied van Arnold, heer van Grimbergen en waarin de abdij zekere rechten heeft van ouds. Dus niet bepaald op Nieuwenrode, Alleen de 2 bunder onder *Stridonc* komen in aanmerking (23).

In maart 1237 en februari 1240 volgen nieuwe aankopen van bossen rondom Nieuwenrode. Een eerste deel van het bos te *Vorst* onder Meise gelegen, *juxta Novum Sartum*, bedraagt 28 bunder. Het hoorde in onverdeeldheid toe aan Godfried en Ingelram van Perweis, heren van Grimbergen, door erfrecht van hun vrouwen Alicia en Agnes, uit het huis van Grimbergen afkomstig. Weerom noteren wij de nieuwe wijze van vergoeding: voor elk bunder *jaarlijks* twee cijnsen met Kerstmis, d.i. een cijns voor elk van de twee broeders (24). Een tweede deel van vn. bos te *Vorst*, ook ter grootte van 28 bunder, verkoopt Godfried van Perweis in februari 1240 alleen aan de abdij, eveneens mits een jaarlijkse cijns van 1 denier per bunder. Dit deel was echter leengoed en behoorde aldus aan *Bernardus, miles de Ledeberga* en zijn zuster Margareta, die het vrij maken (25).

Wanneer voordien de abdij al haar aandacht concentreerde op de uitbouw van de *curtis* zelf en hier rond een domein aanlegde, nog enigszins naar het voorbeeld van de oude domeinen uit vorige eeuwen, daar merken wij in dit stadium, dat, eens zulk hof met gronden, weiden en bossen gevestigd, de abdij uitzwermt rondom het oorspronkelijk hof. De aanwinsten houden er nog wel verband mede, maar dan een zeer los verband, dat spoedig aanleiding geeft tot de ontdubbeling van het hof of bouw van nieuwe hoven in pas ontgonnen gebieden onder de leiding van de oorspronkelijke kern. Niet overal is dit mogelijk geweest, bv. niet met *het groothof van Woelmont*, waar geen bossen of heide sinds lang meer te vinden waren, maar wel in deze hoek van Brabant, waar men nog in 1220-30 sprak van een nemus, uit verscheidene silvae bestaande.

Bovendien was de abdij steeds koper van alle goede gronden. Een pauselijke bulle zal de abdij zelfs op dit punt komen waarschuwen in 1255 (26), wanneer ze in gevolge een vorige bulle van paus Innocentius van april 1244, die haar toestond de goederen aan te werven van al wie de wereld vluchtte en binnen haar muren zijn intrek nam (27). De abdij was in die tijd altijd

---

(23) Ag., Cart. II, f° 94.

(24) Ag., Cart. I, nr. 30.

(25) Ag., Cart. I, nr. 34. - Oorspr., cl. I, fase 7.

(26) Ag., Cart. I, fr. 128.

(27) Ag., Cart. II, f. 215 v.



koper. Zij had in die tijd een groot abt, Franco (28), een man met durf en vooruitzicht. Bovendien waren alle grote hoven van de abdij onder de leiding van een eigen werkmeester en eigen fratres in volle uitbating. Dit bracht volgens de nieuwe normen geld op, waarmee de aankopen werden gedekt. Het oude stelsel van erfgoed en leen bestond niet voor de abdij. Deze bezittingen waren alle vrij allodiaal goed. Zij had dus niets te betalen aan derden en baatte zelf of door middel van haar mansionarii de nieuw verworven cijnsgoederen uit. Hiertegen kon de plaatselijke landadel niet concurreren en verkocht daarom - dikwijls uit nood - zijn goederen aan de abdijen, waar ze deze nog een kleine eeuw vroeger konden schenken. Een zelfde periode hebben wij na 1914-18 bij ons gekend, wanneer de landadel zich niet onmiddellijk aanpaste aan de moderne industrialisatie. In oudere termen uitgedrukt: de grondcijnsen alleen, hoe groot ook, volstonden niet meer.

Een voorbeeld van deze dubbele aanmerking is de aankoop van het erfgoed van een plaatselijk boerengeslacht, Sas geheten, tussen 1231 en 1242. Enerzijds uitzwerming, anderzijds verkoop van een gans familie-erfgoed. Voor de deken van Brussel, Stephanus, verklaart de procurator van de abdij enerzijds en Willelmus en Henricus Sas, gebroeders, en zonen van Daniel Sas, dat aan de abdij 12 bunder land werden verkocht, gelegen onder Meise, ter plaatse geheten *Sighenghem* en *Lendbosch*. Tot voor de verkoop hielden ze deze gronden *hereditario jure* - dus nog volgens het oud stelsel - en betaalden hiervoor de vijfde schoof (29).

In juni 1242 koopt de abdij het ander deel van het erfgoed Sas aan, ditmaal van Nicholaus Gallicus en zijn broeders, mede-erfgenamen van Arnoldus Sas van Nederhem onder Wolvertem. «*Recognoverunt quod verdiderunt totam hereditatem suam, quam tenuerunt jure hereditario apud Nederhem in parochia de Wolverthem a dicta ecclesia grimbergensi*» (30).

In juli 1242 geeft ridder Willelmus de Eppengem aan de abdij 10 pond leuvens geld, die hij bezet had op anderhalf bunder bosgrond *juxta curiam de Novo Sarto*. Overeengekomen wordt dat hij dit bos zal mogen bewaren onder bepaalde voorwaarden (31).

Van nu af volgt de aankoop van bossen rondom het hof te Nieuwenrode op bestendige wijze.

In december 1244 koopt de abdij van Jan, zoon van ridder Thomas van Beigem, 7 bunders gedeeltelijk bos en weide, *que silva dicitur Seriec, sita prope novum sartum*, en in leen gehou-

---

(28) Wij bezitten van abt Franco nog de grote grafzerk in de sacristie van de kerk.

(29) *Ag.*, Cart. I, nr. 91.

(30) *Ag.*, Cart. I, nr. 62.

(31) *Ag.*, Cart. II, f. 94 v.

den van Walter van Sottegem, *dominus de Wolverthem* Voor het erfelijk recht zal de abdij voortaan een denier met Kerstmis betalen. Daar Jan van Beigem nog een minderjarige broeder had, gaf hij voor de volbrenging van deze overeenkomst 9 bunder van zijn allodium onder Beigem in pand (32).

Deze overeenkomst werd nogmaals bevestigd in maart 1245 ter gelegenheid van de verkoop van andere goederen onder Beigem en Heembeek aan de abdij (33).

In mei 1245 verklaart Walterus de Sotteghem dat ditmaal *Oliverus de Saventinis*, een van zijn leenmannen, met zijn toestemming aan de abdij 9 bunder bos - *tum silve, tum prati, tum terre* - dit duidt stellig op een aan de gang zijnde ontginning -, gelegen te *Serijc onder Wolvertem*. Gezien deze 9 bunders leen waren van Walter van Sottegem volgt in deze brief gans het ingewikkeld proces van de overdrachten. Het loont de moeite dit te noteren : gezien vn. Olivier van Zaventem dit goed in leen hield van zijn moeder, Beatrix, en deze laatste het op haar beurt in leen had van Walter van Sottegem, heer van Wolvertem, werd op verzoek en beslissing van zijn mannen en schepenen van Wolvertem *et secundum lege patrie* overeen gekomen dat vn. Olivier vn. leen eerst zal overdragen aan zijn moeder Beatrix en deze door bemiddeling van haar zoon, vn. Olivier, daartoe verkozen als haar mombaar, vn. leen in handen van de leenheer, Walter vn., zal overdragen en te gelijker tijd vrij stellen. Daar er echter een tweede zoon van vrouw Beatrix was, nl. Adam, die juist *ad annos pubertatis pervenerat*, daarom besloten de schepenen dat Walter van Sottegem op zijn beurt dit leen aan Adam zou overdragen, opdat Adam het op zijn beurt *ad opus Grimbergensis ecclesie in manu meam reducens effestucavit*. Walter schonk het ten slotte *jure hereditario* aan de abdij mits 1 denier per bunder en per jaar. Bij deze ingewikkelde plechtigheid waren alle mogelijke rechtspersonen van Wolvertem aanwezig : de *homines*-leenmannen van Walter van Sottegem, de zeven schepenen van Wolvertem: Egidius de Westrode, Arnoldus Coman, Johannes de Linthout, Walterus de Linthout, Godescalus de Loveghem, Arnoldus Paita et Willelmus; de mansionarii van Wolvertem; de heren van de abdij en de meier van de hertog (34).

Op 25 oktober 1246 ontvangt de abdij een *Privilegium magnum* van paus Innocentius IV (35). Hierin wordt *novum Sartum* vernoemd onder de reeks *curtes de Wolemont, de Novosarto, de Kerberghe, de Poddenghem et de Averchem cum omnibus pertinentiis earundem*. Dit zijn de vijf grote hoeven met Amelgem. Verder lezen wij : *redditus et possessiones quos habetis in villa de Wolverthem, etc.*

---

(32) Ag., oorspr. cl. I, fase 8.

(33) Ag., Cart. II, f. 96.

(34) Ag., Cart. II, f. 96 v.

(35) Ag., oorspr. cl. I, fase 18. - Cart. II, f. 123-125.

In januari 1247 noteren wij de zeer belangrijke oorkonde omtrent het cijnsgoed van de abdij te Wolvertem. Deze is een soort vrijheidskeure, die wij afzonderlijk zullen ontleden met het stuk van 1227. In mei 1250 wisselt Lodewijk van Leefdaal, junior, een dagwand weide, onder Imde gelegen, uit met een ander stuk weide nabij zijn eigen hof gelegen (36).

Op 1 augustus 1256 noteren wij een uitwisseling van goederen van de abdij ten voordele van een Goilimus de Wilre, houder van het hof te Wilre. Deze hield hereditario 12 bunder bos te Vorst, naast het hof te Nieuwenrode gelegen, van de kastelein van Grimbergen, die het van de abdij in leen hield. Goilinus van Wilre wisselde deze 12 b. bos uit voor 12 b. land, te Imde gelegen, die allodiaal goed van de abdij waren. Deze uitwisseling vergde echter een ganse procedurekwestie in de aard van de voorgaande onder Wolvertem.

Op 25 december 1266 doet de abdij andermaal een uitwisseling van gronden onder Wolvertem (37). Vijf bunders land gelegen in *parrochia de Ymda* worden uitgewisseld met 3 bunders land onder Wolvertem en Oppem gelegen en 2½ b. leen onder Wolvertem, uitgebaat door Margareta, dicta de Overbeke (38).

In 1267 noteren wij een laatste aankoop van 7 bunder bos en weide *prope monasterio de Novo Sarto* voor 20 solidi Brussels, te betalen aan Jan de Wert en zijn vrouw Elizabeth (39).

Hiermede sluiten wij een ganse periode af. In feite eindigt ze reeds in 1246 met het *Privilegium magnum* en luidt de oorkonde van 1247 de overgang in van een nieuwe tijden.

Globaal bekeken onderscheiden wij volgende stadia: 1° Rond 1140 de stichting van klooster en hof; 2° Vanaf 1170 vooral aanwinsten van landbouwgronden, uitgedrukt in mansi; 3° Vanaf 1215 de aanwinsten van bossen en het uitzwermen rondom de curia de Novo Sarto; 4° Na 1245 de stabilisatie, waar nog enkel uitwisselingen te noteren vallen, en het begin van een nieuwe periode, waarin de rechtstreekse uitbating vervangen wordt door het nieuwe cijnsstelsel. Dit laatste punt bespreken wij nu. De grote periode van de abdij valt onder het abbatiaat van Hescelo, Willem en Franco.

Voor het geheel noteerden wij een aanwinst van ruim 124 bunder land, plus een gehele, niet nader omschreven *hereditas* in 1242 en meer dan 226 bunder bos plus een niet omschreven *silva* in 1221 en een jachtgebied in 1186. Dit maakt een complex van ruim 360 bunder. Voegen wij hierbij het cijnsgebied van 73 bunder en 3 dw, samen ruim 430 bunders

---

(36) *Ag.*, Cart. II, f. 98.

(37) *Ag.*, Cart. II, f. 97.

(38) *Ag.*, Cart. II, f. 99 v.

(39) *Ag.*, Cart. II, f. 97 v.

Het cijnsgebied werd in tweemaal verworven, nl. in 1227 en 1247. Op 19 november 1227 verleent *Walterus de Sottenghem, filius nobilis viri Oliveri de Sottenghem censum quondam perpetuum, quam in allodio habui de Wolverthem, fratre meo Egidio presente et consentiente et uxore mea Mabilia consensum adhibente* een oorkonde, waardoor hij deze vrijelijk verkoopt aan de abdij Grimbergen, echter zonder vermelding van prijs (40). Daarop volgt de beschrijving van de cijnsgoederen met de ligging van de stukken, de onderverdelingen, het bedrag van de cijnsen en de namen van de cijnshouders.

- Henricus de Stoct is verschuldigd van 7 bunder 4 solidi brussels met Kerstmis en 4 s. met St.-Jan Baptist.
- Henricus de Beke van 5 bunder 14 s. met Kerstmis.
- Dezelfde van 5 bunder 3 sol. met Kerstmis, 3 s. in midden mei en 3 s. met St.-Remigius.
- Willelmus Pes van 4 bunder 13 sol. met Kerstmis.
- Tirricus van 4 b. 14 sol. met Kerstmis en 8 kapuinen.
- Franco de Bruxella van 4 bunder 13 sol. min 3 den. met Kerstmis en 2 kapuinen.
- Henricus Sagere van 3 bunder 6 sol. met Kerstmis en 3 kapuinen.
- Ingelbertus Molre van 1½ bunder 8 sol., 6 den. en 3 kapuinen met Kerstmis.

Alles te zamen 33½ bunder, gelegen *tum junta Weresrode*, (Westrode) *tum junta Ingelmarsdike*, dus in het noorden van Wolvertem..

Daar deze mansionarii vreesden dat ze, in gevolge verkoop of gebeurlijke uitwisseling met omliggende gronden zoals dit in die tijden regelmatig geschiedde - of door list of anderszins, zouden kunnen beroofd worden van de gebruikelijke tocht (*consuetia via*), die zij tot nu toe op deze gronden hadden, stelde de verkoper zich borg voor het behoud ervan.

Bepaald blijft dat de bewoners (*inquilini*) van vn. gronden tegenover de abdij van Grimbergen, als heer van het allodium van deze goederen, onderworpen blijven aan de rechten van de dode hand, ter gelegenheid van huwelijk en gebeurlijke vorderingen, zoals het gebruikelijk is met de andere bewoners van het allodium te Wolvertem.

Deze oorkonde werd verleend te Grimbergen in aanwezigheid van de prior van de abdij, Gerardus, twee kanunniken van het convent, Mathias, pastoor van Strombeek, Henricus et Arnoldus, milites et fratres de Grimbergis; Goxuinus, miles de Saventhem, Walterus de Heienbeke en Gozuinus de Dilbeke.

Deze akte is vooral interessant om de rechtstoestand van de gronden. Deze zijn wel gewoon voor de tijd, maar zelden hebben wij er een beschrijving van als deze. Reeds vroeger handelden wij in een afzonderlijke bijdrage over de mansionarii van

---

(40) *Ag., Cart. I, nr. 59 en 60.* - Oorspr. cl. I, fase 6, met zegel van Walterus de Sottenghem.

de abdij onder Grimbergen en Amelgem. Soortgelijke mannen onder Wolvertem kenden wij toen nog niet, daar er in het abdieregister van 1307 geen spraak van is (41). *Mansionarii* waren in de 12e-13e eeuw vrije lieden, die een *alloodiaal* goed in *erfpacht* uitbaatten, mits het betalen in natura, later vooral in geld, van een vergoeding (cijns) en bovendien aan de heer bepaalde werkprestaties op bepaalde tijdstippen (corweiden) verschuldigd waren. Ze hebben wel een verbann met de oorspronkelijke landindeling in *mansi*, elk 12 b. groot, die later vooral in de 12e-13e eeuw reeds onderverdeeld waren in kleinere stukken, zoals hier te Wolvertem, maar door hun respectievelijke oppervlakte nog aan de oorspronkelijke toestanden herinneren. Hier in het geval Wolvertem hebben wij het herhaaldelijk over de giften of verkopen van zulke mansi gehad en het bestaan ervan alhier nog in de 12e en 13e eeuw wijst nog zeer duidelijk op deze zeer oude landindeling. Maar deze mansionarii verwijzen niet alleen naar de landindeling, maar hier in deze teksten, zoals ook voor Grimbergen en Amelgem, naar de *mansio*, het erf zelf. Het is het erf dat primeert en waarvoor de heer van Wolvertem gans bijzondere voorzorgsmaatregelen treft, opdat het noch door latere verkoop of uitwisselingen met nabij gelegen gronden, zoals dit trouwens gebruikelijk was in die tijden, daar de drie bouw hier nog klaarblijkelijk in zwang was, zijn oorspronkelijke erfelijke rechten zou verliezen. Hierop wijst het stuk van 1227 uitdrukkelijk door zijn eigen terminologie, die slechts zelden voorkomt, tenzij in soortgelijke akten.

Eerst hebben wij de door de heer van Wolvertem verleende waarborgen van *tocht* op uitdrukkelijke aanvraag - *formidarent*, vrezen, zegt de tekst - alle mogelijke voorzorgen worden genomen: verkoop, uitwisseling, *malicia aut frauda* zelfs. Het woordje *via* doet zonderling aan en is zeer zeldzaam in deze betekenis. Alleen blijkt uit de context dat het hier gaat om de *erftocht consucta via* en *promisi quod viam quam idem mansionarii ad memorata bona usque ad temps venditionis habuerant, et conservarem in posterum et ab aliis facerem conservari*. Het is werkelijk met nadruk dat de heer van Wolvertem hun erftocht waarborgt. Dit recht kenden wij tot heden niet door teksten uit onze gewesten en dient hier uitdrukkelijk vermeld te worden.

Tweedens hebben wij het herhaaldelijk gebruikt woord: *inquilini*, even zeldzaam in onze oorkonden als het voorgaande. Het is voorzeker de oude rechtsterm van zulkdanige cijnshouders. Bij het lezen van deze oorkonde zouden wij op deze plaats eerder de term *mansionarii* verwacht hebben, maar er staat duidelijk *inquilini*. Dit maakt dat, alhoewel zij zeer nauw verwand zijn met deze laatste en wij ten andere in onze uiteenzetting van dit begrip zijn vertrokken, ten einde het onderscheid te kunnen maken, hier te doen hebben met een andere reeks rechtspersonen.

---

(41) J. Verbesselt, *Mansionarii*, Meiseniers of Kossaten, ESB., jg. 1961, Overdruk.

Dit onderscheid ligt hem o.i. - zoals blijkt uit de tekst - in een nauwer verband met de heer; verband meer nog van feudale aard dan dit van de geëmancipeerde mansionarii van Grimbergen en Amelgem, die in 1223 en 1225 door toedoen van de heer van Grimbergen, een vrijer statuut kregen. Dit statuut hadden de *inquilini* van Wolvertem nog niet verkregen van hun heer. Diensvolgens bleven ze onderhorig aan de oude gewoonterechterlijke, meer feudale rechtstoestanden. Van daar nog hun naam: *inquilini*, en dat ze, niettegenstaande hun latere evolutie, volgens de volgende oorkonde van 1147, als dusdanig nooit in de registers van de abdij zullen opgetekend worden als *mansionarii*. Feit is wel dat hun onder de abdij komen, te gelijker tijd gebeurde als dit van de mansionarii van Grimbergen en Amelgem door toedoen van de grote abt Hescelo. Dit moeten wij onderlijnen, daar het een ganse evolutie kenschetst in de toenmalige rechtstoestanden en landbouweconomie. Voorlopig wordt er te Wolvertem nog niets veranderd door deze akte en blijft de oude toestand behouden. De vrees voor verandering spreekt echter uit de tekst - *formidarent* - . Eens onder Grimbergen gekomen, gaat de evolutie verder. Dit zullen wij merken in de oorkonde van 1247.

Tot besluit willen wij nog, aansluitend bij deze oorkonde, wijzen op de algemene toestand van Wolvertem. Wat gold voor deze *inquilini*, gold ook voor al de andere onder Wolvertem. De tekst zegt immers: *secundum consuetudinem aliorum inquilinorum in allodio de Wolverthem*. Het gaat er dus om een algemeen geldend rechtsstatuut binnen het allodium van Wolvertem. Bovendien verwijst de uitdrukking: *in allodio de Wolverthem* naar het oorspronkelijk statuut van de heren van Wolvertem. Zij hingen niet af, noch van de hertog, noch van de Berthouts of andere machtige heren. Gans Wolvertem, uitgenomen Meuzegem, is hun eigen erfgoed, patrimoniaal bezit. Dit onderstreept de voornaamheid van het huis van Wolvertem in de oudste tijden, de 11e en 12e eeuw. Het hoofd hiervan is Onulfus geweest, stichter van Dielegem abdij, verwant met de grote adel van Vlaanderen en Brabant. Derhalve kunnen wij niet genoeg de nadruk leggen op de voornaamheid van het oude huis van Wolvertem, dat nog op het eind van de 11e eeuw de gelijke was van een Wouter I, stamvader van de Berthouds. De zin *de allodio de Wolverthem* illustreert dit nog in de 13e eeuw.

In januari 1247 verkoopt vn. Walterus de Sottenghem, heer van Wolvertem een tweede deel cijnsgoed aan de abdij onder dezelfde voorwaarden als in 1227.

Hij noemt vooreerst de *debitores* op en de ligging van de stukken :

- 3 bunder van Petrus van Dale voor 2 sol. brussels en 2 hanen.
- 3 bunder van Gosuinus en Egidius de Dale, broeders, 8 sol. en 2 kapuinen.
- 3 bunder van Arnoldus Coman junior en Lambertus 3 sol.

voor het deel van Arnoldus en 9 sol. voor het deel van Lambertus.

3 dagwand van Boidinus de Rothem (Rossem) voor 6 sol. en 4 kapuinen.

- 14 bunder van «*fratrum domus Thuetonicorum de Mosengem*», d.i. het huis van Pitsenburg onder Mechelen 4 sol. en 4 den.

- 2½ bunder van Willelmus Godebout voor 4 sol., min 1 den. en 2 hanen.

3 bunder van de vrouw van Henricus de Wilre (het hof te Wilre onder Wolvertem) voor 8 sol. en 3 kapuinen.

8 bunder van Arnoldus Coman de oude voor 2 sol. en 2 kapuinen.

- 1 dagwand van Johannes Parvus voor 4 solidi en 4 kapuinen.

- 1 dagwand van Laia, waarvan hij niet *hereditarium sed annualem* cijns betaald. Dit is een nieuw ontgonnen stuk grond. De abdij kan hierover vrijelijk beschikken (42).

1 dagwand van Henricus Rex voor 4 sol. en 4 kapuinen.

Samen 40 bunder en 1 dagwand.

Bepaald wordt dat al deze *censuarii sunt hereditarii de dictis terris*, behalve Loia. Bepaald wordt ook dat al deze cijnslieden «*mansiones constructas habere tenentur super bona, qui singuli eorum tenent seu tenebunt, predictis fratribus de Mosengem, Johanne Paruo et Henrico Rege exceptis*. Dit blijkt een algemene regel te zijn, waarvan wij voor het eerst het spoor terugvinden in een tekst uit de 13e eeuw. De uitzondering voor het huis van Pitsenburg is verklaarbaar; voor de twee overige vatten wij de rede niet, maar deze heeft zeker een bepaalde uitleg. Al deze cijnsgronden houden, zoals wij voor 1227 verklaarden, eveneens verband met de oude indeling in mansi en dezer erfelijke rechtstoestand. De uitzondering voor het deel van zekere Loia wordt gewettigd door de nieuwere wijze van uitbating en de cijns van jaar tot jaar.

Onthouden wij vooral: bij elk soortgelijk cijnsgoed hoorde door de wet een huis.

De hierna volgende bepaling is van uitzonderlijke draagwijdte en geldt als een soort *keure*, die vooral vanwege een heer in die periode merkwaardig is. Zij luidt een nieuw tijdperk in in een landelijke gemeente en wijst op de invloed van soortgelijke bepalingen in de vrijheidskeuren onzer steden uit de 12e · 13e eeuw. Alleen een groot vrijheer kon zulks verlenen en dit wijst nogmaals op de rol van het tot heden niet voldoende gekend huis van Wolvertem.

«*Cautum est etiam quod neque nos neque successores nostri dictis censuariis ullas penitus TALLIAS vel SERVITIA imponere poterimus vel exigere, nisi hujusmodi servitia ab aliis censuariis ad eadem bona pertinentibus, communiter recipiantur.*» Eenzelfde beschikking en gebod komt ook voor in art. 13 van de Keure van Laken.

(42) Ag., Oorspr. cl. J. fase 8

Hierdoor worden ze ontslagen van de bijzonderste feudale verplichtingen, door de heren geheven van de grondhouders, d.z. vooral de belastingen en allerlei dienstbaarheden ten tijde van oorlog, van grote werken, enz. Alleen blijven behouden de gewone diensten, zoals waarschijnlijk het komen helpen bij de oogst, enz.

Het verwerven van deze vrijheden is een van de merkwaardigste vooruitgangen, vooral dan op het platteland, van de 13e eeuw, waarvan de censuarii van Wolvertem reeds vroeg hebben genoten, zelfs vóór de inwoners van Merchtem, die eerst in 1254 hun vrijheidskeure verkregen, maar dan in grotere mate.

Ook de abdij wordt vrijgesteld van alle erfelijke rechten voor vn. cijnsgoederen mits de betaling jaarlijks van 12 solidi brussels aan Walter van Sottenghem en zijn erfgenamen.

Tegenover de abdij blijven de vn. censuarii en hun opvolgers onderworpen aan de verplichtingen van de dode hand, en ter gelegenheid van huwelijken. Ook de vorderingen, zekere dienstbaarheden en gebruiken blijven eveneens behouden. Het *hogere dominium* en de gewoontelijke rechtspleging blijven aan de heer voorbehouden, d.z. de verplichtingen van alle inwoners van Wolvertem tegenover de dorpsheer en de schepenbank.

Naast de vertegenwoordigers van de abdij garanderen de schepenen van Wolvertem, o.a. Egidius de Werensrode (Westrode), de hoofdmeier van de hertog, de milites, de leenmannen, de abt van Dielegem en de heer van Merchtem, Hobosch deze verkoop.

Voorlopig zullen de cijnsgoederen nog een klein deel van de inkomsten van de abdij uitmaken, zolang ze rechtstreeks de uitbating van de hoven in handen houdt. Dit loopt tot het begin van de 14e eeuw, maar eens de jaren 1330-40 voorbij, zien wij dat de cijnsboeken steeds hoe langer hoe meer uitbreiding nemen om ten slotte te komen tot de pachtovereenkomsten. De vier oudste cijnsboeken van de abdij illustreren deze evolutie. Het oudste cijnsboek van het eind van de 13e eeuw noteert slechts een gering aantal cijnzen voor Novum Sartum. In dit van 1307 is het reeds groter, maar in deze van 1341 en ± 1353 is het aantal aanzienlijk groter geworden. De bijgevoegde nota's van na 1370 spreken reeds van de pachtovereenkomsten voor alle grote hoven van de abdij.

Opvallend is de geringe uitgestrektheid van de «*cultura nostra de Novo Sarto*» in het cijnsboek van 1307. Deze *cultura* bedraagt alsdan slechts 41 b. 2 dw. en 40 r. De vermelde cijnsgoederen onder Wolvertem lopen slechts over 4 b. 2 dw. 10 r. Samen 46 b. 0 dw. 50 r. Wij vragen ons af of de verkaveling in verschillende kleinere hoven niet reeds aan de gang is. Waar in de andere dorpen de oorspronkelijke *hofeenheid*, o.a. te Everssem, Amelgem en Woelmont, deze hofeenheid nog lang zal blijven voortbestaan, daar tegenover, menen wij dat in deze bosstreek de verkaveling, ingevolge het rooien van de bossen, spoe-



dig een uitbreiding heeft genomen, zodat tal van nieuwe, kleinere hoven ontstonden. Dit is, menen wij, de voornaamste taak van de abdij geweest. Aldus heeft ze een grote rol gespeeld in de ontwikkeling van dit gewest. Deze verdienste kunnen wij niet genoeg onderlijnen.

Deze verkavelingspolitiek is o.i. echter noodlottig geweest voor het klooster van Nieuwenrode. Het verdwijnt ongemerkt, zoals het is begonnen. Volgens de geschriften van abt A. Spira (1543-1568) werd het opgeheven ten tijde van abt Gosuinus, vóór 1270, jaar waarin hij stierf. De zusters gingen hun laatste levensjaren slijten rond de kapel van Hasselt als *reclusae*, waar o.a. rond 1320 zusters Ida en Margareta stierven volgens het necrologium van de abdij. Andere weken uit naar de grote abdijshoven, Amelgem en Eversem, om er de fratres, die er de uitbating verzorgden, te helpen (44).

Dit einde is een zonderling feit, waarover geen tijdgenoot in het abdijsarchief een nota heeft nagelaten. Zoals wij hoger zegden was het te voorzien: zolang de abdij zelf grote welstand had, genoten de zusters er ook van. Zij leefden echter uit de handen van de abdij, die haar nooit een eigen statuut heeft verleend en waren aldus onderworpen aan het goeddunken van de abt. Daarenboven waren de recruteringsmogelijkheden niet groot. Alleen de inwendige abdijspolitiek heeft hun ontstaan en verdwijnen bepaald.

Tot op onze dagen is echter de plaats in haar oude vorm bewaard gebleven, waar ze eens hebben gewoond. Het was een rechthoekig blok, omgeven met wallen, waar nog, volgens de kaarten uit de 18e eeuw, het prachtig huis van de proost stond, omgeven door zeer uitgestrekte bossen (45). Het blijft nog altijd een typisch hoekje in de streek. Het oude Grimbergs hof « *Ide minnetraan* », in de omgeving gelegen, doet ons, alhoewel het met het klooster geen rechtstreeks verband heeft, steeds onwillekeurig denken aan de middeleeuwse nonnen, die eens te Nieuwenrode verbleven.

J. VERBESSELT

---

(43) *Ag.*, Cijnsboeken, cl. , nr. 60, 61.

(44) *Ag.*, *D.J. Delestré*, o.c., blz. 142.

(45) *Ag.*, Kaarten van 1713 en 1750.

Deze kaarten zijn merkwaardig omdat ze ons gedurende deze tijdspanne de ontwikkeling van dit gewest aantonen. Op de kaart van 1714 van J. Van Acoleyen hebben wij nog één oppervlakte bos ten noorden van het klooster van niet minder dan 110 bunder, alle onder Meise gelegen. Daarvan heeft één aaneengesloten stuk een oppervlakte van 76 bunder. Slechts aan de periferie liggen de landbouwgronden. Helemaal in de onderste hoek ligt het oude klooster met in het midden het spaans huis van de proost. Dit had een oppervlakte van 3 b 3 dw. en 42 r. en vertegenwoordigt aldus een

## Volksspelen

De folkloristen klagen dikwijls over het teloorgaan van oude gebruiken. Klagen helpt nochtans niet, want wanneer een gebruik sterft, is dat doorgaans het teken dat het geen weerklank meer vindt in het sociale leven of in de psychologie van de volksmens. Maar soms sterven gebruiken uit, omdat de animators ontbreken. Waar de animators zich blijven inzetten om een gebruik te bestendigen, blijft het volk zeer dikwijls de gebruiken trouw. Een treffend voorbeeld daarvan vinden we in het «ganzenrijden» omstreeks Vastenavond, in de Antwerpse Polder, en meer bepaald te Zandvliet, Berendrecht, Oorderen, Stabroek en Hoevenen. Dat gebruik leeft daar, zoals wellicht nooit te voren!

Ook met volksspelen is dat het geval. Wij hebben persoonlijk kunnen konstateren dat die oude kermisvermaken zowel de jeugd als de volwassenen blijven boeien, wanneer ze goed georganiseerd worden. Telkenjare hebben zo te Aarschot nog traditionele volksspelen plaats, die vele folkloristen reeds totaal opgedoekt menen. Op de nieuwe wijk «Stayland» b.v. amuseert men zich nog met zaklopen, mastklimmen, eierlopen, strooplikken enzomeer. Enwe kunnen u verzekeren, dat zowel mededingers als toeschouwers er minstens evenveel plezier aan beleven, als ooit voordien het geval is geweest.

Konklusie? De folkloristen moeten zich niet alleen beijveren om de volksgebruiken te *bestuderen*, zij moeten ook de flinke mannen, die zich om het *instandhouden* van de gebruiken bekommeren, *steunen en voorlichten*. Er moet meer en inniger contact zijn tussen het volk en de volkskundigen. En zodoende zullen deze laatsten beter de psychologie van de handelende personages begrijpen, hun drijfveren, hun reacties en hun verlangens. Want het doel is niet zozeer de volksgebruiken op te tekenen, dan wel aan de hand van de verzamelde en geïnterpreteerde gegevens in de volksziel door te dringen en de wetten te formuleren, die het volksleven bepalen.

A. VAN HAGELAND

---

derde van een oude mansus. Voor de kapel hebben wij een schone dreef van 72 r. Verder noteren wij nog twee erven, respectievelijk van 1 dw. 92 r. groot, waarop een pachthof staat, en een van 1 dw. 37 r. groot, waarop een huis. Al het overige is omzeggens bos. Op de kaart van 1750 is reeds een groot deel bos gerooid. Dit duidt voor deze periode op nieuwe ontginningen, die zullen voortduren tot in vorige eeuw, wanneer wij het huidige uitzicht van de streek zullen aantreffen.

Ook in het noorden van Wolvertem is volgens de kaarten van J. Mottaer uit 1713 (*Ag. Grimbergen*) de toestand analoog aan deze van Nieuwenrode. De abdij heeft er nog 121 bunder goed, waarvan niet minder dan 93 bunder en 3 dagwand nog *de Groten Bosch* uitmaken. Aan de zuiderzijde hebben wij eveneens twee pachthoven, maar dan veel uitgestrekter dan te Nieuwenrode. Het ene heeft een oppervlakte van 12 b. 1 dw. en 18 r., verdeeld in twee stukken van respectievelijk 8 b. 3 dw. en 3 b. 2 dw. en 18 r. Ook hier vinden wij de *mansus* weer of 12 b., onderverdeeld in 2/3 en 1/3. Het andere pachthof heeft een oppervlakte van 10 b. 3 dw. en 49 r., in één blok gelegen. Dit verwijst eveneens naar de oude wijze van uitbating in mansi.

## Brabantse Kroniek

### TWEEHONDERD VIJFTIG JAAR IN HET ONDERWIJS

Door brieven gedagtekend van april 1713 gaf Ferdinand Charles d'Ognies, heer van Pamel en Ledeberg, steunend op een zijner leenrechten, de toelating aan Petrus Lindemans om een school te openen te Ledeberg.

**Petrus Arnoldus Lindemans** werd geboren te Brussel de 6 juni 1677 en was bijgevolg 36 jaar oud toen hij zijn aanstelling ontving. Zijn vader, Ignatius Lindemans, afkomstig van Antwerpen, was sedert 1670 griffier van Dilbeek, Itterbeek en St.-Martens-Bodegem. Zijn drie broeders bleven ook in de magistratuur: de oudste Jan, was notaris te Brussel, een andere, Ignatius Franciscus, was baljuw van Gaasbeek en Vlezenbeek, de jongste, Guillam, was meier van Dilbeek en Itterbeek.

De plaats van schoolmeester te Pamel en Ledeberg stond open sedert het afsterven in 1712 van Meester Arnout Evenepoel. Toen Petrus Lindemans in het onderwijs trad in 1713 zou hij zeker niet gedacht hebben dat zijn afstammelingen twee eeuwen en half lang zouden getrouw gebleven zijn aan de loopbaan die hij gekozen had.

De plaats die hij uitgekozen had om er het onderwijs te beoefenen was gelegen in één der schilderachtigste hoekjes van West-Brabant. Boven op de heuvel, waar de school zich bevond, strekt het zicht, heinde en verre, in 't blauwe, diepe verschiet. Op één der hellingen van de heuvel verhief een prachtig beukenbos zijn eeuwenoude kruinen. Rondom een groot plein, de Dries, op het toppunt van de heuvel, schaarden zich, in de 18e eeuw, de enige huizen die het gehucht Ledeberg uitmaakten.

In dit stil en vreedzaam midden bouwde Petrus Arnoldus Lindemans in 1719 het groot gebouw dat voor kostschool zou dienen tot in 1869 (juist 150 jaar).

In 1743 liet hij de leiding van de school over aan zijn zoon Ignatius Franciscus Lindemans. Hij overleed in 1750 na omtrent 40 jaren in het onderwijs te hebben doorgebracht.

Na mekaar werd de kostschool van Ledeberg bestuurd door **Ignatius Franciscus Lindemans**, geboren in 1724 en overleden in 1818, in de gezegende ouderdom van 94 jaren, en door zijn zoon **Jan Baptist Lindemans**, geboren in 1761 en overleden in 1827.

Het is nogal moeilijk om uit te maken wat de kostschool van Ledeberg in die tijden was, daar de oorkonden zo schaars zijn. Nochtans weet men dat toen, naast de eigenlijke kostschool met zijn betalende scholieren op « heel » of « half pensioen » de parochiale school bestond, soort van gemeenteschool, waar de arme kinderen van de parochie kosteloos onderwezen werden, waarvoor door de gemeente en de kerk een zekere vergoeding betaald werd. In de kostschool en in de parochiale school, zoals

het toen nog overal in gebruik was, werden jongens en meisjes te zamen onderwezen.

Het onderwijs was toen nog geheel individueel, m. a. w. : de lessen werden afzonderlijk door de meesters aan elke leerling gegeven. De leervakken waren in die tijd min talrijk en min uitgebreid dan nu : men leerde lezen en schrijven — dit laatste met veel meer zorg dan tegenwoordig ! — de spel- en spraakkunst, « het rijmen en dichten », het rekenen, de herleiding van allerlei munten, maten en gewichten, de praktische meetkunst, de geschiedenis, de aardrijkskunde, en, als grond van alles, de lering van de godsdienst. Alles werd onderwezen in het Vlaams. De Franse taal werd onderwezen als tweede taal.

Dit echter veranderde in 1824, toen de zonen van Jan Baptist Lindemans de leiding van de school overnamen. Van toen af werd het een zogenaamd « Frans pensionaat », d. w. z. dat de meeste lessen in het Frans onderwezen werden.

De oudste, **Jan Baptist Lindemans**, had op schitterende wijze zijn studies voleindigd aan de rijksnormaalschool van Haarlem. Met hem kwamen nieuwere methodes in voege. Het individueel onderwijs werd vervangen door de gelijktijdige methode. Het meisjespensionaat werd in 1829 van het jongenspensionaat gescheiden, onder de leiding van juffrouw **Barbara Henrica Lindemans** en haar zuster **Catharina Apollonia**.

Het meisjespensionaat werd achtereenvolgens bestuurd door **Mevr. Borginon**, geboren Barbara Henrica Lindemans en haar dochters Mejuffrouwen **Julie** († in 1912) en **Henriette Borginon** († in 1894). Mejuffer Julie Borginon werd, in 1908, door haar oud-leerlingen plechtig gevierd, ter gelegenheid van haar 50-jarig jubelfeest in het onderwijs. Laatst werd het meisjespensionaat van Ledeberg bestuurd door de Juffrouwen **Lecoyer**, nichten van de laatste bestuurster, ook afstammelingen van de Lindemans.

Jan Baptist Lindemans werd geholpen in de leiding van het jongenspensionaat door zijn jongere broeder **Petrus Antonius** tot in 1840, wanneer deze laatste, in het huwelijk tredend met Joanna Catharina van Bever, te Opwijk, het bestuur overnam van de kostschool die zijn schoonvader Arnout van Bever te Opwijk in 1802 gesticht had.

Door het uitstekend onderwijs dat Jan Baptist Lindemans te Ledeberg gaf, vestigde hij de aandacht van de regering op zich. Vroeg reeds werd hij belast met het geven van normaalleergangen aan de onderwijzers van het kanton Lennik, om ze op de hoogte te brengen van de nieuwere methodes inzake onderwijs en opvoedkunde. Toen de wet op het onderwijs van 1842, die zoveel nut gebracht heeft in ons land, in voege kwam, werd J. B. Lindemans aangesteld als opziener van het lager onderwijs in het schoolgebied van Halle, dat toen drie kantons telde. Hij vervulde dit ambt met zoveel bekwaamheid en ijver, dat hij, na enkele jaren, ook tot schoolopziener van het gebied van Brussel, dat zeven kantons beheerde, benoemd werd. Ten slotte werden al de scholen van

heel het Arrondissement Brussel aan zijn opzicht onderworpen. Aldus had hij het aanzienlijkst schoolressort van het hele land. Hoezeer hij door zijn onderwijzers bemind en geëerd werd, getuigde het overgroot aantal onderwijzers die op zijn begrafenis aanwezig was.

Het pensionaat van Ledeberg stond toen zeer hoog in aanzien en tussen de 150 leerlingen die er de leergangen volgden, vond men er uit alle gewesten van België, ja zelfs uit het buitenland.

In 1855, daar zijn ambtelijke bezigheden van opziener al zijn tijd innamen, liet hij het bestuur van de kostschool van Ledeberg over aan zijn schoonbroeder, de heer **Jan Baptist van den Eeckhoudt-Lindemans**. Hij overleed de 6 december van het jaar 1865. Een praalgraf met borstbeeld werd hem, uit erkentelijkheid door de onderwijzers van het arrondissement Brussel, in het kerkhof van Laken opgericht.

De heer Jan Baptist van den Eeckhoudt bleef de kostschool besturen tot in het jaar 1869. Daar hij tevens hoofdonderwijzer was van Pamel kon hij niet verder deze twee zware lasten blijven dragen. Het pensionaat werd dan voorgoed gesloten. In 1894 mocht de heer Van den Eeckhoudt zijn jubelfeest vieren van vijftig jaren onderwijs.

Was de aloude kostschool van de Lindemans' te Ledeberg aan een einde gekomen, zij leefde met hernieuwde kracht voort te Opwijk.

Aldaar ook wortelen de familie-overleveringen van onderwijs diep in de 18e eeuw. Antonius Petrus Lindemans had de enige dochter gehuwd van Meester Arnout van Bever en deze laatste was in 1802 aan het hoofd van de kostschool van Opwijk gekomen door zijn huwelijk met Petronella de Plecker, die zelf dochter en kleindochter was van schoolmeesters. Inderdaad, haar grootvader, **Jan de Plecker**, telde in 1774 meer dan 50 jaren onderwijs, en diens zoon **Alexander** — « Meester Sander » — heeft ten minste even zoveel jaren onder de schooljeugd doorgebracht.

De kostschool echter werd maar eerst geopend in 1802, door meester **Arnout van Bever**. In de naamregisters die alle, sedert 1802, bewaard gebleven zijn in het archief van het pensionaat, vindt men de namen van de lerende jeugd van heel de omtrek, van Klein Brabant, van 't Land van Aalst, van Dendermonde en van Waas. Evenals te Ledeberg in de 18e eeuw, waren er gehele en halve kostgangers, naast internes. De school werd bijgewoond door jongens en meisjes tot in 1835. In 1840 waren er 85 internes en 150 externes.

Arnout van Bever had een zoon, Philippe Louis, doch deze werd hem in 1833, door de dood, op 29-jarige ouderdom ontruk, zodat de oude man voortaan weer geheel de last van de school alleen moest dragen, tot in 1840, toen zijn enig-overgebleven dochter huwde met **Antonius Petrus Lindemans**.

Evenals zijn schoonvader was Antonius Petrus Lindemans

hoofdonderwijzer van Opwijk. Doch dit was alleen een titel, daar hij zich in de gemeentescholen liet vervangen door hulponderwijzers, die hij zelf benoemde, en onder zijn toezicht hield. In 1848 moest hij, vanwege de regering, hiervan afzien. daarbij de beste onder zijn hulponderwijzers, Jan B. De Coster, afkomstig van Vollezele, aanbevelend om hem op te volgen.

Voortaan had hij zich alleen nog te bekommeren om het pensioonaat. Het bloeide steeds meer en meer. Ongelukkiglijk kwam een onheilbare kwaal het hem onmogelijk maken zich langer met het onderwijs bezig te houden ; zijn zonen waren nog te jong om hem op te volgen, en tot zijn grote spijt moest hij zijn geliefd gesticht in 1857 sluiten. Drie jaren later overleed hij in de nog jeugdige ouderdom van 52 jaren.

Gedurende zes jaren bleef het gesticht ledig.

In 1863 werd het terug geopend door **Joseph Arnold Lindemans**, die dat jaar met grote onderscheiding zijn diploma van onderwijzer behaald had in de rijksnormaalschool van Nijvel. Alhoewel hij maar 22 jaar oud was, durfde hij zonder angst de zware taak aan.

Op het einde van het schooljaar 1887-1888 was het 25 jaar geleden dat het pensioonaat door Joseph Lindemans weer geopend geweest was. Dit viel natuurlijk samen met zijn 25-jarig bestuur-schap. Dit jubileum werd op plechtige wijze te Opwijk gevierd op 28 augustus 1888.

In 1872 had **Louis Lindemans** zich bij zijn oudere broeders gevoegd, om samen het werk hunner ouders voort te zetten.

**Joseph Lindemans** overleed in 1895 en zijn broer, **Louis Lindemans**, bleef alleen aan het hoofd van het voorvaderlijk gesticht. In oktober 1909 voegden zijn twee oudste zonen zich bij hem aan als professors. Het waren Jan Lindemans, doctor in wijsbegeerte en letteren en Paul Lindemans, landbouwkundig ingenieur.

Na de eerste wereldoorlog (1920) kwam het pensioonaat van Opwijk definitief aan zijn einde. Maar de zonen bleven trouw aan het onderwijs : **Jan Lindemans** als Directeur van het Rijks Hoger Normaal Instituut voor Landbouwhuishoudkunde te Laken ; **Paul Lindemans** als rijkslandbouwkundige en laatst als Hoofdinspecteur van het Landbouwonderwijs ; **Joseph Lindemans**, geneesheer te Mechelen, als leraar aan de Provinciale Vroedvrouwenschool aldaar ; **Pater Leo Lindemans**, scheutist, als missionaris in de Filippijnen ; **Constant Lindemans**, pastoor van Bornem, als voormalig leraar aan het St.-Pieterscollege te Leuven, later Directeur van het College te Aarschot.

En bij de jongere generatie ontbreken er geen leden die de loopbaan hebben betreden die, 250 jaar geleden, door hun verre voorvader verkozen werd (1).

---

(1) Deze mededeling werd door Ir. Paul Lindemans opgemaakt naar een artikel van JOS. ROB. DE SMEDT; *Twee eeuwen onderwijs*, verschenen in E.S., IIIe jg. (1913), blz. 147-154.

## Brabantse woorden

### NOG OVER « GRIETMUIL »

Ik kwam graag nog eens terug op het artikel van Ir. Paul Lindemans (ESB jg. 1962, blz. 323-324) en op de verwijzing van Pastoor Homans in ESB jg. 1963, blz. 267.

In het relaas van pastoor Buvé, geschreven omstreeks 1927 is er geen spraak van bier, bij A. Rutten in 1890 wel.

Iedereen tast in het duister naar de oorsprong van dit folkloristisch gebeuren, dat nu reeds meer dan 60 jaar is uitgestorven.

Ik ben overtuigd dat het gebruik moet aansluiten bij een soort biercultus, waarvan de oorsprong is verloren gegaan bij de aanvang van de 19e eeuw.

De benaming en enkele gebruiken die ik kon achterhalen wijzen in die richting en nog wel speciaal in de richting van Hoegaards bier.

De term « Grietmuil » is nog wel gebruikelijk in onze streek; ik kon hem optekenen te Budingen en op het gehucht Hogen te Geetbets, ter aanduiding van iemand die zure woorden spreekt, ze dus zegt met een zuur gezicht. Ook te Tienen kan men het woord nog sporadisch horen in deze betekenis, alhoewel het nu verdrongen is door « Grinsmââl ».

Over *griet* en *grins* verbonden met *muil* in verband met het zuur gezicht en bier, kan ik het volgende aanhalen. Mijn grootvader, Karel Morren, geboren te Tienen in 1840, was van 1870 tot 1914 brouwer in « De Roode Poort » te Tienen; hij was tevens herbergier, van 1900 tot 1912, in het Sint-Jorishof, lokaal van de kruisboogschutters.

Jarenlang, en dat tot 1912, vulde hij bij het begin van de maand juni een tiental dikbuikige stenen stoppen met Hoegaards bier (in het Tiens « Hoegâ »). Na het stoppen van de kruiken werden de stoppels met een ijzerdraad overspannen om te voorkomen dat ze bij verdere gisting zouden afspringen. De kruiken werden dan elk afzonderlijk in betrekkelijk diepe kuilen begraven en ze kwamen slechts terug boven het volgende jaar als de nieuwe erin moesten.

Dit onderdelven noemde grootvader « Grietmuil »-begraven. De opgedolven kruiken gingen in de kelder en dit bier was iets speciaals dat hij voor eigen gebruik bezigde of waarvan personalliteiten mochten proeven bij plechtige gebeurtenissen in het schuttersleven. Na het gistingsproces in de grond was het bier eerder naar de zoete kant en vrij stevig gealkoholiseerd.

Wat was nu de eigenaardigheid van het Hoegaards bier? Pas gebrouwen, of liever zoals het 's zomers te Tienen in de herbergen kwam, had het een min of meer zerpe smaak en bij de eerste teug trok de drinker een zuur of grijnzend gezicht, pas bij de tweede pint kon men er de dorstlessende en de verfrissende eigenschap van waarden.

Dat bier werd alleen in de zomer geschonken, het had geen aangenaam uitzicht, niet donker of niet klaar, meer naar de kleur van afwaswater toe ; daarom werd het ook geschonken in schone gebloemde faïence pinten, komende van « Petre-Produits Refractaires de Baudour ». Deze pinten zijn nu een gewaardeerde zeldzaamheid in onze streek. Van dit jonge bier kon men moeilijk dronken worden, de waarachtige « bierzuipers » noemden het dan ook minachtend « mèrrezèk », om de kleur en het zwakke alcoholgehalte.

Op mijn vraag, aan grootvader, waarom begraving en opdelving van de kruiken in de aanvang van juni gebeurde, vernam ik, dat dit moest vóór de inzet van de « kriekentijd », want in die periode « draaide » dergelijk bier gemakkelijk in een soort azijn, daar het niet volkomen was uitgegist. De verse kruiken lagen stil onder de grond, de uitgedolven kruiken na een jaar gisten in de grond bleven weer stil rusten in de kelder, na het klotsen bij het uitgraven, tot in de nazomer, alvorens ontstopt te worden.

Komen wij nu terug naar « Grietmuil » te Bost. Laten wij niet vergeten dat Bost een afgelegen gehucht was van Hoegaarden en slechts in 1882 een zelfstandige gemeente werd met als patroon de plaatselijke heilige Odwinus, priester-martelaar van Hoegaarden in de 10e eeuw. Dus mogen wij overtuigd zijn dat gans het volks- en parochieleven afgestemd was op het moederdorp Hoegaarden.

Hoegaarden was tot aan de Franse omwenteling een Luiks eiland in het Hertogdom Brabant. Als de Hoegaardiers bier uitvoerden naar Luik moesten ze tol betalen aan Brabant en eveneens aan Luik omdat het bier uit Brabant in Luik toekwam. Dit slechts om aan te tonen dat de Hoegaardse geplogenheden waarschijnlijk anders waren dan deze van de tegenaanliggende Brabantse stad Tienen.

De aanhef van het relaas bij A. Rutten in 1890 luidt : « Te Bost bij Tienen bestaat een aloud gebruik dat hierin bestaat : Op de grote kermis, begin juni, begraven de jongens van « Het Spel » met veel boertige plechtigheid, een langwerpige steen, soms in vrouwencostuum. Dit kreeg de naam « Grietmuil ». Voor men het begroef werd het ook nog voorzien van een stoop « Hoegaard ».

Het begraven gebeurde door een als beer verklede man, de leden van het spel, verdeeld in twee ploegen waarvan er een het begraven wilde beletten en de andere de beer moest helpen en beschermen, ze gooiden de opgedolven aarde met handsvolle grepen over de omstaanders.

« Het Spel » was geen muziekmaatschappij, wel een vereniging van jonge mannen die de Kermis inrichtten en die voor deze gelegenheid een zestal muzikanten huurden om hen te begeleiden bij het herbergbezoek en om verder « Het Bal » te spelen. Dergelijke verenigingen waren zeer talrijk te Tienen. Heden zijn er nog een paar overgebleven. Ze zijn niet zo oud en dagtekenen



slechts van de tweede helft van de 19e eeuw. Het waren verenigingen van volksjongens die tradities wilden voortzetten afgekeken van de vroegere Rederijkers. Te Tienen zijn uit dergelijke « Spellen » omstreeks 1880 verscheidene toneelkringen ontstaan (o.a. « Vermaak na Arbeid » in de Bostsestraat, ontbonden in 1958).

Is het nu niet mogelijk dat de begraafing van « Grietmuil » oorspronkelijk eveneens een spel was, bedoeld als een soort bezwering of bescherming van het Hoegaards bier dat reeds in de 16e eeuw zeer befaamd was? De kwade hand, een heks, een zure Griet, kon het bier doen keren tot azijn (denk aan de in vrouwenkleren geklede steen). De feestjongens van Bost die in de 19e eeuw hun volksvermaak organiseerden, nu meer gericht op Tienen, hebben waarschijnlijk de oorsprong en de redenen van het begraven van « Grietmuil » uit het oog verloren (Besloten tijd, Napoleontische periode, Revolutie 1830) en hebben bij het terug aanknopen, het aloud gebruik laten voortleven onder nieuwe vormen, in zulke mate dat de laatste vieringen gebeurden met begraafing van een kruikje jenever. Bij het drinken van jenever, oude of jonge, trekt men toch geen zuur gezicht!

Wat nu in de 19e eeuw de *beer* genoemd werd, was misschien oorspronkelijk een soort beul die de « zure griet » of « grietmuil » moest begraven. Het werpen met aarde kan een rest van een ritus zijn om de aardgeesten te verdrijven, zodat ze het bier onder de grond zouden gerust laten.

Waarom zou dit niet aannemelijk zijn, toen de jonge inrichters vergeten waren dat hun spel in verband stond met bier en ze niets meer afwisten van de beul?

Ze gaven zich geen rekenschap van wat een beul daar moest komen doen, en bij het wederaanknopen maakten ze van die beul een beer, een dier dat in hun voorstelling best paste bij het begrip « Grietmuil »; beide beelden riepen een grijs op.

Het overschakelen van Hoegaards bier naar Hoegaardse jenever is ook verklaarbaar; het kon wel een soort reclame stunt geweest zijn, want in de 19e eeuw hadden de Hoegaardse bieren hun luister verloren. De mannen van het spel kregen waarschijnlijk hun jenever kosteloos van een naburige stokerij.

In het klooster der Bollandisten te Overlaar (Hoegaarden) maakte men vanouds brandewijn. Na de Franse overheersing kwam deze stokerij in particulier bezit en werd de « Distillerie d'Overlaer » die genever stookte onder de benaming « Bolandus » tot in 1940.

Uit alles wat hier voorafgaat blijkt wel dat het begraven van « Grietmuil » veel te maken had met de bescherming of bewaring van bier.

Als voornaamste bewijs noem ik nogmaals het feit dat grootvader als brouwer ieder jaar in juni (zoals te Bost) eveneens « Grietmuil » ging begraven, alhoewel hij nooit te Bost heeft gewoond. Zijn vader, Alexander, geboren te Tienen in 1815, die een kuiper was, dus ook iemand die wat te maken had met het

brouwersambacht, kende het procédé tot voorkoming van het verzuuren van het bier, door begraving, en deelde het later aan zijn zoon mee.

*Grietmuil* was dus een begrip dat in gans onze streek bekend was als « zuur gezicht », maar dat te Bost, gehucht van Hoegaarden met wel 30 brouwers in de 17e eeuw, uitgegroeid is tot een soort ritueel spel, tot verdrijving van heksen of aardgeesten die het in de « Kriekentijd » op het bier gemunt hadden.

Moge deze uiteenzetting een steentje bijdragen tot het optrekken van het nog onvoltooide gebouw van de « Grietmuil ».

Robert MORREN.

#### 429 BOEMAN

Wie over het bang-maken van de kinderen handelt, voegt er door de band aan toe dat het procédé onverstandig is. Nu, paedagogisch of niet, het systeem wordt nog steeds toegepast, al is het dan in vele plaatsen verzwakt : de weerwolf werd er vervangen door de *polis*, de *sjampetter*, de *voddeman* en dgl. modernisaties. Er bestaan reeksen namen van geesten of gedochten die kinderen moeten afschrikken.

— Te St.-Niklaas zegt men tot stoute kinderen dat *den boeman* of *boekaros* (= eigenlijk : bloedkaros, bloed- of hellewag) ze zal komen halen. - F.v.Es.

— Te Aalst heet de kinderschrik *den boeman*, *den duvel* of *de zwette man*. Het standbeeld van Dirk Martens op de Grote Markt wordt ook *de zwette man* of *Markus* genoemd. - F.v.Es.

— Opwijk kent de *sloekenbeer* en de *pekeman* (*pekeman zal komen*). - P.L. ; Alseberg : *den boe* (of *de pee*) *zal u pakken* ; meestal wordt hier nochtans tot de kinderen gezegd : *de voddeman*, *de gendarm zal u meepakken*. - C.T. ; Bever en Sint-Pieters-Kapelle : *Kleudden met zijn kete*. Omtrent het feest van Sint Niklaas wordt ook op de deur of op tafel geklopt : *Hoor, 't es Kloos die komt kijken*. - L.M. ; Vlezenbeek : *ne loekedoe* en Elingen : *ne pekeman*. - E.E.

— De Leuvense moeders zijn aan de nuchtere kant : zij doen geen beroep op spoken of op andere wezens uit de sprookjeswereld om hun bengels de schrik op het lijf te jagen. Heel prozaïsch wordt *met den agent* bedreigd of met het vaste voor-nemen ze bij de eerste gelegenheid aan *ne voddevent* te verkopen. - A.M.

— Te Rotselaar leeft : *lodder-mee-z'n-belle*, *lodder-mee-z'n-keting*, *ne loekkepee*; *de griene* (= de groene) huist in het water en *de korepoater* in het koren. *Dane mee-zene-pier(h)oak* : zo werden de kinderen uit onze familie afgeschrikt van de Dijle, als ze in de molen te Rotselaar kwamen. - G.L.V.

— Te Heist-op-den-Berg zit eveneens *de korepoater* in het koren en *ne loekkebeer* in *de berrepit* (= bornput) om de kinderen ervan weg te houden. - J.We.

— Te Tienen spreekt men van de *boeman*. Kinderen die in de nabijheid van de Geet woonden, werden ervan weggehouden door het dreigement met de *pakkeboeman*, die met een lange haak de kinderen in het water trok.

Een andere benaming is hier *Peike Prot*. « Peike » duidt bejaarde mannen aan die men op straat ziet. Jaren geleden waren het dergelijke mensen die van deur tot deur gingen bedelen ; ze hadden een slordig uitzicht en men gebruikte hun « verschijning » om de kinderen bang te maken : *Peike Prot es dowe*.

Te Kortenaeken gebruikte men omstreeks 1870 de uitdrukking *de daitse zen dowe* : bedoeld op de zigeuners die alleenlopende kinderen zouden meenemen. Ik vraag me af waar dit woord *daitse* vandaan komt. Kan het de Duitsers aanduiden, die te Tienen *Datse* heten en te Kortenaeken *Detse* ? In dit verband nog de volgende anekdote : in 1918 kwamen er te Tienen, in een lagere school, twee nieuwe leerlingen aan (Vlamingen, geen Tienenaars) ; ze waren erg versukkeld en ze heetten weldra *de twieë datskes*, waarbij alle jongens dachten aan « Duitsers ». De onderwijzer Gassé (uit Gent) wees er zijn leerlingen op dat de twee nieuwe geen « datse » waren, maar wel twee « dutsen ». - R.Mo.

Bij dit materiaal passen nog de twee volgende aanvullingen : 1) Ook de benaming *bloedzuiper* geldt als kinderschrik . Te Beersel, Linkebeek, Drogenbos, St.-Job enz. zijn de *bloedzuipers* goed bekend ; zo heten namelijk de kollebloemen die in het koren staan. Ze zuipen het bloed uit van de kinderen die in het koren lopen om ze af te trekken (C. Theys, *Gesch. van Beersel*, blz. 242). - 2) Dr. R. Billiet deelt me in verband met het artikel van de heer E. Eylenbosch (zie deze jaargang, blz. 378-381) mee dat te Herne, nu, in geen enkel geval *bieterman* nog gezegd wordt, wel *den baboe* (accent op *-boe*) dat in het kaartje (blz. 379) slechts voorkomt te Dilbeek. Misschien kan eens in Herne-Edingen en omgeving navraag gedaan worden. Misschien heeft de zegsman destijds (in de jaren 1922-1926) de heer Possoz, naar wiens optekeningen het artikel van de Heer Eylenbosch werd geschreven, verkeerd voorgelicht ?

K. ter Laan (Ndl. *Overleveringen*. Zutphen, 1932) citeert typische korengeesten zoals *roggemoeder* en *korenwif* ; en watergeesten als *Het mannetje met den haak*, *de Haakman*, *Osgaard*, *Roeschaard*, *Lange Wapper*, *Kludde*.

Onze medewerker, A. van Hageland (De magische zee. *Keurreeks Davidsfonds* 83, 1961-63) bespreekt « een galerij van watergeesten » (blz. 51-81) en hierbij staan ook weer namen die ons interesseren, bv. *Kludde* (Brabant, Antwerpen en Limburg) ; « *met den haak* » is niet alleen Brabants, maar ook Limburgs, Kempens en Waals (vgl. *Marie Crochet*) ; *Slokkeman* of *Slokker* bestaat in het Land van Aalst, enz.

Ook in de idiotica zit veel materiaal ; zo geeft het Waas Id. : *slokkeman*, *bosplakker*, *bospadde*, *haagpadde*, *nachtpadde*, *nacht-*

*zwaalm*. De oogst is rijk en het is wel best hier slechts de basisgegevens uit onze opgaven te bespreken, inzover tenminste de vriendelijke correspondenten niet reeds zelf de uitleg verschaften.

*Boeman* : aanvankelijk bestond er een nnd. *bûseman*, waaruit dan het bij Kiliaan voorkomend Fries *boesman* kan zijn gegroeid, evenals het mhd. *butze* (nhd. *Butzenmann*), Deens *busemand* en Zweeds *buse*.

Bij de vorm *bûseman* en dgl. hoort het Hagelands *boeteman*, *botteman*, *boddeman*. De grondbetekenis is « klop-geest » ; vgl. ohd. *bozan* = slaan.

Naast *bûseman* is ontstaan *boeman*, het gedrocht dat de kinderen door zijn boe boe verschrikt (Vercoullie) ; dit woord heeft dus niets te maken met *bûseman*.

*Bloedzuiper* : het woord werd ook bij Schuermans opgenomen als synoniem van *bloedpater* ; vgl. Dt. *Blutsauger* (Malmédy, St.-Vith) dat het dier aanduidt, maar tevens : een woekeraar ; Dt. *Blutsack* (Rijnlands) is een spookgestalte, enz.

De *bloedpater* roept de voorstelling op van het bloed dat zal vloeien (of iets dergelijks), indien men ongehoorzaam is ; men denke ook aan de *bloedkaros*. Het tweede element *-pater* brengt ons bij de *koren-pater*. Dit woord kan teruggaan op het mnl *coren-biter*, een term die naast zijn normale betekenis (de korenbijter is een graanopkoper) reeds vroeg ongunstig evolueerde tot « hij die zich zoveel mogelijk graan toeëigent » ; hieruit kan nu ontstaan zijn het beeld van die weinig betrouwbare man die het koren wegvoert, maar ook eventueel stoute kinderen die in het koren spelen.

Naast *koren-pater* komt ook bij Schuermans de *korenbijter* zelf voor « gezegd van magere wind die, in de lente, nadelig is voor het graan » : beide vormen van hetzelfde woord duiden iets gevaarlijks aan.

In het Rijnlands spreekt men van *Kornmenneke*, *Kornmann*, *Kornmühne*, *Kornmutter*, *Kornweibchen*, *Kornmotte*.

*Sloekenbeer* (Opwijk) is interessant, want hij vestigt de aandacht op *loekendoe*, *loekkepee*, *loekkenbeer*, vormen die de begin-*s* verloren, wellicht in de kindertaal ; ter vergelijking : Prof. Pauwels citeert te Aarschot de *loekeman* en de *loekebeer*.

Andere bewijsplaatsen met *s-* zijn : de *slokkeman* (Waas Id.) en de reeds vermelde *slokkeman* en *slokker* in het Land van Aalst.

L.D.

## Boek en tijdschrift

CONSTANT THEYS en ALBERT PROOST, *Geschiedenis van Beersel*, Drukkerij Hessens, Brussel, 1963, 319 blz., ill.

De heer C. Theys moet wel heel gelukkig zijn, nu hij in een rustige levensavond zijn levensdroom ziet in vervulling gaan. Met de « Geschiedenis van Beersel » die hij, in samenwerking met A. Proost, tot stand bracht, verschijnt de zevende van een reeks monografieën gewijd aan de geschiedenis van de gemeenten, gelegen tussen Brussel en de taalgrens. Een groot item voegt hij toe aan zijn bibliografie die, zo ze ooit wordt opgemaakt, ongetwijfeld een verbluffend aantal bladzijden zal beslaan. Om het rijk historisch materiaal, dat hij in zijn doorwrochte werken en artikelen te zanten legt, en vooral om zijn lichtend voorbeeld van taaie werklust, breng ik hulde aan hem die, samen met Dr. J. Lindemans zaliger, mijn eerste schreden op het pad der plaatselijke geschiedvorsing heeft helpen zetten.

Beersel, dat steeds een zuivere landbouwgemeente was en, wjl het buiten grote verkeerswegen ligt, geen fabrieken heeft, is aardig op weg een villa- en forensendorp te worden, dat zich scherp teweer moet stellen tegen de aanmatigende Brusselse taalverschuiving.

Ofschoon er tot nu toe geen voorromeinse, Romeinse of Frankische oudheden zijn ontdekt, getuigen de plaatsnamen *hoogkouter* en *kalckoven* nochtans van een bewoning in de Romeinse tijd.

Met Dr. J. Lindemans menen S. dat de oorsprong van het dorp te zoeken is in een hof Beersel dat zij situeren te Neerbeersel, ter plaatse geheten Oude Borg, bij de Kelleborre, niet ver van de Zenne. De stichting van dat hof zou dagtekenen uit het begin van de 9e eeuw. Daarnaast vormde zich, misschien een paar eeuwen later, een kleine landbouwagglomeratie op de Heiberg, thans Uwenberg, bij het pleintje voor de kerk. Ter onderscheiding ontstonden dan de benamingen *Neerbeersel*, het primitieve hof, thans gehucht, en *Opbeersel*. Deze laatste benaming zou al vroeg verdwijnen om kortweg *Beersel* te worden dat « nederzetting in een woeste streek » betekent (bar + sele).

Uit deze kern heeft zich heel de dorpsgeschiedenis ontwikkeld, die S. in al haar aspecten, op een boeiende en vlotte manier beschrijven en waarin zij de Beerselaar steeds een hoofdrol laten spelen.

Terecht hebben de auteurs hun voorkeur laten blijken voor het oude schepenzegel, dat vermoedelijk het rechtspreken onder een eik voorstelt, door het vooraan op de omslag te laten prijken, terwijl het oude gemeentewapen achteraan wordt afgedrukt.

Het boek is ongetwijfeld een verrijking. Als « afgezetene » vind ik het alleen maar even jammer dat er geen plattegrond bijgaat.

P. CNOPS.

Inhoudstafel van de XLVI<sup>e</sup> jaargang  
(1963)

PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS

R. BORREMANS, De streek van Halle, van de voorgeschiedenis tot de vroege middeleeuwen (vervolg van jg. 1962)	71-86, 155-167, 230-250, 342-357
L. DE MAN, Leuvense «kunstenaars» (Leuven, Neerlinter, Kortenaeken)	87-91
T.J. GERITS, Orgelbouwer Egidius Le Blas en de Priorij van Klein-Bijgaarden	117-120
—, Bijdrage tot de geschiedenis van het onderwijs te Testelt (XVI-XVIIIe e.)	408-422
H. HERDIES, Proeven van meester in het ambacht der Vier Gekroonden (Brussel)	229
—, De schikking van de «Dries» te Vorst-Brussel in 1887	272
—, Brandbrieven te Anderlecht in 1764	327
—, Het meiershuis Lanné te Vorst-Brussel	335-341
P. LINDEMANS, Op een Brabants Hof in de 18e eeuw (Mollem)	91-92
—, Tweehonderdvijftig jaar in het onderwijs	489-492
A. MEULEMANS, De Leuvense watermolens	24-39, 141-154
—, Bevordering van de aangroei der bevolking (Leuven)	222
—, Slachtoffers van de pest (Leuven, Parochie van Verona, Egenhoven)	423-424
J. SPANHOVE, De oversten van het gasthuis van Asse	121-124
—, De 14 eerste gasthuiszusters van Asse	124-125
—, E.H. Petrus Jozef Triest, deservant van Asse in 1791	273-292
R. MORREN, «Het Schip» te Tienen gesloopt	450-457
E. I. STRUBBE, De dorpskeure van Wambeek (1417)	366-372
C. THEYS, Over brouwerijen en herbergen te Huizingen	223-229
—, De pastoors van Huizingen	402-407
—, Beganken en Broederschap van St.-Hubertus te Huizingen	458-466
G. VAN HERREWEGHEN, De oude kerk te Pamel	1-23
—, De kapel te Ledeberg	293-308; 425-449
E. VAN NUFFEL, Het parochiearchief van Ganshoren	185-197
J. VERBESSELT, De bevolkingslagen van Asse vanaf 1320 tot 1450 (vervolg van jg. 1962)	40-55, 126-130
—, Brabantse kroniek (Overijse, Drogenbos, Hamme)	175-177
—, De hallen van Overijse	251-266
—, Nieuwe gegevens over de stichtingsperiode van de abdij Grimbergen	373-377
—, Hof en klooster te Nieuwenrode	467-488
J. VERCRUYSSE, Een eerherstel, Sweder van Abcoude (Gaasbeek)	382-401
A. VER ELST, De miniemen en O.-L.-Vrouw van Loreto te Brussel	131-140
DOM W. VERLEYEN, Een onbekende lijst van Affligemse monniken uit het jaar 1569	328-334
J. VRANCKEN, Het oude Zelem (vervolg van jg. 1962)	203-222

*Uit oude papieren :*

R. CALUWAERTS, Dure kiekens te Duisburg	168
H.H., Een jaer van 355 dagen (1682)	197
—, Proeve van meester in het ambacht der Vier Gekroonden	229
—, Brandbrieven te Anderlecht in 1764	327
P.L., Grote heirbanen in vroegere tijden	55
—, Op een Brabants hof in de 18e eeuw	91-92

A.M., Vzaandelvluchtigen	167
— , Zorg voor kunstwerken	177
— , Kwezels	181
— , Bevordering van de aangroei der bevolking	222
— , Slachtoffers van de pest	423-424
C. THEYS, Doofstommen	39
— , Een keizersnede in 1741	86
— , Een patriot	154
— , Stevenisten, een kleine getuigenis	202
— , Messen	449
J. VERCRÛYSSE, Voltaire en O.-L.-Vrouw van Halle	341

### OULDHEIDKUNDE EN KUNSTGESCHIEDENIS

R. BORREMANS, De streek van Halle, van de voorgeschiedenis tot de vroege middeleeuwen (vervolg van jg. 1962)	71-86, 155-167, 230-250, 342-357
L. DE MAN, Leuvense «kunstenars» (vervolg van jg. 1962)	87-91
T.J. GERITS, Orgelbouwer Egidius Le Blas en de Priorij van Klein-Bijgaarden	117-120
H. HERDIES, Proeven van meester in het ambacht der Vier Ge-kroonden (steenhouwers, metsers, beeldsnijders en schafiedekkers)	229
A.M., Zorg voor kunstwerken	177
G. POTVLIEGHE, Bijdrage tot een biografische en organologisch perspectief betreffende de Brusselse orgelma-kers vanaf de XVe eeuw tot 1956	309-327
C. THEYS, Precisies bij een monogram (kapel Terkluizen, Eigen-brakel)	422
J. VERBESSELT, De hallen van Overijse	251-266

### VOLKSKUNDE

E. EYLENBOSCH, Hoe heet de kinderschrik in West-Brabant	378-381
T.J. GERITS, Bijdrage tot de geschiedenis van het onderwijs te Testelt	415
P. LINDEMANS, Het meike op het strooien dak	97-100
P.L. + H. DE VIS, De kruiwagen	198-202
A.M., Kwezels	181
A.V.H., Exit... De gaslantaarns	381
— , Folkloristische hoogdag van de wijnkooplieden	424
J. VERBESSELT, Brabantse kroniek, herbergen en -opschriften	176-177
— , Brabantse kroniek, gildeleven	177
— , Brabantse kroniek, gebruiken bij trouwfeesten te Kampenhout	358-360
A. VAN HAGELAND, Volksspelen	488
A. VER ELST, De miniem en O.-L.-Vrouw van Loreto te Brussel	131-140

### BIOGRAFIE EN FAMILIEKUNDE

J. COOLS, De Haachtse familie Grietens	101-116
L. DE MAN, In memoriam Dr. Jan Lindemans	361-363
T.J. GERITS, Orgelbouwer Egidius Le Blas	117-120
— , Naamlijst der gekende onderwijzers te Testelt	416
H. HERDIES, Over de familie Vander Noot	120
— , Het meiershuis Lanné te Vorst-Brussel	335-341
P. LINDEMANS, Tweehonderdvijftig jaar in het onderwijs	489-492
G. POTVLIEGHE, Bijdrage tot een biografische en organologisch perspectief betreffende de Brusselse orgelma-kers vanaf de XVe eeuw tot 1956	309-327
J. SPANHOVE, De oversten van het gasthuis van Asse	121-124
— , De 14 eerste gasthuizusters van Asse	124-125
— , E.H. Petrus Jozef Triest, deservant van Asse in 1791	273-292

C. THEYS, Oude Brabantse geslachten: Theys	56-70
— , Stevenisten, een kleine getuigenis	202
— , De pastoors van Huizingen	402-407
— , Precisies bij een monogram	422
J. VERBESSELT, De bevolkingslagen van Asse vanaf 1320 tot 1450 (vervolg van jg. 1962)	40-55; 126-130
— , Toespraak bij de uitvaart van Dr. J. Lindemans	364-365
I. VERCRUYSE, Een eerherstel: Sweder van Abcoude	382-401
DOM W. VERLEYEN, Een onbekende lijst van Affligemse monniken uit het jaar 1569	328-334

### HERALDIEK

Het blazoën van de familie Grietens en Ricx	104-105
---	---------

### ANTHROPONYMIE

J. COOLS, De Haachtse familie Grietens	101
P.L., H. Gaugericus, - een rechtzetting	100
C. THEYS, Oude Brabantse geslachten: Theys	57-58
J. VERBESSELT, De bevolkingslagen van Asse vanaf 1320 tot 1450	40-55, 126-130

### TOPONYMIE

J. VERBESSELT, De bevolkingslagen van Asse vanaf 1320 tot 1450	40-55, 126-130
--	----------------

### BIBLIOGRAFIE

#### *Boek en tijdschrift*

P.C., Auderghem - Oudergem	178
— , C. Theys en A. Proost, Geschiedenis van Beersel	499
L.D., Dr. Robert Van Passen, Toponymie van Kontich en Lint	178-179
J.V., Dr. E. Van Autenboer, Volksfeesten en Rederijkers te Mechelen (1400-1600)	179-180
— , Maurits De Meyer, De Volks- en Kinderprent in de Nederlanden	180-181
E. VAN NUFFEL, Het parochie-archief van Ganshoren	185-197

### DIALECTOLOGIE EN LEXICOGRAFIE

#### L. DE MAN en medewerkers, *Brabantse woorden* :

Afval	173	ijzerbreker	269
bergang	270	kapoen	269
beulingen	172	kardoebel	95
binger	270	kastaar	270
bloedzuiper	497	kledden	269
blut	172	kleingoed	173
boddes, boddest	93	kleurren	269
boeman	496	korenpatet	496
boffet	93	kraag, kraai	173, 174
bos	172	kraam	93, 94, 171
bosjongeren	172	kramerij	94, 171
bosman	172	krawei	173
briteer	270, 271	krep	173, 174
brood	171	kroom	93, 94, 171
de-nek-breker	270	kropsla	267
étalage	93	krui	173
gaffelen, gaffeles	271	kuikes	173
grietmuil	267; 493-496	kwapoets, kwapoetselij	171
halfuur	268	kwartier	268
hauteklauw	270	kwooipeit	269



laat (hoe is het?)	267	ruffe	271
lens	172	scheerverreke	270
lever	173	scheurmaker	269
licht	173	sjamfoeter	270
loekkebeer, loekkepee	496, 498	sloekkenbeer	498
loopmetterij	173	snoeroek	174
loozen	173	snotneus	269
lut	172	snurink	173, 174
moef, moefke	171	snurk	174
moeffebroke	171	snurrek	174
moesser	270	spuinserij	172
mokken	171	strop	269
moospot	270	sukkelderij	173
mop	171	tater	271
muurbreker	270	tijd	267-269
naschieting	95	toog	93, 94
nek-breker	270	triperie	173
net	174	tuimeling	93
onder-ons-ke	95	uur (wat - is het?)	267-269
patrak	269	verdesterweerder	270
penserij	172, 173	vermoesser	270
raabinger	270	vriendenschieting	95
raboestig	270	wauter (wilde)	270
ravachol	269	wille(n)	269, 270
ravotter	269	winkeltoonbank	93
reuffel	269, 271	ziel	173, 174
reuffen	269	zoet, zuut	173, 174
roesschaard	269, 271		
P. CNOPS, Uit de taal van de witloofkweker			
			170
E. EYLENBOSCH, Hoe heet de kinderschrik in West-Brabant			
			378-381
H. HERDIES, De schikking van de «Dries» te Vorst-Brussel			
			272
P.L., Rechtzetting betreffende het woord <i>varre</i>			
			55
— , Op een Brabants hof in de 18e eeuw			
			91-92
— , Het meike op het strooien dak			
			97-100
P.L. - + H. DE VIS, De kruiwagen			
			198-202
C. THEYS Over brouwerijen en herbergen te Huizingen			
			223-229
J. VERBESSELT, De hallen van Overijse			
			251-266
A. VER ELST, Volkstermen uit de Brabantse witloofteelt			
			169-170

#### VERSLAGEN EN MEDEDELINGEN

P. CNOPS, Jaarverslag 1962	182-184
MEDEDELINGEN	96, 184, 272

#### ILLUSTRATIES

BRUSSEL, Kapel ter ere van O.-L.-Vrouw van Genade, 1650-1825	132
— , Klooster der paters Miniemen, 17e eeuw	133
— , Propagandaprentje broederschap van O.-L.-Vrouw van Loreto, 18e e.	134
— , Herdenkingsbeeldje van O.-L.-Vrouw van Loreto, 1960	135
— , Medalje van O.-L.-Vrouw van Loreto	137
— , Het zegenen van vliegtuigen en piloten	140
BUIZINGEN, De oude kerk	459
— , Oud processievaandel	464
EIGENBRAKEL, Hof Terkluisen in 1954	63
LEDEBERG, De Dries in 1713	297
— , de kapel	445
LEUVEN, Fragment van plattegrond in 1649	27
— , watermolens sector Leuven-Zuid	142
Meikes op strooien daken	98-99
PAMEL, de kerk in 1621	13
— , de kerk in 1643	14

— , de kerk in 1713	17
— , de kerk einde 19e eeuw	19
TIENEN, Site van «Het Schip»; tekening en foto van «Het Schip»	451-452
VORST-BRUSSEL, Het meiershuis Lanné	335
— , Het brugje van de «Laa» in de Waterstraat	335
— , Het goed van graaf Cornet de Ways Ruart	340
WEST-BRABANT, De kinderschrik (kaartje)	379
<i>Portretten</i>	
Dr. Jan Lindemans	361
Triest, Petrus Jozef, kannunik	273
Beeldje van St.-Hubertus	461, 463
<i>Vignetten op de kaften :</i>	
Opwijk, Oud gildehuis	nrs. 1-2
Duisburg, Oude Molen	nrs. 3-4
Rotselaar, kasteel van Horst	nrs. 5-6
Aarschot, de kerk in 1838	nrs. 7-8
Drogenbos, de kerk in 1635	nrs. 9-10
Lennik, St.-Martinuskerk	nrs. 11-12
<i>Wapenschilden</i>	
Grietens	105
Ricx	105

---

Mogen wij onze trouwe leden vriendelijk verzoeken het *abonnementsgeld* (130 F) *vandaag* nog te willen storten op P.R. 5170.40 van het *Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant*, Brussel.

Hartelijk dank !

- Fr. MAES, *Wezembeek-Oppem vroeger en nu*, 60 F (voor de leden: 40 F).  
 Fr. MAES, *Kortenberg, zijn Abdij, zijn oude woningen*, 50 F; voor de leden: 35 F. — *Idem*, *Oude woningen te Zaventem*, 40 F; voor de leden: 30 F. — *Idem*, *Omheen de kerk van Teruuren*, 40 F; voor de leden: 30 F. — *Idem*, *Meerbeek en zijn verleden*, 51 blz., ill., 50 F; voor de leden: 35 F.  
 A. TOLLEBEEK, *Het klooster van de Berg Sion te Brussel*, 68 blz., 60 F; voor de leden: 40 F.

#### IV. Iconografie van Vlaams-Brabant, door A. VERBOUWE.

1. *Kanton Aarschot* (uitverkocht). — 2. *Kanton Diest* (uitverkocht). — 3. *Kanton Assche*, 72 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F) — 4. *Kanton Wolveterm*, 92 blz., ill., 90 F (voor de leden: 60 F). — 5. *Kanton Tienen*, 53 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F). — 6. *Kanton Vilvoorde*, 136 blz., ill. 135 F (voor de leden: 90 F). — 7. *Kanton Zoutleeuw*, 37 blz., ill. 60 F (voor de leden: 40 F). — 8. *Kanton St.-Kwintens-Lennik*, 52 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F).  
 W. VAN DEN STEENE, *Iconografie van het Belgisch Parlementsgebouw*, ill. 60 F; voor de leden: 40 F.

#### V. Toponymie van Vlaams-Brabant.

- De volgende werken zijn te bestellen op het Instituut voor VI. Naamkunde, E. van Evenstraat 10a, Leuven (postrekening nr. 162.831, H.J. van de Wijer, Leuven):  
 J. LINDEMANS, *Westbrabantse plaatsnamen: Baardegem, Beersel, Beert, Beigem, Bekkerzeel, Drogenbosch, Bellingen, Bogaarden, Borchtlombeek*, elk deeltje: 35 F.  
 J. LINDEMANS en C. THEYS, *Toponymie van Dworp*, 80 F. — J. LINDEMANS, *Toponymie van Asse*: 150 F. — Ed. DEWOLFS, *Top. van Tienen*: 60 F. — J. LINDEMANS, *De Frankische Kolonisatie in Brabant*: 50 F. — J. LINDEMANS, *Een Saksische vesting in Brabant*: 20 F.

#### VI. Brabantse Anthroponymie.

- J. LINDEMANS, *Brabantse persoonsnamen in de XIIIe en XIVe eeuw*, 60 F. — L. DE MAN, *Vondelingen en hun naamgeving*, 60 F. — Te bestellen, mits betaling van het bedrag, op het Instituut voor VI. Naamkunde (p. rek. nr. 162.831, H. J. van de Wijer, Leuven).

#### VII. Brabantse Heraldiek.

- J. MELKENBEECK, *De Gemeentewapens van Vlaamsch-Brabant*, 48 blz. ill. (1947), 60 F (voor de leden: 40 F). — *Idem*, *Emblemen van de landbouw en het bedrijfsleven in de heraldiek*, ill. 14 blz., 30 F; voor de leden: 20 F.

#### VIII. Oude Brabantse Geslachten.

(De met \* aangeduide deeltjes zijn uitverkocht)

1. *Pipenpoy*, 60 F — \*2. *van Overstrachten*. — \*3. *Wambacq*. — \*4. *Goossens*. — \*5. *van Ginderachter*. — \*6. *Covens*. — \*7. *de Riddere*. — \*8. *Meerte*. — \*9. *Pasteels*, 5 F — \*10. *van der Hasselt*. — \*11. *De Keyser*. — \*12. *Van Bever*. — 13. *van den Heuvel*, 5 F. — \*14. *Stroobant*. — 15. *van Mulders* en 16. *'t Sas*, samen 15 F. — \*17. *De Smedt*. — \*18. *van Ophem*. — 19. *de Hertoghe*, 10 F. — 20. *Rogghe*, 5 F. — \*21. *Vereertbrugghen*, 15 F. — 22. *Van den Nieuwenhove*, 20 F. — 23. *de Kempeneer*, 20 F. — 24. *Stuckens*, 20 F. — 25. *Lindemans*, 40 F. — 26. *De Smeth*, 40 F. — 27. *Van Nuffel*, 40 F. — 28. *Van Lierde*, 20 F. — 29. *Van Wayenbergh*, 30 F. — 30. *De Boeck*, 30 F. — 31. *van der Meeren*, 40 F. — 32. *Van der Elst* en 33. *Walckiers*, samen 40 F. — 34. *Evenepoel*, 30 F. — 35. *Stallaert*, 30 F. — 36. *van den Bossche*, 40 F. — 37. en 38. *van Marselaer en De Rijcke*, 39. *Paridaens*, 30 F. — 40. *van Hagendoren*, 30 F. — 41. *Wauters, Fierens, De Smeth*, 20 F.  
 Jan LINDEMANS, *Van Meiseniersbloed*, 252 blz., 270 F; — voor de leden: 180 F.  
 Leo LINDEMANS, *De voorouders van Jan III, hertog van Brabant*, 40 blz., 50 F; voor de leden: 30 F.  
 A. MALCORPS, *Duizend Van Beethovens*, 110 F; — voor de leden: 80 F.

#### IX. Folklore en Varia.

- ALBUM Dr. JAN LINDEMANS. Ingen. 300 F; geb: 375 F; voor de leden resp. 200 en 250 F.  
 Henri PAUWELS, *De Vlaamsch-Brabander*, 20 F.  
 Jan LINDEMANS, *O.-L.-Vrouw in 't Hammeken (Zemst)*, 20 F.  
 Pieter CNOPS, *Mariaverering te Evere*, 30 F.  
 A. VAN HAGELAND, *Folkloristische Mengelingen uit het Hazeland*, 20 F.  
 P. CNOPS, *Bijdrage tot de bibliografie van de stad Brussel*, 30 F, voor de leden: 20 F.

## INHOUD VAN DEZE AFLEVERING

G. VAN HERREWEGHEN, De kapel te Ledeberg	425-449
R. MORREN, «Het Schip» te Tienen wordt gesloopt	450-457
C. THEYS, Begankenis en Broederschap van St.-Hubertus te Buizingen	458-466
J. VERBESSELT, Het Hof en Klooster te Nieuwenrode in de 12e en 13e eeuw onder Wolvertem en Meise	467-488

Uit oude papieren :

C.T., Messen	449
A.V.H., Volksspelen	488
Brabantse Kroniek	489-492
Brabantse woorden	493-498
Boek en tijdschrift	499
Inhoudstafel van deze jaargang	500-504

## BOEKHANDEL

Wij vestigen er de aandacht van de leden op dat voortaan alle bestellingen van vroeger jaargangen van het Tijdschrift en alle andere uitgaven van het Genootschap moeten gedaan worden bij de Algemeen Beheerder, *J. Verbesselt*, Ransbeckstraat, Neder-Over-Heembeek. De betaling wordt VOORAF gedaan op postrekening nr. 5170.40 van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, Brussel.

*Drukk. G. Veys, Pittem.*